

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E

HOU'EIKIM MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	5
'AHO	T site, 20 Sune 2017

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakafofonga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineti

'Eiki Pal mia

'Eiki Tokoni Pal mia

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula
& Kau Tau 'a 'Ene 'Afio

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai

'Eiki Minisit Polisi & T mate Afi

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai & Tute

'Eiki Minisit Lao & Pil sone,

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

'Eiki Minisit Mo'ui

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

'Eiki Minisita Ako & Ako Ng ue

Samuela 'Akilisi P hiva
Siaosi Sovaleni.

Lord Ma'afu Tukui'aulahi
Tevita Lavemaau
M teni Tapueluelu

Dr. P hiva Tu'i'onetoa
Sione Vuna Fa'otusia
S misi Taelangi Fakahau
Poasi Mataele Tei
Dr. Saia Ma'u Piukala
Semisi Lafu Kioa Sika
Penisimani 'Epenisa Fifita

Hou'eiki Fakafofonga N pele

Lord Tu'i' fitu

Lord Vaea

Lord Tu'ilakepa

Lord Tu'iha'angana

Lord Tu'iha'ateiho

Lord Nuku

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Vava'u.

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Vava'u.

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Ha'apai

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Ha'apai

'Eiki Fakafofonga N pele 'Eua

'Eiki Fakafofonga N pele Ongo Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Kakai 5, Tongatapu

Fakafofonga Fika 12, Ha'apai

Fakafofonga Fika 13, Ha'apai

Fakafofonga Fika 15, Vava'u

Fakafofonga Fika 16, Vava'u

Fakafofonga Kakai 17, Ongo Niua

Dr. 'Aisake Eke

Vili Manuopangai Hingano

Veivosa *Light of Life* Taka

S miu Kuita Vaipulu

'Akosita Havili Lavulavu

Sosefo Fe'aomoeata Vakati

FALE ALEA 'O TONGA

'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 05A/2017
FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA

'Aho Tusite 20 Sune, 2017
10.00am.

HOKOHOKO 'O E NGAUE 'A E FALE ALEA

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 03	:	Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fika 04	:	4.1 Lao Fakaangaanga Fika 5/2017: Lao Fakaangaanga Ke Fakahu Atu 'a e Pa'anga ki he Ngaahi Ngaue 'a e Pule'anga 2017/2018 * Polokalama Patiseti Fakaangaanga 'a e Pule'anga ki he Ta'u Fakapa'anga 'oku ngata ki he 'aho 30 Sune, 2018 * Fakamatala Patiseti 2017/2018 * Palani Ngaue 'a e Ngaahi Potungaue Fakapule'anga 2017/2018-2019/2020
Fika 05	:	Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga ki he ta'u 'oku ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2016
Fika 06	:	6.1 Lipooti Fika 6/2017 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Tohi Tangi fika 1/2017) 6.2 Lipooti Fika 7/2017 – Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Fokotu'u fika 29/2016, 30/2016, 1 & 2/2017) 6.3 Lipooti Fika 8/2017 – Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Tohi Tangi fika 2/2017) 6.4 Lipooti Fika 9/2017 – Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Fokotu'u Tu'utu'uni fika 4/2017)
Fika 07	:	<u>KOMITI KAKAKTO:</u>
		7.1 Fokotu'u Tu'utu'uni Fika 3/2017 7.2 Lipooti Fika 10/2017 'a e Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Tali 'a e Pule'anga ki he Fokotu'u Tu'utu'uni Fika 3/2017)
Fika 08	:	Ngaahi Me'a Makehe
Fika 09	:	Kelesi

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga	6
Lotu	6
Ui ‘a e Fale.....	6
Poaki	6
Me’a ‘a e ‘Eiki Sea.....	6
Tali e Pule’anga ki he hoha’a fu’u mamafa totongi tikite vakapuna ki Vava’u.....	7
Fakama’ala’ala he \$11.50 hilifaki he tikite folau	7
Tokanga ki he tukuhau fo’ou t naki & h ha ng ue Pule’anga ki he me’a ni.....	8
Tui totonu ke pule’i Kapineti ‘a e fea vakapuna ngaahi kautaha	9
Hoha’a ki he mamafa totongi folau ki Vava’u.....	9
Tokanga ko e ongo vaka <i>MA60 & Y12</i> koloa ‘a e fonua	9
Kole Pule’anga ke ‘omai nau tali ki he hoha’a fekau’aki mo e mamafa fea vakapuna	10
Fokotu’u ke ‘ai ha K miti Fili ke vakai’i hoha’a fekau’aki mo e fea vakapuna	10
Fakam l ’ia Pal mia ‘omai ‘isiu ke fai ha tokanga ki he mamafa fea ki Vava’u.....	11
Taukave’i ko e me’a lelei ‘a e fe’au’auhi ke holo totongi vakapuna.....	12
Fokotu’u Vava’u 16 fokotu’u ha K miti Fili Fale ke vakai ki he hoha’a he vakapuna.....	13
Fokotu’u tuku ‘isiu ki he vakapuna ki he Pule’anga ke ng ue ki ai	13
Poupou ki he fokotu’u Vava’u 16 ki ha K miti Fili ‘a e Fale Alea.....	13
Fokotu’u ke muimui’i palani ngaue Pule’anga kae ‘ikai fokotu’u ha K miti.....	14
Tui ka h mai ha kautaha vakapuna ‘e 1 founa ia ‘e taha ke holo ai fea vakapuna.....	15
Fakamahino ‘ikai fiema’u ha <i>AOC</i> e <i>Fiji Airways</i> ‘i Tonga ni	16
Taukave ‘oku fakafe’atungia’i e langa fakalalakala he fonua ni	16
Tokanga ki ha fakamatala faka’ofisiale mei he Pule’anga ki he ng ue pango kau toli ‘i Nu’usila	18
Fokotu’u ke fakatotolo’i ‘e ha sino fakapule’anga me’a ne hoko ‘i Nu’usila	20
L pooti fika 8/2017, K miti Ngaahi Totonu ‘a e Fale Alea	21
P loti’i ‘o tali ‘a e L pooti ‘a e ng ue kuo lava he K miti Ngaahi Totonu Fale Alea	21
Ko e tangi:.....	23
Fokotu’u v henga Ha’apai 13 ke tokoni ki he Sipoti	24
Poupou ke to’o v henga 17 ke tokoni ki he sipoti.....	27
Tokanga ki ha uesia polokalama toli he ng ue pango kau toli ‘i Nu’usila	28
Tali Pal mia ‘ikai lava Nu’usila ke tukuange ng ue lelei kau toli Tonga.....	29
Fokotu’u ke fakafoki fakapule’anga kau toli pea fai ha ng ue kia nautolu	29
Me’a ‘a e Sea.....	31

Tokanga ki he mahu'inga 'o e sipoti kih e to'utuupu	33
Totongi Tonga ni lau miliona ki he fonua fai ki ai Sipoti 2019 ka 'ikai fai 'i Tonga ni	35
Taukave ko e langa mala'e t pulu 'oku 'ikai ko ha fiema'u vivili ia	36
Tokanga ki he maumau'i kupu 18(7) Lao Sipoti 2013	37
Fokotu'u 'omai Komiti Fokotu'utu'u Sipoti Lipooti fakata'u mei he 2013-2016 ki Fale Alea	38
Tokanga ki he faingamalie ma'u to'utupu he ako mo e sipoti	38
Tokanga ke maau ngaue Fale Alea pea 'omai ha tohi he fakah mai Patiseti fo'ou	39
Tokanga ki he tu'unga fakalao e patiseti na'e 'osi lau tu'o ua he Fale	40
Fokotu'u ki ha taimi ke me'a Hou'eiki & K miti Pa'anga ki he Patiseti fo'ou	41
Tali Pule'anga ki he hoha'a he totongi fea vakapuna ki Vava'u	41
Fiema'u ke 'i ai laiseni kautaha fai charter mai ha vakapuna ki Tonga ni	42
Fokotu'u ke fokotu'u Komiti Fili ke vakai'i totongi vakapuna ki Vava'u & 'otu motu	43
Fokotu'u 'oku fakapotopoto fai p Pule'anga ng ue ki he fiema'u Vava'u 16	44
Kole ke fakakaukaua ange mo e fea vakapuna ki he ongo Niua	44
Fokotu'u malava ke ta'e'onga Patiseti na'e fakahu mai he kuo Lao Fakaangaanga	45
Fokotu'u ke p loti he Fokotu'u Tu'utu'uni	45
Tokanga ki he takihala'i Fale Alea e fonua he ta'emateuteu 'ene ng ue 'oku fai	46
Tokanga na'e 'ikai 'asi he tokoni Papua Niukini he patiseti 16/17	46
Fokotu'u tomu'a paloti'i Fokotu'u Tu'utu'uni kae mahino hala fononga e Patiseti	48
Tokanga ki he 'ikai 'asi tokoni Papua Niukini he 'Esitimetri ne 'uluaki 'omai	49
Tokanga Dr. Eke ko e fakamatala Patiseti 'oku ne fakamatala'i e 'Esitimetri	49
Kole ke ki'i fakapapau'i ange fika he 'Esitimetri fo'ou	51
Fokotu'u ki he Pule'anga 'omai lisi ngaahi me'a 'oku liliu ke vave ng ue	53
Kelesi	54
Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga	55

Fale Alea 'o Tonga

'Aho: T site 20 Sune, 2017

Taimi: 1000-1005

S tini Le'o: Me'a mai 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea.

'Eiki Sea: K taki Kalake kae fai mai 'a e lotu 'a e 'Eiki.

Lotu

(Na'e kau k toa 'a e Hou'eiki M mipa ki hono hiva'i 'a e lotu 'a e 'Eiki pea ko 'ene lava ia 'a e lotu ki he pongipongi ni)

'Eiki Sea: M 1 . K taki Kalake 'o fai mai 'etau tali ui.

Ui 'a e Fale

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Minisit 'o e K pineti, tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Hou'eiki N pele 'o 'Ene 'Afio, kae 'uma' 'a e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai, kae 'at ke u fakahoko 'a hono ui 'o e Fale ki he pongipongi ni. 'Aho T site 20 Sune, 2017...

(Na'e lele heni 'a e tali 'a e Hou'eiki M mipa)

<005>

Taimi: 1005-1010

Kalake T pile : 'Eiki Sea, 'oku ou kole ke u to e fakaongo mu'a.

'Eiki Sea : M 1 .

Kalake T pile : 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki N pele Tu'ilakepa. 'Eiki Sea ko e ngata'anga e 'o e tali uí.

Poaki

Ko e 'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula, & Kau Tau 'a 'Ene 'Afió, 'oku poaki, toki me'a t mui mai. Pea ko e 'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai, Pa'anga H mai & Tute, 'oku poaki mai he 'aho ni, pea kei hoko atu e poaki folau 'a 'Eiki N pele Vaea. Ko e Hou'eiki M mipa 'oku te'eki ai ke tali mai honau uí, 'oku 'i ai 'a e tui 'oku nau me'a t mui mai p . M 1 'Eiki Sea.

Me'a 'a e 'Eiki Sea

'Eiki Sea : M 1 . Tapu mo e 'afio 'a e Tolu Taha'i 'Otuá 'i hotau lotolotonga. Fakatapu foki

foki ki he 'Ena 'Afifió, Kingi Tupou VI, ko e Tu'i 'o e 'otu Tongá, kae'uma' e Ta'ahine Kuini, Kuini Nanasipau'u, mo e Fale 'o Ha'a Moheofo. Fakatapu foki ki he Pal mia, kae 'uma' e Hou'eiki Kapineti. Fakatapu atu ki he Hou'eiki N pele 'o e fonuá, kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga e Kakaí. Hou'eiki, 'oku tau fakafeta'i kotoa p mo kei fakam l 'ia 'i he kei fakakoloa'aki kitautolu e mo'uí, tau a'usia e pongipongi ko ení, koe'uhí ke kei hoko atu 'etau ng ue 'a e Fale Aleá.

Ka ki mu'a p . 'Oku kole p ki he Minisit *Public Enterprise*, koe'uhí p ko e me'a na'e hoha'a ki ai e Fakafofonga Fika 16 'o Vava'ú, ki he totongi ko ení, feá. Ke to e ki'i me'a mai fekau'aki mo e me'a ko iá. Ko e 'ai p , ko e fiema'u p ke fakamahino, he 'oku mahino, hang ko e fakamatala, ko e me'a 'a e Fakafofonga Fika 16, 'oku totongi, mahalo 'oku to e 'alu e pa'anga ko ení e 11 me'a ki Ha'apai, pea 'oku to e 'ai mo e fo'i 11 kehe ki Vava'u. Koe'uhí p ke mahino ki he kakai e fonuá, he ko e ngaahi me'a ení 'oku hokó. M l 'Eiki Minisit .

Tali e Pule'anga ki he hoha'a fu'u mamafa totongi tikite vakapuna ki Vava'u

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga : Tapu atu ki he Feitu'u na, 'Eiki Sea, mo e Fale Aleá, kae 'uma' e Pal miá, mo e Hou'eiki Minisit . Tapu ki he kau Fakafofonga Hou'eiki 'o e fonuá, pea peh ki he kau Fakafofonga 'o e Kakaí. 'Eiki Sea, 'oku ou fakam l atu ki he ma'u e faingam lie ko ení.

Ko e pa'anga e 11.50, 'a ko na'e fai ki ai e tokangá, ko e pa'anga e 10 ai, ko e totongi ai, 'oku ui p ko e *passenger charge*, 'a ia ko e totongi ia ki he fakalelei'aki pea fakalele'aki 'a e ngaahi mala'e vakapuná. Pea ko e totongi ko ení, na'e faka'at ia 'e he Kapineti 'o e 2008, hili 'a e ng ue lahi ki he *IATA*, pe ko e Kautaha 'a e Ngaahi Vakapuna Fakavaha'apule'angá, pea faka'at mei ai. Pea fakatatau ki he Lao Sivile ko 'o e 2008, na'e faka'at leva 'e he Pule'angá ke fai e totongi ko ení. Taimi eni ia, Sea, 'oku kei 'i heni ai 'a e Kautaha Fakalotofonua, *Chathams* pea mei Nu'usila. Pea ko e talu mei ai 'o a'u mai na'e te'eki ai p ke toe hiki 'a e totongi ko ení. 'A ia ko e pa'anga e 10 ai ki he mala'e vakapuná, pea pa'anga e 1.50 ko e tukuhau ia 'a e Pule'angá, pea 'oku ha'u ia ki he Pule'angá.

Ko e fakakaukau ko ení, Sea, na'e 'asi mai pea mei he *Real Tonga*, pe ko e *operator local domestic* he taimi ni, ko e hilifaki fo'ou 'enautolu, ko e to e fakakau fo'ou. 'Ikai ke fu'u mahino ki he motu'a ni ia, pea mo e kautaha mala'e vakapuná, he ko e totongi ko ení ia, na'e 'osi mahino p ia he'enua h maí, 'oku kau ia 'i he totongi 'o e tikité, pea 'oku t naki ia 'o fakafoki 'a e s niti 'a e Pule'angá, ki he Pule'angá, pea fakafoki e s niti 'a e mala'e vakapuná, ki he mala'e vakapuná. Pea to'o p 'enautolu ia 'a 'enua totongi tikite totonú.

Fakama'ala'ala he \$11.50 hilifaki he tikite folau

Ko e Lao ko ení, Sea, kapau ko 'ete puna ki Vava'u, \$11.50. Kapau 'e fou atu 'i Ha'apai, 'o toki 'alu ai ki Vava'u, 'e kei 11.50 p , he ko 'ete 'alu 'a'ata ia ki Vava'u. 'A ia ko e *transit* ia 'oku 'ikai ke to e fakakau, ke to e fakakongokonga ia. Ko 'ete foki mai ko mei Vava'ú, ko e to e 11.50 fo'ou ia. Ka ko e anga ia hono *charge* pe ko e hilifaki 'o e s niti ko ení ki he tikité.

<006>

Taimi: 1010-1015

‘Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule’anga: ...Kapau ‘oku ‘i ai ha tikite ‘oku ‘asi ai ‘oku 11.50 ki Ha’apai pea to e 11 makehe ki Vava’u pea 11.50 mai he’ete foki mai ‘oku tonu ke fai e talanoa mo e kautaha vakapuna he ‘oku ‘ikai ke totonu ke peh , pea ko e ki’i fakamatala p ia Sea ‘oku ‘omai na’a tokoni atu. Ko e me’a ko ki he to e t naki fo’ou ko ha tukupau fo’ou, ‘ikai ko e talu eni ia hono t naki ‘o’ona pea mei he 2008 pea ‘oku ‘ikai p ke to e hiki ‘o a’u mai ki he ‘aho ni, m l ‘aupito.

‘Eiki Sea: ‘A ia ‘Eiki Minisit , ko ‘eku ‘eke p , ‘a ia kapau ko ‘ete fo’i *round trip* ko e ‘alu mo e foki ‘e kei 11 p ?

‘Eiki Minisit Ngaahi Pisinisi Pule’anga: ‘Ikai *by destination* foki ‘a ia ko ‘ete ‘alu kapau te mou me’a ki Vava’u ‘e 11 kehe ki Vava’u pea 11.50 kehe mai ki heni, m l .

‘Eiki Sea: Fakafofonga

Tokanga ki he tukupau fo’ou t naki & h ha ng ue Pule’anga ki he me’a ni

‘Aokosita Lavulavu: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea, fakatapu eni ki he ‘Eiki Pal mia mo e Hou’eiki Kapineta, peh foki fakatapu heni ki he Hou’eiki N pele mo e fakatapu eni ki he Hou’eiki Fakafofonga e Kakai. ‘Eiki Sea ‘oku...ko e tu’u ko he taimi ni Sea ‘oku tau fakafehu’ia lahi ‘aupito p ko e h e ‘uhinga e ngaahi totongi ko eni Sea, kapau na’a nau peh na’e ‘osi to’o p ia kamata mei he 2018 h e me’a ‘oku to e t naki fo’ou ai mei he 2008 k taki Sea h e ‘uhinga ‘oku t naki fo’ou ai.

Pea ua ki ai Sea ko e h leva ‘a e ng ue ‘a e Pule’anga ‘e fai ki he me’a ko eni Sea, mahino ko ‘oku fehalaaki ‘a e t naki ‘a e kautaha ko eni, k ko e h ‘a e ng ue ‘a e Pule’anga ‘e fai ki he fo’i *issue* ko eni Sea.

‘Eiki Sea: Ko e me’a p ke ‘eke Fakafofonga ko e ...’oku ‘i ai ha *receipt* ‘oku mahino ‘oku ke totongi ki heni ki Ha’apai pea to e ‘ai mo Ha’apai kapau ko ho me’a atu p ki Vava’u ‘o afe ia ‘i Ha’apai, ‘a ia ...Fakafofonga 15

S miu Vaipulu: ‘Oku mo’oni p ia ‘Eiki Sea mo’oni p ‘a e Fakafofonga ia ko e founa p ia, pea ko ‘ene peh atu ko kia nautolu ko ‘ete folau ‘ata ia ko e folau hangatonu ki Vava’u. Ko e me’a ia ‘anautolu ‘e taimi t pile ‘ene afe ‘i Ha’apai, ‘oku ‘ikai ke tali ia Sea. ‘A ia ko ‘ete feinga p ke toki heka ha vaka hangatonu ki Vava’u, kapau ko e taimi t pile ia e kautaha ke fou ‘i Ha’apai k taki kita ‘o totongi.

‘Eiki Sea: K ko e ‘uhinga ko e me’a ko ‘a e ‘Eiki Minisit na’a ‘oku nau faka’uhinga’i ‘enautolu *per destination*. ‘A ia ko e ‘alu mei heni ki Ha’apai pa’anga fo’i 11 to e Ha’apai ki Vava’u to e 11.

Tui totonu ke pule'i Kapineti 'a e fea vakapuna ngaahi kautaha

S miu Vaipulu: Ko e taimi ia ko Sea na'e pule'i mei he Kapineti ia 'a e fea ko 'a e ' vakapuna, ' kautaha kotoa p 'e ha'u ki Tonga ni 'e pule'i 'e he Kapineti, pea 'oku ou tui 'oku 'i ai 'a e totonu ke pule'i 'e he Kapineti mo e fea he koe'uh 'oku nau ta'etute 'a e 'utu, 'oku 'i ai mo e ' mon 'ia kehe, 'oku foaki ki he kautaha vakapuna pea 'oku to e omi leva ia ke pule'i ke 'i ai ha hiki 'uluaki kole ki he Kapineti pea toki tukuange k ko e 'atunga eni ia 'oku tatau e vaka tahi mo e vakapuna, ko e vaka tahi ia 'oku mei mamafa tatau p ia mo e vakapuna he taimi ni. 'Oku faka'au ke fu'u mamafa 'aupito Sea.

'Eiki Sea: Fakafofonga Fika 16

Hoha'a ki he mamafa totongi folau ki Vava'u

'Akosita Lavulavu: Kole fakamolemole atu Sea 'eku to e fakahoha'a tu'o ua Sea. Tapu p mo e Feitu'u na Sea ka 'oku 'i ai p 'a e hoha'a 'a e finemotu'a ni he 'oku kei tu'uma'u p 'a e mamafa ko eni ko 'a e tikite ko ki Vava'u 'i he pa'anga 'e 341.50 *one way*, pea kapau 'e *return* Sea 'e 683 leva, pea kapau leva Sea ko 'eku toki ma'u eni 'a e fo'i fakamatala ko eni he Tokonaki he uike kuo'osi Sea, kapau leva ko 'ete folau fakatu'upak ki Vava'u pea te 'alu atu 'o totongi 'ete tikite 'i mala'e vakapuna 'e pa'anga 'oku 408 *one way* pea kapau te te foki mai *return* pa'anga leva ia 'e 816 kae peh ki he ngaahi totongi t naki Sea ki he tikite 'oku ou tokanga ki ai ko e poini 'oku ou loto ke mou mea'i Hou'eiki 'oku fu'u mamafa 'a e tikite ki Vava'u 'oku hang eni ia Sea 'oku hikihiki t p 'a e totongi tikite ia ki Vava'u Sea.

Tokanga ko e ongo vaka MA60 & Y12 koloa 'a e fonua

'Oku 'osi lave'i lelei p he finemotu'a ni Sea 'oku 'ikai ke ngofua ke kaunoa 'a e Fale Alea p ko e Pule'anga p ko ha taha 'i he kautaha taautaha Sea k ko e me'a 'oku ou hoha'a atu ai Sea ko e vakapuna MA60 pea mo e vakapuna Y12 ko e ongo koloa eni e kakai e fonua Sea, pea...

<007>

Taimi: 1015-1020

'Akosita Lavulavu : Ko e ongo vakapuna ko eni Sea, ko e *ownership* ko e Pule'anga Tonga Sea, ka 'oku lolotonga lisi atu ia ki he kautaha taautaha. Te u 'oatu p 'a e ki'i fakat t ko eni Sea. Ko e *Civil Aviation Act* 2014 p ko e Lao 'o e Fefolau'aki Vakapuna Sivilé 2014 'oku 'omai mahino ai 'a e ngaahi founa ke toki malava 'e he Pule'angá 'o faka'at , ke foaki atu ha laiseni ki he kautaha vakapuná ke nau fakahoko fatongia 'i Tonga ni Sea. Na'a to'o hoku taimi lahi ke u fai ha fekumi mo ha fakatotolo, ke ma'u mai 'a e me'a mo'oní Sea, ke mou me'a ki ai 'a e 'uhinga 'oku ou peh ai 'oku mamafa 'a e tikite ki Vava'u. Te u to'o p ha ki'i fakat t ki he uike kuo 'osi Sea. Uike kuo 'osi na'e folau atu 'a e MA60 he Tokonaki mo 'ene kau p sese 'e toko 47, mei Tongatapu ni ki Vava'u, pea te u to'o p 'a e MA60 ke 'oatu ai 'a e ngaahi fakamole fakafuofua ofi taha, 'oku malava ke fakahoko ki he fo'i folau p 'e taha *one way* mei heni ki Vava'u Sea. 'Oku anga pehe ni leva 'a e fakamolé Sea.

Ko e 'uluakí ko e 'utu 'a e vaká p ko e kalasini. 'E fiema'u ke 'utu'aki mei heni ki Vava'u, ko e lita 'e 830 'oku fiema'u ki aí, p ko e talamu ia 'e 4 mo e kuata. Ko hono mahu'inga fakapa'angá leva 'oku pa'anga 'e \$1.65 ki he lita, 'a ia 'oku pa'anga ia 'e \$1,369.50 ki he 'utu' Sea. Ko e fakamole hokó ko hono totongi 'a e lisi ki he Pule'angá, 'a ia ko e pa'anga 'e \$1500 ki he houa. 'Oku fakafuofua leva ko e 'alu mei heni ki Vava'ú, 'oku houa 'e taha. Fakamole 'e tahá Sea, ko e pailaté pea mo e ongo *cabin crew* 'e 2 'a ia 'oku faka'avalisi 'a e pailaté ki he pa'anga 'e 1 kilu 3 mano ki he ta'u, pea 8.500 leva ki he toko 2 ki he ongo *cabin crew*. Pea 'i hono fika'i leva hifo ki he fo'i folau 'e taha *one way* 'e taha ki Vava'ú, ko e fakamolé 'oku 'i he 207 ki he fo'i folau 'e taha, pea ko e 'aho leva 'e tahá 'a ia 'e folau ki Vava'u foki mai, toe folau tu'o 2 foki mai. 'Oku pa'anga leva ia 'e \$826 ki he 'aho. 'A ia ko e fo'i folau 'e 2, kae 'alu atu mo e ha'u 'a ia 'e 4 leva ia. Ko e fakamole hokó leva ko e *maintenance reserve* p ko e pa'anga 'oku fakamohe mei 'ulu ki hono *maintenance* 'o e vakapuna 'a ia 'oku pa'anga 'e \$500 ki he fo'i folau 'e taha. Ko e fakamole hokó, ko e malu'i p ko e *insurance* p ko e pa'anga 'e \$200 ki he fo'i folau. Fakamole hokó ko e *ATS* 'a ia ko e ...

'Eiki Minisit Pa'anga : 'Eiki Sea ka u ki'i tokoni p mu'a ki he Fakafofonga.

'Akosita Lavulavu : K taki 'oku 'ikai ke u tali ha tokoni 'e Sea.

Kole Pule'anga ke 'omai nau tali ki he hoha'a fekau'aki mo e mamafa fea vakapuna

'Eiki Minisit Pa'anga : Ki'i fakatonutonu. Tapu pea mo e 'Eiki Sea, tapu pea mo e Fale 'eiki ni. 'Eiki Sea, 'oku ou kole atu mu'a ke 'omai ha faingam lie kau toki l pooti mai ki he Fale ni 'a ho'at . Na'e 'osi fai 'a e ng ue ki heni, hang p ko ia na'a ku fakahoha'a ki ai he uike kuo 'osi. Ko e *MA60* pea mo e *Y12* 'e 2, ko e konga ia 'o e koloa 'a e Pule'angá, pea na'e 'i ai p 'a e alea fel ve'i pea mo e fea. 'Oku lolotonga fai 'a e ng ue, he ko e me'a fakapisinisi eni. Ko e ' fika ko eni 'oku lau ko ení Sea 'oku 'ikai hano fu'u 'aonga 'o'ona ia, 'oku 'ikai ha me'a ia ke ne fakamo'oni'i, he 'oku 'i ai 'a e kautahá ia te nau mai nautolu 'o 'omai 'a e me'a kehe. 'E 'aonga ange ki he Falé, kapau te u l pooti mai au 'a ho'at .

'Eiki Sea : Ko 'a ho'at te ke me'a mai mo e ngaahi *information* ko ia ka ke faka'osi mai koe 16.

Fokotu'u ke 'ai ha K miti Fili ke vakai'i hoha'a fekau'aki mo e fea vakapuna

'Akosita Lavulavu : 'Ko ia Sea, 'i hono t naki fakak toa leva 'a e ngaahi fakamole Sea he fo'i folau 'e taha mei heni ki Vava'u *one way* 'oku fakafuofua ki he 4,163, pea tau peh tau to'o kotoa 'a e ngaahi fakamole mei he pa'anga 'oku ma'u he fo'i folau 'e taha mei heni ki Vava'u Sea, ko e fakafuofua leva 'oku pehe ni Sea. Ko e pa'anga 'oku nau tupu .. tupu haohaoa 'i he fo'i folau 'e taha ki Vava'u, 'oku pa'anga 'e \$10,980. Ko e tupu 'oku ma'u 'i he 'aho 'e taha p ko e folau tu'o 2 'i he 'aho 'o liunga 2 *sector*... p ko e folau, 'a ia ko e fo'i folau atu foki mai mai tu'o 2, 'oku fe'unga ia mo e pa'anga 'oku nau tupu'aki 'oku pa'anga 'e \$43,920 'i he 'aho. Pea ko e tupu haohaoa ki he m hina Sea 'oku pa'anga 'e \$1,054,080 pea 'i he ta'ú leva Sea, 'oku 12 miliona meimei 13 miliona Sea. ..

<008>

Taimi: 1020-1025

'Akosita Lavulavu: Pea 'i he'ene peh leva Sea, mou vakai ang ki he tupu haohaoa e kautaha ko 'eni mei he vakapuna 'a e Pule'anga pea mo e kakai Sea. Pea ko ia ai Sea 'oku ou fokotu'u atu ke 'ai mu'a ha K miti Fili ke fai mu'a ha fekumi mo ha faka'eke'eke ko e, p ko e h e 'uhinga 'oku mamafa ai 'a e vakapuna mo e founga 'a e vakapuna ko 'eni, folau ko ki Vava'u he 'oku ou tui Sea 'oku fu'u fakavalevale 'aupito (*h fanga he fakatapu*) 'a e totongi ko eni ki Vava'u Sea. Pea 'oku mole ke mama'o Sea ke u feinga ke tukuhifo 'a e kautaha vakapuna Sea p ko ha, p ko e Pule'anga Sea ka ko e anga p eni ia 'a e si'i hoha'a mai e k inga mo tokanga ki he fo'i *issue* ko eni he 'oku 'ikai ke fakapotopoto Sea. Pea 'oku ou fakam l atu Sea ho'o laum lie lelei Sea ke u fakahoha'a atu he pongipongi ni. M l .

'Eiki Sea: M l pea 'oku ou tui Hou'eiki, Pal mia, me'a mai.

Fakam l 'ia Pal mia 'omai 'isiu ke fai ha tokanga ki he mamafa fea ki Vava'u

'Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' e Hou'eiki. 'Uluaki 'oku ou fakam l au ki he Fakafofonga ko 'eni 'i he fai 'ene *homework*, ko e me'a kehe 'aupito 'aupito p ia p 'oku tonu p 'ikai he 'e toki fai p e fakatonutonu ia 'amui. Pea 'oku ou fakam l ki ai he'ene 'omai e fika ko 'eni ke makatu'unga ai ha ng ue. Kuo u fakafofonga'i atu e Pule'anga 'i he kole fakamolemole 'oku hanga 'e he *report* e pongipongi ni 'o 'omai ha fo'i 'ata 'oku totonu ke fai ha tokanga ki ai. Toutou 'ohake p e me'a ko eni he Kapineta ka ko hono mo'oni ko e hang ko e fakahoha'a 'oku tau fanongo ki ai ko e vakapuna eni e Pule'anga. Mon 'ia e kautaha ko 'eni 'oku 'oatu 'enau fu'u vakapuna ke nau 'o ng ue'aki. Ko e *issue* ko 'oku talanoa ki ai he poini 'a e mamafa. 'Oku totonu p ke fai ha ng ue 'a e Pule'anga ki he me'a ko eni pea ko e fokotu'u 'oku 'omai ke ai ha ki'i fo'i *task force* ke nau ki'i vakai'i he me'a ko eni. Ko u tui 'e toki fai ki ai hono 'ohake 'e he Kapineta ke fai ha talanoa ki ai ka 'oku mahu'inga 'a e *issue* ko eni 'oku 'omai ko eni ka ko 'eku tui, manatu'i ko e Hou'eiki Minisit mo e kau ma'olunga e Pule'anga ko 'eni, talu mei tuai 'oku 'ikai ko ha me'a fo'ou eni mo 'enau heka p 'a nautolu he vaka 'oku totongi p ia he Pule'anga. 'Oku 'ikai ke , 'oku 'ikai ke fakatokanga'i ia 'e au, he tah 'oku mole ha'aku silini. 'Oku hanga 'e he fo'i fakamatala e pongipongi ni 'o fafangu tautolu k toa, totonu ke fai ha tokanga ki he me'a ko eni. Pea 'oku ou kole fakamolemole atu 'i he'eku 'oatu 'a e fakamatala ko eni ka ko hono mo'oni ia. Mahalo kapau na'e 'ai mou ki'i mole au he toutou puna ko he me'a mahalo nau ki'i meimei kamata ke u fakakaukau ki ai kae hang ko 'eku lau 'oku 'ikai ko ha Pule'anga eni ia, 'oku 'ikai ko ha toki hoko eni ia he Pule'anga ko eni. Talu p mei fuoloa 'a e hoko 'a e me'a ko eni. Ka ko e me'a fo'ou 'oku 'omai he me'a ko eni ko e vaka eni e Pule'anga, 'oku 'ikai ko ha vaka eni na'a ne fakatau. Ko e fehu'i, ko e h 'oku fu'u mamafa pehe'i fau ai? Totonu ke fai ha ng ue ki ai. Ko ia 'oku ou 'oatu 'a e kole fakamolemole ko eni pea hang ko mautolu ko eni e Hou'eiki Kapineta, mahu'inga 'aupito 'aupito ke tau fanongo ki he me'a ko eni 'oku 'omai ko eni.

Lord Nuku: Sea ko e ki'i tokoni. Ko 'eku ki'i tokoni atu p 'Eiki Pal mia, ko e vaka 'a e Pule'anga ko e mamafa ko e fakakaukau'i atu p he Pule'anga mu'a ha totongi ki he ma'ama'a ke ...

'Eiki Pal mia: Kai kehe ka ko e, ko e me'a ko ena 'oku ke 'omai, 'a ia ko e anga ia ho'o fakakaukau pea ...

Lord Nuku: Ka ko e h 'oku ke ngali to e tuku mai kae, tuku atu p e fakakaukau'i p he Feitu'u na pea mo e Kapineti, m l .

'Eiki Pal mia: Ka ko hono mo'oni 'oku totonu ke fai e ng ue ki he me'a ko eni pea 'oku ou, hang ko e fokotu'u kuo ke 'omai, totonu p ke mau ng ue ki ai he 'oku totonu, he ko e l unga ko eni 'oku 'ohake ma'u p ma'u p ia tautautefito ki Vava'u 'a e fu'u mamafa ko eni e me'a. Pea 'oku ou, ko e anga ia 'a e fakahoha'a 'a e motu'a ni. Pea 'oku ou kole fakamolemole atu kapau 'oku 'ikai ke fai ha ng ue ki he me'a ko eni pea 'oku totonu p ke fai ha ng ue ki ai. M l 'aupito.

Taukave'i ko e me'a lelei 'a e fe'au'auhi ke holo totongi vakapuna

'Eiki Sea: M l . Pea 'oku ou tui, mahu'inga 'aupito e me'a 'oku fai ki ai e feme'a'aki, 'oku 'ikai ko e ngata p 'i Vava'u, faai atu ki Niua, 'ai mu'a mo fakakau mai e 'otu, ongo motu ko ena mei mama'o 'aupito koe'uh ke na kau he me'a ko ia, he ko e me'a foki 'e taha na'e 'ikai foki ke fa'a tui 'a e Pasifiki ki he ngaahi fakalele pisinisi ko ena 'a e fanga ki'i fonua iiki, taki taf taha p ki he *communication* tatau p mo e vakapuna, ka na'e toki fakah 'e Tonga ni 'oku malava ke fai e me'a ko e fe'au'auhi, na'e hoko ia he *Shoreline* pea ...

<009>

Taimi: 1025–1030

'Eiki Sea: ... mo e kautaha ko eni, me'a ko eni 'a ia ko e *Tonfon* mo e *TCC* mo e me'a. Na'e mahino ai 'oku malava p 'e he ki'i fonua si'isi'i ke fai e me'a ko ia. Ko e h e me'a 'oku 'ikai ke lava ai ke, ko eni ko e taha p 'etau vakapuná. Kae m l kuo 'alu atu e *Chatham* he na'e fa'ifa'iteliha p foki e ngaahi kautaha muli na'a nau mai mei ai pea nau 'alu. Ka 'oku tonu p ke to e 'i ai p mo ha to e kautaha 'e taha he vakapuná ke na fe'auhi he ko e me'a p ia 'e holo ai e me'a. Pea 'oku pau p ke mo'ui e ki'i kautaha ko eni ia he ko e lisi 'a e, tuku kehe kapau 'e ma'ama'a e lisi 'a e Pule'angá. Kaekehe, ko e me'a ia 'e tukuatu ki he, 'o kapau 'e 'i ai ha ki'i k miti mo me'a. Kae toki me'a mai e Minisit Pa'angá mo 'ene ngaahi fakamatala 'a ho'at ke tau sio ki ai. 'Eiki N pele mei Tongamama'o atú.

Lord Fusitu'a: Sea m l . Kapau kuo 'osi e fo'i *issue* ko ená, ko e ki'i me'a p ia 'oku fie fakahoha'a atu e motu'a ni ki he Feitu'u na pea mo e Falé. Na'e 'i ai 'a e me'a 'a e N pele Fika l 'o Vava'u 'aneafi fekau'aki pea mo e ni'ihi, finemui Tonga na'e p 'usi'i 'i Nu'usila 'Eiki Sea . 'A ia ko e fu'u kaveinga m fatukituki faka'uli'ulia e kaveinga ko eni.

'Eiki Tokoni Pal mia: Sea k taki p ko e ki'i fehu'i p Sea.

'Eiki Sea: Me'a mai Tokoni Pal mia.

'Eiki Tokoni Pal mia: Na'e 'i ai e fokotu'u mei he Fakafofonga 16, ko e h leva 'etau me'a 'e fai ki ai Sea. Te'eki ke, na'e fokotu'u mai ke 'ai ha k miti 'a e Falé. 'Oku tali ia p 'oku, ko e 'uhingá p ki mu'a ka tau 'unu ko ia mei ai Sea.

Lord Fusitu'a: Hang kiate au na'e peh 'e l pooti mai e Minisit , 'ikai. 'Io, ko ia kuo 'osi 'omi e tali ia 'a e Pule'angá m l Tokoni Pal mia. 'Osi fai e aofangatuku 'e he Sea m l .

'Eiki Sea: Ko e, Fakafofonga Fika 16, ko e h e me'a ki he, me'a mai ke tau mahino angé ho'o, p ko e fokotu'u e k miti 'a e Pule'angá p ko e Fale Aleá.

Fokotu'u Vava'u 16 fokotu'u ha K miti Fili Fale ke vakai ki he hoha'a he vakapuna

'Akosita Lavulavu: Tapu mo e Feitu'u na Sea. Ko e 'uhinga atu Sea ke fokotu'u ha K miti Fili 'a e Fale Aleá ke ng ue ki ai e Fale Alea Sea, k taki.

'Eiki Sea: Kalake. 'Ai p ke tau vakai ange p ko f ko e K miti Tu'uma'u 'oku tonu ke ng ue ki he me'a ko ení he 'oku tonu p ke 'i ai 'etau K miti Tu'uma'u 'oku ..

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata: Sea k taki.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit .

Fokotu'u tuku 'isiu ki he vakapuna ki he Pule'anga ke ng ue ki ai

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi: Tapu mo e Feitu'u na. Ko e mahino 'a e motu'a ni 'oku 'i ai e, 'a e TAL 'a ia 'oku 'uhinga ko 'a e t naki silini ko ení. 'Oku 'i ai e *Civil Aviation*, 'oku 'i ai mo e Minisit Pa'angá ko e *ownership* ia e ongo vakapuná. Ko u fokotu'u atu ke tuku p mu'a e ng ue 'a e Pule'angá ke, ko hono 'uhingá hang te tau to e ki'i fepakipaki. Ka 'ai e k miti ko , te nau tu'utu'uni 'o fepakipaki holo mo e fu'u sino 'e tolu ko ení. Kae 'oleva ke toki fakamahino'i mai. M l .

S miu Vaipulu: Tapu mo e Feitu'u na Sea ka u ki'i fakahoha'a atu.

'Eiki Sea: 15, me'a mai.

Poupou ki he fokotu'u Vava'u 16 ki ha K miti Fili 'a e Fale Alea

S miu Vaipulu: 'Eiki Sea ko e fokotu'ú ia ke 'ai 'a e Fika 16 ke 'i ai ha K miti Fili 'a e Fale Aleá. Mahino p 'e 'omai e tali 'a e Minisit 'a ho'at , Minisit Pa'angá. Ka 'oku fiema'u ia ke fai, vakai lelei pea l pooti hangatonu mai ki heni 'a e ongo tafa'akí l ua 'Eiki Sea. Ko u faka'apa'apa 'aupito ki he fokotu'utu'u 'a e Minisit e Ngaahi Ng ue Lalahi, ka ko e ta'u eni 'e fiha 'a e feinga ke fai e me'a ko ení mo e 'ikai. Fiema'u ke fai e, 'a e sio 'a e k miti ko ení, ko e fakalukufuá e Fale ni. Ko e me'a 'e 'omai 'e he Pule'angá, pea tau, kae 'ai e K miti Filí ke 'i ai ha M mipa mei he faha'i 'a e Pule'angá ke kau ai, ko e fokotu'u p ia. Poupou ia ki he fokotu'u ko eni 'a e Fika 16 Sea. M l .

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit Mo'ui.

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea tapu p pea mo e Feitu'u na kae 'uma' e kau M mipa ko ia e Fale Alea 'o Tonga. Sea ko e ki'i hoha'a p motu'a ni. Ko e *issue* ko eni ko he totongi ko eni ko ki

he vakapuná. Ko e taha p ía e ngaahi *issue*. Me'a ní ko e founa eni te tau fai Sea 'e hoko p ía ki'i *issue* he fonuá te tau 'ai ha K ímiti Fili 'a e Falé ke ne hanga *address* e ngaahi *issue* ko ení. P ía ko e hang ía ko e fokotu'u ko ení ke maau e ngaahi l ípootí 'a e ongo tafa'aki ko eni 'oku na kaunga tonu ki he me'a ni pea 'omai. Ko 'eku anga p ía 'eku t ílafili Sea p ía 'e hoko e ngaahi me'a ko ení te tau fokotu'u...

Eiki Sea: Ko ia 'e Minisit í. Ko u tui 'oku 'i ai p ía

<001>

Taimi: 1030-1035

Eiki Sea: ... mo e ngaahi me'a kehe p ía. He ko 'etau feinga ko eni ko ía ki he 'etau ngaahi 'a'ahi ko eni 'oku fai 'oku 'i ai p ía ki'i u sia. He ko e 'uhingá he 'oku, he 'oku fonu ma'u p ía vakapuná pea 'oku 'i ai 'a e ngaahi palopalema me'a ko ía. Ka 'oku tonu p ía ke to e fai ha fakakaukau'i p ía ko e to e h ía fa'ahinga founa 'e lava ke solova ai ke fakafaingofua'i 'etau, 'a e f ía me'a'akí ki Tokelau he koe'uhí ka 'ikai 'oku 'at ía vaka me'á. Pea 'i he taimi tatau 'oku, ko e 'uhingá he 'oku m íhino ko e, ko ho'omou 'a'ahi ki Tokelau 'oku pau p ía ke mou me'a atu he 'uhí he 'oku taimi e me'a kotoa p ía. Koe'uhí ke fai e fakakaukau ko ía ki he *fare* pea lava ke fakakaukau'i ai mo ha to e founa 'e taha. Ko e h ía e ngaahi founa 'e lava ke mou me'a ki ai ke solova e ngaahi palopalema ko ení. He koe'uhí he 'oku 'ikai ke ngata p ía he *fare* ka ko e 'e ngaahi me'a kehe fekau'aki pea mo e *airline*. Ko Tokelau mama'o atu mahalo ke to e fakakaukau na'a lava ke to e tu'o taha he uike ua p ía ko e, 'oku 'i ai p ía ngaahi me'a ke mou, ko u tui ke mou f ía me'a'aki he 'oku, he ko e, pea tatau p ía mo e vaka tahí. Ka 'oku ou peh ía p ía mu'a ki he, tau 'ai p ía ki'i K ímiti Fili.

Vili Hingano: ...

Eiki Sea: Me'a mai.

Vili Hingano: Sea ko u fakam ía atu he faingam íe ko eni ko u ma'u. Fakatapu atu p ía ki he Feitu'u na fakatapu atu ki ho Fale 'Eiki. 'Oku ou pou pou'i p ía l ía ua p ía 'a e fokotu'u ko eni 'oku fai he Vava'u 16 pea mo e me'a ko eni 'oku me'a mai ki ai 'a e Pule'anga.

Sea ko e peesi 31 'i he 'etau Fakamatala Patisetí 3.2.5 pou t ía liki ki he ngaahi ng íe lalahi mo e tekinolosiá. Kupu nima 'oku pehé ni hono fakalea, "Kuo tali foki 'e he Pule'anga ke fokotu'u ha K ímiti Ng íe ke nau to e vakai'i 'a e f ía folau'aki vakapuna 'i Tonga ni pea ke nau fokotu'u mai ha ngaahi fakakaukau 'oku taau hang ía ko e 'uluaki, ke fakalele 'e he Pule'anga. Ua ng íe ue'aki p ía 'a e founa lolotongá. Tolu ke pule'i ke fakat íutaha kae ma'u 'e nasi p ía 'a e Pule'anga. Pea 'oku to e 'asi mai 'a e ki'i kupu ua p ía foki ia 'o kupu ua ng íe ue'aki p ía 'a e founa lolotongá. Kupu tolu ke vahevahe e pule'i ke fakat íutaha mo fakapule'anga pea lahi p ía 'ene kongam ía mo e f ía tuku atu ke pule'i fakat íutaha."

Fokotu'u ke muimui'i palani ngaue Pule'anga kae 'ikai fokotu'u ha K ímiti

Sea ko e fakahoha'a ko eni 'oku ou fakahoko atu pea mei he t ía pile ko eni 'a e kakaí kuo 'osi 'i ai 'a e palani ng íe ia 'a e Pule'anga ki ai. 'A ía ko e me'a ía 'oku 'omai ko eni he 'etau patiseti ke

Taimi: 1035-1040

'Eiki Sea: he na'e tonu ke ne fakamatala mai e me'a ko ená. Me'a mai 15.

Fakamahino 'ikai fiema'u ha AOC e Fiji Airways 'i Tonga ni

S miu Vaipulu: Tapu mo e Seá mo e, 'Eiki Sea 'oku fai e feinga ia he ngaahi tafa'aki kehekehe. Na'e fai e feinga ke *charter* 'a e *Fiji Airways*, tali ia 'e he *Fiji Airways* pea teu ke totongi mo e tip siti, fiema'u 'e he *Civil Aviation* ia 'a Tongá ni 'a e *AOC* 'a e *Fiji Airways* ke mai ia ke nau sivi. Kae lolotonga ko iá na'e 'osi lava pe ia ki mu'a 'o fai e ng ué. 'Oku 'ikai ke fiema'u ha *AOC* ia 'oku tatau tofu pe eni ia 'Eiki Sea kapau ko ha'ate ki'i putu pea te n e vakapuná mei Fua'amotu ki Vava'u 'oku 'at p ia. Ka ko e taimi ko na'e 'ai ke n mai 'a e *Fiji Airways* ke fepuna'akí kuo 'ikai ke tali ia, ko e talí ke 'omai e *AOC*. 'Eiki Sea, ke mai e *AOC* ia 'a e *Fiji Airways* ke sivi 'e Tongá ni 'oku lolotonga puna mai p kautaha ia ko iá ki Tongá ni. 'A ia ...

'Eiki Pal mia: Ki'i fakatonutonu atu Sea.

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai Pal mia.

'Eiki Pal mia: M 1 pe hono 'omai e me'a ko ení, ka 'oku 'ikai ke 'i heni foki e Minisit . Ka ko 'eku manatu'í na'e 'osi 'ohake pe me'a ko ení pea na'e 'i ai 'ene tali ki ai. Na'a ne peh 'oku te'eki ai ke fakakakato, kapau 'oku 'i ai ha kautaha vakapuna 'oku teu ke puna, ko 'ene fakamatala na'e fai he Fale ni kuo pau ke fakakakato e ' *requirement* ko 'oku fiema'ú pea toki 'oange 'enau me'á. Ka ko 'eku fakamanatu atu pe 'e au ia he na'e 'osi 'ohake e me'a ko ení pea na'e ai e tali ki ai, ka 'oku 'ikai ke 'i heni e tokotaha ko iá.

Taukave 'oku fakafe'atungia'i e langa fakalalakaka he fonua ni

S miu Vaipulu: M 1 . M 1 'Eiki Sea. Pal mia k taki, ko e *charter* ia 'oku 'ikai fiema'u ai e *AOC* ia, he koe'uhí kuo 'osi 'i ai 'a e *AOC* ia 'a e kautaha vakapuna ko 'oku te n maí. 'Oku 'ikai fiema'u ke to e 'ai ha *AOC* ia ha taha. Kapau na'e tali ia ke puna. 'Osi lolotonga puna p *charter* ia 'Eiki Sea, kapau te te ng ue'aki e fea ko e 280, 'i he *charter* mo e *Fiji Airways*, 'e ma'u 'ete tupu \$4,000, fakafuofua 'i he fo'i *trip* 'e taha. Ko e 8,000 ia 'i he 'aho. Ko eni 'oku 300 tupu. 'Eiki Sea 'oku, 'Eiki Pal mia, tapu ange mo e Feitu'u na, 'oku fakafaingata'a'ia'i 'a e langa fakalalakaka 'i he fonua ni 'e he kau ng ue p 'o e fonuá. M 1 Sea.

Lord Tu'i' fitu: Sea.

'Eiki Sea: Me'a mai N pele Vava'u.

Lord Tu'i' fitu: Sea, tapu mo e Feitu'u na Sea. Kuo u fakatapu ki he 'Eiki Pal miá. Ko 'eku fehu'i pe 'a'aku ia ki he 'Eiki Minisit , ke fakamaama mai pe ko e h 'oku 'ikai ke ai ha fekau'aki ia 'a e Pule'angá mo e Lao 'o e Mamafá? 'O ha pa'anga pe ko ha totongi? 'O h hoa tatau pea mo e tikite ko eni 'a e kautaha vakapuná. Sea 'e malava p he Pule'angá 'oku ne pule'i 'a e *policy* 'o ha fonua 'i ha ngaahi ng ue 'oku 'ikai ke fe'unga mo taau mo hono kakaí ke nau fokotu'u ha fa'unga m nava'anga 'o e kakaí 'i he tu'utu'uni e *policy* 'a e Pule'angá.

Hang ko ení, hang ko e *charter* ko . Kapau 'oku taha e vakapuná, kapau hang ko e me'a 'a e 'Eiki Pal miá, ko e vakapuna pe ia 'a e Pule'angá. L leva ki 'olunga. 'Akahi ki 'olunga e fo'i pulú ke ha'u ha taha 'oku lahi 'ene pa'angá pea l ai 'ene *long plan* ai 'e lava ai ke m nava ai. 'Oua te tau va'inga mo e m nava iikí, he ko e 'uhingá he 'e fulut makia e kakaí.

Sio ko e tali ia ko 'oku 'ikai ke fakafiem lie ia, 'oku 'ikai ke ai ha lao ia ki he mamafá. Ko e *charter* , pea 'oku mo'oni e me'a 'a e Fakafofonga 16. 'I he fekau'aki 'o e feng ue'aki 'a e *Civil Aviation, ICAO*, 'e lava p ha fonua 'oku ne 'ilo'i ha fonua hang ko Fisi mo Tongá ni mo Nu'usila feng ue'akí ...

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea ka u ki'i ...

Lord Tu'i' fitu: Ke fai e *charter* fakatatau ki he koniv sio 'a e *ICAO*. Ka ko 'eku 'uhinga 'aku ki he 'Eiki Minisit , ng ue'aki mu'a 'a e polis 'a e Pule'anga ...

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea, ko e ki'i fakatonutonu p Sea.

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai 'Eiki Minisit Mo'ui.

Lord Tu'i' fitu: Kae lava ke fiem lie e kakaí.

'Eiki Sea: M l .

Lord Tu'i' fitu: Kae 'oua 'e fakahoko mai 'oku 'ikai ha lao 'o e mamafa, ha 'inasi m l .

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea ko e ki'i fakatonutonu p . Tapu mo e Feitu'u na Sea kae 'uma' e Hou'eiki M mipa e Fale Aleá. Ko e ki'i fakatonutonu p 'e Sea he ' si ko eni e *charter* ko 'o e *flight*, ke tonu pe l kootí Sea. He 'ikai ke lava ha taha ia 'oku te'eki ke 'ange ha'ane laiseni puna ke ne *charter* ha vakapuna. Ko e *charter* ko me'á 'e *charter* ia kapau 'oku 'osi 'oange ha laiseni.

S miu Vaipulu: Sea, fakatonutonu atu Sea.

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai Fakafofonga.

S miu Vaipulu: Ko e lao f ia 'oku talamai ai 'oku tapu ke *charter* 'e ha taha ha vakapuná ? Na'e 'osi fai 'i Tongá ni mei Nu'usila, taimi na'e ta'evisa ...

Taimi: 1040-1045

S miu Vaipulu: ...ke 'alu ki Nu'usilá. Na'e *charter* 'e he kakai 'a e 'u vakapuna 'o ha'u he taautaha. Pea ko e founga pisinisi ko ia 'oku fai, 'oku 'ikai ha lao ia 'o e *Civil Aviation Act* eni Sea. 'Oku 'ikai ha me'a ia te ne t 'ofi 'a e me'a ko ia he koe'uhí kuo 'osi 'i ai 'a e *AOC* ia 'a e Kautaha ko 'oku 'omai mei ai 'a e vakapuná, ke fai 'aki 'a e ng ue, pea ko e m mipa ia 'o e *ICAO*.

'Eiki Sea : 'Eiki Minisit Pa'anga!

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu pea mo e Sea, pea tapu mo e Hou'eiki 'o e Falé. Sea, kole atu p ke tuku p mu'a ke fai ha sio ki ai pea l pooti fakataha mai p 'a ho'at . Na'a ko e founhá eni ko hono faka-faingofua'i 'a e *charter* ke nau fe'auhi kae tukuhifo 'a e *fare*. Ke tuku hifo ke fai ha sio ki ai 'o l pooti mai 'a ho'at . M l .

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit ! Te ke l pooti mai p 'a ho'at ?

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko ia!

'Eiki Sea: Sai! Ko 'ene a'u p ki 'a ho'at ka 'oku 'ikai ...pea te u toki fakahoko atu leva 'a e ki'i K miti Fili ke mou toki sio ki ai.

'Eiki Tokoni Pal mia: Sea, ka u ki'i tokoni atu p . Kapau 'e fokotu'u 'a e K miti Fili Sea, 'e to e foki mai p 'o talamai ki he Pule'anga ke fai ha ng ue ki ai. Ko e fakanounou eni Sea, 'a eni na'e fakahoko atu. Tuku ke mau ng ue ki ai Sea, pea toki l pooti mai ki ho Fale Sea.

'Eiki Sea: Ko ia! Tuku atu ke mou ng ue ki ai pea toki fakahoko mai p 'e fiemalie ki ai 'a e Hou'eiki 'o e Falé p 'ikai.

Lord Fusitu'a: Sea, kae faka'osi atu 'a e fakahoha'a 'a e motu'a ni.

'Eiki Sea: Ko e h 'a e me'a 'oku ke me'a ki ai?

Tokanga ki ha fakamatala faka'ofisiale mei he Pule'anga ki he ng ue pango kau toli 'i Nu'usila

Lord Fusitu'a: Hang ko 'eku lave 'anenai. Na'a ku lave ki he fehu'i na'e fakahoko 'e he N pele Fika l 'o Vava'u 'aneafi, fekau'aki pea mo e fanga ki'i finemui Tonga na'e p u'usi'i 'e he kau toli 'i Nu'usila. Pea na'e te'eki ke fiem lie 'a e motu'a ni ki he tali 'a e Pule'anga ki he me'a ni. 'Oku mahino na'e 'osi fai hono faka'eke'eke 'o e Pal mia, pea na'e kole fakamolemole 'a e 'Eiki Pal mia ki he Pal mia Nu'usila 'i he me'a ni. 'A ia 'oku mahino kuo 'osi 'i ai 'a e me'a ia 'oku hoko.

Ko e me'a 'oku hoha'a ki ai 'a e motu'a ni, ke 'omi ha tali faka'ofisiale 'a e Pule'angá, ki he ngaahi me'a na'e hoko fekau'aki mo e me'a ni. Kuo 'osi 'omi 'a e ngaahi fakamatala mei tu'apule'anga, ko e ongo ki'i finemui 'Eiki Sea, ta'u 15, ta'u 14. Pea ko e ni'ihi 'o 'etau kau toli na'e atú, (h fanga he fakatapu) na'e 'i he hongofulu-ma-nima 'Eiki Sea. H fanga he fakatapu, faingata'a

lahi ke pu'aki 'e he motu'a ni 'a e me'á ni, 'o nau p 'usi'i ai 'a e fanga ki'i tamaiki ko eni 'Eiki Sea. Pea ko e fakamatala kuo mahino mei Nu'usilá, na'e faka'eke'eke 'a e 'Ofisa *L aison*, ko Sefita Hao'uli 'i he uike ni 'i Nu'usila. 'O ne peh ai. Na'a mau 'osi 'ilo'i na'e hoko 'a e ngaahi me'a ni. Mau 'osi 'ilo'i na'e hoko 'a e p 'usi'i ni, mau veiveiua 'i he ta'u. Ko e lao Nu'usilá, ko 'ete si'i hifo he ta'u 16 'Eiki Sea. P 'oku loto p ta'eloto, 'oku hoko ia ko e p 'usi'i fakalao, ko e *statutory rape* ia 'a e ...'Eiki Sea.

'Eiki Pal mia: K taki ka u fakatonutonu atu.

'Eiki Sea: 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Ko 'eku fakatonutonu ko e 'osi ange 'a e 'ohake 'o e me'a ko eni. Ko e h 'etau me'a 'e fai? Ko e me'a ko eni kuo 'osi fai 'a e talanoa ki ai pea mo e Pule'anga Nu'usila. Pea kuo 'osi fai 'a e kole fakamolemole kia kinautolu, pea 'oku fai 'a e ng ue 'a e Pule'anga Nu'usilá ki ai fakalao. Ko 'eku fehu'i atú? Ko e h 'etau me'a 'e fai 'a e Fale ni, ki he me'a ko eni? Ko e m tia eni na'a nau to e 'ohake p ...K taki fakamolemole....

'Eiki Sea: Ki'i me'a hifo 'Eiki N pele!

'Eiki Pal mia: Ko e me'a ko eni kuo 'osi *settle* ia . Ko e 'ohake p eni ia mahalo 'e he tokotaha *media* 'a Nu'usila he 'oku tau'at ina p ia ki ai. Ka ko 'eku fakah atu kuo 'osi fai 'a e talanoa ki heni mo e Pule'anga Nu'usilá. 'Oku 'ikai ha'atau to e me'a ke fai, tuku ange mu'a ki he Pule'anga Nu'usila ke hoko atu 'enau ng ué? Ko nautolu ko e keisi ia 'anautolu pea nau toki l pooti mai. Ka ko u kole atu, tau hoko atu kitautolu ki ha me'a kehe, he 'ikai hano 'aonga 'o'ona 'etau talanoa ki ai, kuo 'osi....

Lord Fusitu'a: 'Oku 'ikai ha fakatonutonu ia he 'oku 'ikai ha me'a ia 'oku hala, ka e tuku mu'a ke 'osi atu 'eku fakahoha'a 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Faka'osi mai.

Lord Fusitu'a: Ko ia ai, kapau na'e hoko ha hia 'i Nu'usila pea mea'i lelei 'e he kau 'ofisa aí, pea mea'i 'e he Pule'anga. Ko e h na'e holataki'i mai ai 'a e ni'ihi ko eni ki Tonga ni? 'Oku mo'oni ia 'oku fiema'u 'a e pa'anga mei he *RSE* ...

'Eiki Tokoni Pal mia: Kole ange mu'a ke ta'ofi ange mu'a 'a e fa'ahinga talanoa peh ni Sea.hang ko e me'a 'a e Pal mia. 'Oku fai 'a e ng ue ki ai. 'Oku 'ikai ko ha feitu'u eni ia ke tau to e talanoa'i ko hono 'uhinga 'oku lolotonga fai *officially* 'a e ng ue ki ai....Ko e h'oku 'ikai ha me'a 'oku hala ai.

Lord Fusitu'a: Sea, k taki. 'Oku 'ikai ha me'a 'oku hala 'i he me'a 'oku fakahoha'a 'a e motu'a ni. Tuku mu'a ke 'osi atu 'a e fakahoha'a 'a e motu'a ni. 'i he ngaahi makatu'unga ...

'Eiki Tokoni Pal mia: Ko hono 'uhinga

Lord Fusitu'a: Sea,

'Eiki Sea: Ko e me'a p 'oku fai 'a e tokanga ki ai 'Eiki N pelé. Ko e me'a p 'oku fai 'a e tokanga ki ai. Ko e h leva 'a e me'a 'oku.....

Taimi 1045-1050

Eiki Sea: ke fie ma'u ke ...

Fokotu'u ke fakatotolo'i 'e ha sino fakapule'anga me'a ne hoko 'i Nu'usila

Lord Fusitu'a: ...ko ia ko e fokotu'u atu 'Eiki Sea, fai mu'a ha fakatotolo pau ha sino fakapule'anga p ko ha sino 'e fokotu'u 'e he Falé ki he me'a na'e hoko, kae mahino p ko e h 'a e me'a na'e f f u'i ai 'a e me'a ni mei he kakai 'o e fonua, 'oku tau takitaha 'a e 'of fine 'Eiki Sea. 'E fakataua hotau fanga 'of fine ke ma'u mai 'a e pa'anga ko eni 'Eiki Sea? Mo'oni 'a e kakai 'o e fonua ko e 'uhinga ia 'oku hoha'a peh ki ai 'a e motu'a ni Sea.

Eiki Sea: M 1 .

Eiki Pal mia : M 1 .

Eiki Sea: Pea ko ia Hou'eiki ko e ngaahi me'a 'oku ...neongo 'oku tau feme'a'aki p heni mo tau me'a p 'i Tongatapu, k koe'uhí ko e ngaahi ' misi ko 'i muli, pea 'oku ou fakatauange p 'oku fai ha ng ue ki ai 'a e Pule'angá, pea ke tapu p pea mo e Feitu'u na 'Eiki Pal mia koe'uhí ko e Minisit *Internal Affairs* ko ia 'oku ne tokanga'i 'a e ngaahi me'a ko eni, pea 'oku ou tui ko e ngaahi me'a 'oku tau fiema'u p hotau Pule'angá mo hotau fonua 'oku ongo lelei atu ki muli, k ko e hoko 'a e ngaahi me'a peh ni 'oku t langa ia 'i muli, kai kehe k 'oku fakatauange p 'oku 'i ai ha me'a 'oku ng ue 'oku fai ki ai koe'uhí telia 'a 'Ene 'Afio pea mo e fonua mo hono kakai. 'Eiki N pele?

Lord Tu'i' fitu: Tapu p pea mo e Feitu'u na Sea fakamolemole p he'eku to e tu'o ua 'eku fakahoha'a. Kuo kalokalo mai 'a e Fakafofonga Ha'apai ia 'ikai ke u fakahoha'a atu au Sea he ko au p 'oku ou lave'i 'a e me'a te u fakahoha'a ki ai. 'Oku lahi 'a e fakatupu fili ho Fale ni Sea, 'oku tau'at ina 'a e tokotaha 'i he Tohi Tu'utu'uni 'i he tali 'e he Feitu'u na ke ne fai ha'ane fakahoha'a. K 'oku te'eki ai ke u lava hake au kuo kalokalo mai 'a e Fakafofonga Ha'apai, tuku 'a e v fakavahefonua ia he 'ikai ke to e 'osi ia 'e toki h 'ele mai 'a S s ia pea toki melino ia. Sea k ko e 'uluakí 'Eiki Sea ko 'eku fakam l 'aku ki he 'Eiki Pal mia, sio ki he me'a 'oku kalokalo ai 'a e Fakafofonga Ha'apai ko e me'a lelei ia, fakam l he kuo ho'ata mai ki tu'a 'a e me'a ko eni 'oku tau fihi ai 'i he Fale 'a e fakatokanga'i 'e he Minisit 'o e *Internal Affairs* 'a e mahu'inga 'o e sipoti. Me'a atu ai 'a e Tokoni Pal mia pea mo e Minisit Pa'anga ko e fakafofonga'i 'a e fonua pea ko hono ola, fiefia 'a Tonga ni ia, 'oku 'ikai ko e fo'i, ko e ng ue lelei 'a e me'a atu 'a e Tokoni Pal mia pea mo e Minisit Pa'anga. Ko 'eku fakam l eni Sea, fakam l kuo me'a mai 'a e Minisit Pa'anga he ko ene Lao eni. Lahi 'etau fakalulunga hang ko e me'a 'a e Minisit Ako he uike ni ko ene me'a mai eni pea 'oku ou 'ilo'i hala fononga lelei. 'Oku ou fakam l ki he 'Eiki Pal mia fiefia 'a e f nau, na'a mau talanoa 'i he p Tokonaki, 'oku te'eki ai ke me'a mai 'a e Tokoni Pal mia ia mo e me'a mo e Minisit na'a na me'a, kau 'akapulu, nau fiefia lahi. Neongo p ko e h 'a e ki'i seniti k 'oku nau t t mai 'oku nau lau ai honau Tonga, pea 'oku ou fakam l atu Minisit Fakalotofonua, 'ikai ke u tapa ki he 'Eiki Pal mia , pea

mo e Tokoni Pal mia mo me'a atu 'i he momoko 'o kau fakataha mo e kakai 'o e fonua, ko 'eku fiefia me'a heni 'a e Minisit Pa'anga kae *flow* hang 'oua 'e to e *block* hang ko e me'a t naki tukuhau 'aneafi, *flow* 'etau ng ue kae to'o 'a e ngaahi me'a 'oku to'o pea tau tala ai p ko hai 'oku mo'oni, kae lava ke ng ue ho Fale 'Eiki Sea ka tau tuli ki he Fale Alea 'o e Lotu ki Vava'u Lahi na'a ma'u ai hatau t puaki, ko ia p 'a e fakahoha'a Sea m l .

'Eiki Sea: M l , Kalake k taki 'o...lau'i mai angé 'a e 6.3 koe'uhi ke kau ai p mo e feme'a 'aki hono tukuhifo ki he K miti Kakato. 'Osi fai 'a e ng ue 'a e k miti ...

L pooti fika 8/2017, K miti Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea, 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki M mipa kakato 'o e Fale, kae lau atu ai 'a e L pooti fika 8/2017, K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.

'Eiki Sea,
Fale Alea 'o Tonga.

'Oku ou fakatulou heni kae fakahoko atu ki he Feitu'u na 'a e L pooti fika 8/2017 K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.

Ko e Tefito'i kaveinga 'o e L pooti ni ko e ola 'a hono vakai'i 'e he k miti 'a e Tohi Tangi fika 2/2017 na'e tuku mai mei he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea ki he k miti ni.

'Oku 'oatu heni 'a e L pooti fika 8/2017 'a e k miti ni ke me'a ki ai 'a e Feitu'u na mo e Hou'eiki M mipa kotoa 'o e Fale Alea 'o Tonga.

Faka'apa'apa atu,
Lord Tu'iha'angana (*sgd*)
Sea K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea.
'Aho 14 Sune, 2017.

M l 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Hou'eiki ko e ng ue 'a e ...

<005>

Taimi: 1050-1055

'Eiki Sea : ... 'e K miti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea, mahalo ko e ki'i Tohi Tangi na'e 'omai, fekau'aki mo e me'a ko eni 'a e Sipotí, ka ko ia 'oku ke loto ke tau tali 'a e ng ue kuo lava 'e he K mití, k taki 'o hiki ho nima.

P loti'i 'o tali 'a e L pooti 'a e ng ue kuo lava he K miti Ngaahi Totonu Fale Alea

Kalake T pile : 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a 'Aisake Valu Eke, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, S miu Kuita Vaipulu, 'Akosita Havili Lavulavu, S sefo Fe'aomoeata Vakata, 'Eiki

Minisit Polisi, 'Eiki Minisit Ako, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki Minisit Lao. 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'i' fitu. Sea 'oku loto ki ai e toko 18.

'Eiki Sea : Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai, k taki 'o hiki hono nima.

Kalake 'i he T pile : 'Oku 'ikai ha fakah loto ki ai, 'Eiki Sea.

'Eiki Sea : M 1 . Toe lau mai. Ko hono tukup hifo p ia ki lalo. To e lau mai p .

Tohi Tangi Fika 2/2017

Kalake T pile : Tohi Tangi Fika 2/2017. Fakatu'asila mei

Kolomotu'a,
Nuku'alofa.
'Aho 21 Sune, 2017.

Lord Tu'ivakan ,
'Eiki Sea 'o e Fale Alea,
Nuku'alofa,
Tonga.

Tangata'eiki,

'Oku mau faka'apa'apa mo 'oatu heni 'a 'emau fakatangi ki he Feitu'u na, ko e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tongá, pea kia – (1) Hon. 'Akilisi P hiva, 'Eiki Pal mia 'o Tonga, pea mo e Fakaofonga 'o e V henga Fale Alea, Kolomotu'a, Tongatapu 1. (2) Hou'eiki Minisit 'o e Kapineti. (3) Hou'eiki N pele 'o e Fale Alea. (4) pea mo e Hou'eiki Fakaofonga 'o e Kakaí, 'i Fale Alea.

Ko e Puipuitu'a : Ke fakamolemole 'a homau Fakaofonga Fale Alea, pea mo e 'Eiki Pal mia 'o Tonga, ko 'Akilisi P hiva, 'o fakafoki leva ki he K miti Pule 'o e Sipoti 'o e Pasifikí 'i he vave tahá, 'a 'ene fakafepaki, pea toe kaniseli 'a hono tali 'e he Pule'anga Tongá, ke fai mai 'a e Sipoti 'o e Pasifikí 'o e ta'u 2019 ki Tonga ni. Pea na'e fakamafai'i 'a e tali ko eni 'a e Pule'anga Tongá ki 'Aositel lia, mo Nu'usila, pea mo e k toa 'o e ngaahi Pule'anga 'o e *Pacific Forum*, 'aki 'a e Lao na'e paasi 'e he Fale Alea 'o Tongá, pea fakamo'oni huafa ki ai 'a 'Ene 'Afió, ko e Tu'i 'o Tongá, 'i he ta'u 2013.

'Oku kei laum lie lelei 'a e Lao ko ení, pea 'oku pau ke to e fakapekia ia, kae toe fakalao kakato 'a e founa ke kaniseli'aki 'e he Pule'anga Tongá, 'a 'ene 'osi tukup ke fakahoko mai 'a e Sipoti 'o e 2019 ki Tonga ni. Ko e maumau'i 'o e alepau fakalao kotoa, 'oku 'i ai ma'u p 'a hono ngaahi kanongat maki kiate ia 'oku ne maumau'í, 'a eni 'e to e hanganaki atu ki ai 'a e si'i kakai 'o e fonuá.

Ko e maumau'i aleapau fakavaha'apule'anga k fakafa eni 'i he hingoa 'o e Pule'angá, pea mo e 'Otu Tongá, talu 'a hono tanupou 'o e fonuá. 'Ikai ko ia p , kae to e hanga 'e he ngaahi founa ta'efaka'apa'apa mo ta'efeveitokai'aki 'a e Pal miá, mo e Kapinetí, 'A ia 'oku nau fakamafola mai 'i he ngaahi letió, telev soné, mo e ngaahi m tiá, 'o l ki lalo, pea t moloki 'a e 'imisi fungani 'o e 'Otu Felenité, 'a ko ia kuo laui senituli 'a hono tanumaki 'i he 'Otu Tongá.

Pea ko e me'a matu'aki fakalolomataha kiate kimautilú, he ko e taki 'o e ngaahi maumau'i fonua mo e maumaulao ko ení, ko 'Akilisi P hiva, 'a e Fakafofonga Fale Alea 'o Tonga ni. Pea ko hono kau poupuu fefeka ki he ngaahi fakamamahi ni, 'o hang ko ia 'oku toutou h 'i he telev soné, mo e m tiá, ko 'ene kau Minisit .

V henga Fili Kolomotu'a. - Ko e V henga Fili Kolomotu'á, 'oku toko 3,641. Ko e toko lahi na'e fili 'ia 'Akilisi P hiva 'i he 2014, ko e toko 1,482. Ko e toko 2,119 leva, 'o e toko 3,641, 'a ia ko e meimei vahetolu-e-ua ia 'o e toko lahi 'o Kolomotu'á, na'e 'ikai ke nau fili kinautolu 'ia 'Akilisi P hiva.

Ko si'emaui tohi tangi ni, na'e toki leleaki'i takai holo p 'i he 'aho ni, 'o makatu'unga ia 'i he'emaui toki sio 'i he telev soné, pea mo fanongo talanoa 'i he ngaahi polokalama 'a homau Fakafofongá, Pal mia 'Akilisi P hiva, pea mo e kau Minisit , ke fakapekia 'a e fai mai 'o e Sipotí ki Tongá ni. Pea toe tangi foki 'a homau lotó, pea mau m 'i he'ene ngaahi t 'onga ta'etoka'i kuo fai 'i he hingoa 'o Kolomotu'á, pea mo e Pule'anga Tongá. 'Ikai ko ia p , kae taumai na'a ne toka'i mai kimautilu ke fai mu'a ha savea'i kakato 'o e ngaahi faka'amu 'a e kakai 'o Kolomotu'á, fel ve'i hangatonu mo e Sipoti 'a e Pasifikí, 'i he 2019.

Kuo 'osi langa, pea fakalahi 'a homau ngaahi nofo'angá, ke nofo totongi ...

<006>

Taimi: 1055-1100

Kalake T pile: ...'Oku 'i ai 'a e kau ha'u ki he sipoti, 'osi tip siti si'emaui ngaahi me'alele ke taxi, feinga'i mo e fanga ki'i vaka ke toutai, monomono si'omau ngaahi nofo'anga ki si'omau k inga mei muli pea mo e ngaahi fakamole kehekehe pea ko e fakapa'anga 'o e k toi 'o e ngaahi feinga ko eni na'e fai'aki ia 'a e ngaahi n ko e h 'oku si'i li'ekina pehe'i ai kimautilu 'e homau Fakafofonga 'Akilisi P hiva pea mo e kau Minisit , 'ikai ko ia p , k 'oku tokolahi 'aupito pea ke tupulekina 'a e to'utupu 'o Kolomotu'a pea 'oku nau sipoti, ko hono li'aki pehe'i fakafokif kimautilu 'e homau Fakafofonga ko 'Akilisi P hivá pea mo e kau Minisit ke mau f f .

Ko e tangi:

Makatu'unga 'i hono 'osi maumau'i 'e homau Fakafofonga Fale Alea, Pal mia 'Akilisi P hiva pea mo e kau Minisit 'a e Lao 'o e 2013, 'a ia na'a ne fakamafai'i ke fakahoko 'a e sipoti 'a e Pasifiki 'o e 2019 'i Tonga ni, pea 'oku 'ikai 'aupito te mau loto ke nau fakapekia 'a e fakahoko mai ki Tonga ni 'a e sipoti 'a e Pasifiki 2019 tukuheke pea mo e 'ikai ha'a ne to e si'i mai ki homau lotó. Ko ia ai 'oku mau tangi atu ki he Feitu'u na pea mo e Fale Alea 'o Tonga ke mou tokoni mai mu'a kiate kimautilu 'a e kakai 'o Kolomotu'a mo e kakai 'o e fonuá, 'o 'oua 'e tali 'a e teuaki 'a Pal mia 'Akilisi P hiva pea mo e kau Minisit ke fakapekia 'i he vave tahá 'a e lao ko ia na'e paasi 'i he 2013. Pea ke fakangata leva 'a 'enau maumau'i 'a e lao 'o e 'Otu Tongá.

Fakatauange 'Eiki Pal mia pea mo e Fakafofonga Fale Alea 'o Kolomotu'a Hon. 'Akilisi P hiva kae 'uma' 'a e Hou'eiki Minisit , Hou'eiki N pele, pea mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai ki he Fale Alea 'o Tongá ke mou laum lie lelei p kae tali si'i fakatangi ni 'a e toki 'Uluaki Tohi Tangi 'a e kolo t l ko Kolomotu'a ki he Fale 'Eiki ni ke kei tu'ul hoko ai p 'a e fakahoko 'o e sipoti 'a e Pasifiki 2019 'i Tonga.

'Oku mau tu'a'ofa mo faka'apa'apa atu

Fakamo'oni ki ai

Lupe 'Ilai

Pea mo e kakai 'e toko 190 'oku fakah mai ia 'e he Fakafofonga Fale Alea S sefo Fe'aomoeta Vakati

M l 'Eiki Sea

'Eiki Sea: Hou'eiki tukuhifo p ia ki he K miti Kakato ka mou m l l atu ai ki tu'a

'Eiki Pal mia: Ka u ki'i fakahoha'a atu mu'a fakamolemole

'Eiki Sea: Ko e h e me'a, me'a mai 'Eiki Pal mia

'Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea, 'oku ou fokotu'u atu ke 'oua 'e to e tukuhifo toe si'i 'etau taimi, pea 'oku lahi 'etau ng ue mahu'inga 'oku fai, k 'oku fie 'oatu p 'e au 'a e ki'i fakahoha'a nounou ko eni, ko u fanongo lelei ki he ni'ihi ko eni mei he k inga Kolomotu'a 'oku nau loto ta'efiem lie, pea 'oku ou kole fakamolemole atu kia moutolu, ko e tu'utu'uni ko eni 'oku fai he motu'a ni pea mo e Kapineti ko eni ko 'ene lelei taha ia, pea 'oku ou faka'apa'apa ki he anga ho'omou fakakaukau mo ho'omou fokotu'utu'u, k ko e sipoti mou fakamolemole he 'ikai ke to e lava hoko atu, ko e lelei taha ia, kae tuku ke u toki ...kapau 'e toki 'i ai ha ki'i fakataha 'a e kosili pea te u toki 'alu atu fai hano fakahoha'asi kimoutolu, k 'oku ou kole fakamolemole atu, pea mo 'eku kei faka'apa'apa'i p homou totonu ke mou lea mai ki he motu'a ni m l 'aupito.

'Eiki Sea: Hou'eiki tau ki'i m l l ai

(M l l ai 'a e Fale)

<007>

Taimi: 1115-1120

S tini Le'o: Me'a mai 'Eiki Sea e Fale Alea (Lord Tu'ivakan)

'Eiki Sea : M l . Mahalo p na'e ki'i ngalo p ke me'a mai 'a e Fakafofonga 13.

Fokotu'u v henga Ha'apai 13 ke tokoni ki he Sipoti

Veivosa Taka : Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga, m l 'a e kei fakalaum lie lelei 'a Langi, kei ma'u e laum lie lelei e Feitu'u na, mo hono fataki e fatongia mamafa...

<008>

Taimi: 1120-1125

Veivosa Taka: 'i ho Fale 'Eiki. Fakatapu ki he 'Eiki Pal mia kae peh ki he Hou'eiki Kapineti. Fakatapu atu ki he kau N pele 'o e fonua kae peh foki ki he kau Fakafofonga. 'Eiki Sea, 'oku fakam l atu e motu'a ni ko e ma'u e faingam lie ke fai ai ha ki'i talatalanoa fekau'aki pea mo e ngaahi fiema'u kuo 'omi mei hoku v henga fekau'aki pea mo e ngaahi *issue* lalahi 'o e fonua. Ko e me'a 'uluaki Sea 'oku ou fai atu ai 'a e fakahoha'a fekau'aki pea mo e, mo 'etau sipoti 'e, mo e kole ki he 'Eiki Pal mia 'a e k inga ko e 'uhinga ko e sipoti kuo tau lava 'o talanoa ai pea mo e anga 'etau tu'u kehekehe mo e anga 'etau ngaahi fakakaukau pea 'oku 'omai ai he k inga ha fakakaukau ke *compromise* e, 'a e anga 'etau fetu'utaki mo e anga 'etau fakakaukau kae lava ke ai ha me'a ke tau 'unu ki ai. 'Eiki Sea ko e, ko e me'a 'oku fokotu'u mai he k inga ko eni kuo mahino 'oku fakahoko mai 'e he 'Eiki Pal mia he 'ikai ke fai ha sipoti, fakahoko mai he faha'i ko ke fai e sipoti. Pea ko 'enau fokotu'u 'oku pehe ni: P laum lie lelei ki ai e Fale 'Eiki, 'ai mu'a e v henga 'o e kau Fakafofonga ko eni 'e toko 4, 'a 'enau pa'anga fakav henga 'a e taha kilu nima mano 'i he ta'u 'e ua ko eni fe'unga ia mo e ono kilu ke 'omai ia ki he sipoti, fakataha ki ai pea mo 'enau v henga tau peh ko e nima mano 'i he ta'u, ta'u 'e ua fe'unga ia mo e f kilu. Pea peh foki ki he kau N pele 'e toko 33, 'enau v henga fakan pele 'a e toko 33 fe'unga ia pea mo e ono kilu ono mano kae peh foki ki he 'enau v henga e kau N pele 'e toko 8, fe'unga ia mo e f kilu 'i he ta'u. kae valu kilu 'i he ta'u 'e ua. Ko hono 'uhinga he ko 'enau pisinisi eni.

Lord Tu'i' fitu: Sea ki'i fakatonutonu.

Veivosa Taka: Pea 'oku ou tui.

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai.

Lord Tu'i' fitu: Ko e fakatonutonu p ki he Fakafofonga, fakamolemole p . Ko e Konisit tone mo e Lao 'o e Pule'anga he Tu'utu'uni ki he Pa'anga, 'oku 'ikai ke fai 'aki p ia ha loto ke fakafoki ki ha me'a, makatu'unga p ia he tu'utu'uni 'a e lao. 'Oku 'ikai ke tufa noa'ia 'a e pa'anga 'a e Pule'anga. Ko e me'a ia ko 'oku ta u lolotonga v lau ai he patiseti ko eni.

Veivosa Taka: M l Sea, 'oku mahino ki he motu'a ni 'a e fakatonutonu. Pea 'e Sea 'oku 'osi mahino p ki he motu'a ni he me'a 'oku me'a ki ai e Hou'eiki ka ko 'enau pisinisi eni pea mo e ni'ihi ko 'oku nau poupou'i. Pea ko e pisinisi he mafai 'o e pisinisi ke te teuteu'i 'ete fakamole ko e *capital*. Pea 'osi ko ia pea te ha'u leva 'o fakalele 'ete pisinisi kae toki 'omai e *income*. Ko eni kuo nau teke'i mai 'e nautolu ia 'a e *expenses* ia ki he kakai 'o e fonua. Pea ko e 'uhinga ia 'oku 'omai ai 'a e fakakaukau ko eni ke 'omai, kapau kuo nau loto taha nautolu ki ai, ta'u fa'u ha lao pea tau fakamo'oni ki ai, mou fai e sipoti pea ko hono nunu'a, 'e tuku homou v henga mo homou ngaahi v henga ko eni mo e v henga 'o e ngaahi v henga ko ia, 'oua 'e to e 'ave ha taha kilu nima mano ia ki he ngaahi v henga.

Lord Fusitu'a: 'Eiki Sea, k taki fakamolemole.

Veivosa Taka: Pea 'oku ou tui ko e ...

Lord Fusitu'a: Ko e ki'i fehu'i p p 'e laum lie lelei ki ai 'a e ...

'Eiki Sea: Me'a mai.

Veivosa Taka: Me'a 'oku ou, Sea, 'oku 'ikai ke u fie tali ha tokoni mo ha fehu'i. Ko e, ko e me'a ia 'oku fai ki ai 'a e hoha'a fekau'aki pea mo e *issue* ko eni he te ta u l loa pea ko eni kuo hoko ai e ngaahi, ngaahi palopalema, 'omai 'etau ngaahi faka'uHINGA. Pea 'oku ou tui ka loto lelei ki ai e kau Fakafofonga ko eni 'e toko 4 ko eni pea mo e kau N pele he ko e 'uhinga ko e kakai ia na'a nau poupou'i kimoutolu.

Lord Fusitu'a: Sea k taki.

Veivosa Taka: 'A e toko 33 pea mo e *constituency*.

Lord Fusitu'a: Ko e ki'i fakatonutonu.

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai.

Lord Fusitu'a: Ko e fakatonutonu.

Veivosa Taka: Ko e h e me'a 'oku hala 'e ...

'Eiki Sea: Me'a ki lalo.

Lord Fusitu'a: M l , kapau ko e fakakaukau ia pea to e 'omi ha fo'i fakakaukau peh ki hono langa ko 'o Popua mo e paaka, ko u tui 'e toki fen pasi lelei e fo'i me'a ko ia. M l Sea.

'Eiki Sea: Faka'osi mai Fakafofonga.

Veivosa Taka: Sea 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a ia 'e fakatonutonu, ko e 'uhinga p eni ia 'a'ana. Ka ko u, 'oku ou 'oatu Sea 'a e fokotu'u ko eni pea 'oku ou kole fakamolemole atu 'e Hou'eiki kae 'uma' 'a kimoutolu 'oku mou poupou'i e sipoti, tau fai ha ng ue ka tau 'unu ki mu'a. Pea kapau leva 'e 'ikai ke lava pea 'oku fokotu'u mai hoku k inga, tau poupou he taki 'o e fonua ke tau lava 'o fakahoko lelei mo ta u fai ha ng ue he 'oku 'i ai e me'a ia kuo nau faka'amu mai ki ai. Pea 'oku ou tui Sea 'e toki fakah atu e Tohi Tangi 'a e k inga mu'omu'a mo e k inga ...

Lord Nuku: Sea, kole p au ke u ki'i tali ange 'ene fokotu'u ...

Veivosa Taka: 'O Lulunga pea 'oku ou tui ko e taha ia 'a e ngaahi ...

'Eiki Sea: 'Oleva p ke 'osi, ko 'ene 'osi p ia pea ke ...

Veivosa Taka: Fiema'u pea mo e ngaahi ...

Lord Nuku: 'Io sai p ia.

Veivosa Taka: Pea mo e ngaahi vivili kuo 'omi pea 'oku ou tui kapau leva 'e tali eni pea 'oku ou fokotu'u atu Sea, fokotu'u ha lao pea tau fefakamo'oni'aki ...

<009>

Taimi: 1125 – 1130

Veivosa Taka: ... 'i ai, kae 'omi eni ke tau lava 'o ng ue'aki pea he 'ikai ke 'i ai ha longoa'a. Pea he 'ikai to e fai ha fet kuaki'aki. Ka ko e kongia ia Sea 'oku ou 'oatu ki he Feitu'u na mo e fokotu'utu'u ko eni 'ia kinautolu te nau hanga 'o 'omai ke fakahoko 'a e fakamolé kia kinautolu pea 'osi ko iá pea nau ma'u *benefit* mei ai. Pea ko u tui ko e kongia p ia Sea ko u 'oatu ki he Feitu'u na fekau'aki mo e fiema'u hoku v hengá. Pea ko u fakam l atu Sea 'i he

'Eiki Sea: Ko e, Fakafofonga, ko e fa'ahinga me'a ko ená tonu ke ke mai ha tohi pea fakamo'oni mai ai ho k ingá, 'omai ki he Falé kae 'oua te tau. Ko e ngaahi me'a ena ia, 'oku 'i ai p ngaahi me'a ke mou toki me'a mai p 'o fakahoko mai ha fanga ki'i fiema'u vivili mo e me'a ko iá.

Veivosa Taka: 'Eiki Sea ko e ' fakamo'oní eni mo e tohi eni 'oku 'i heni ka te u toki lele atu 'o 'oatu.

'Eiki Sea: 'Io toki 'oange ia ki 'ofisi. Me'a mai koe Fakafofonga Niua.

Veivosa Taka: M l Sea e ma'u faingam lie.

Vili Hingano: Sea, k taki mu'a ke u ki'i lave atu he me'a ko eni 'oku me'a ki aí.

'Eiki Sea: 'Oleva ke me'a mai e Fakafofonga Niua.

Vili Hingano: M l Sea.

Poupou ke to'o v henga 17 ke tokoni ki he sipoti

Fe'ao Vakata : Sea, tapu p pea mo e Feitu'u na Sea. Tapu atu ki he Hou'eiki M mipa e Fale Alea 'o Tonga Sea ka u ki'i fakahoha'a nounou p Sea. 'Uluaki ko u faka'amu p ke fakatonutonu p Fakafofonga Ha'apai 13. 'Oku 'ikai ko ha'amau pisinisi eni Sea. Ka ko e, te u lave atu p Sea ki he me'a ko ia na'e me'a mai ki aí Sea. To'o atu 'emau v hengá 'uma' e ngaahi s niti ko eni 'oku me'a mai ki aí Sea. Sea kapau 'e peh 'e he Pule'angá 'e tali ia ke fai e Sipotí Sea, tali lelei 'e he motu'a ni. Tali lelei 'e he motu'a ni Sea ke fai e Sipotí 'oku mahino ki he motu'a ni ko e me'a eni 'oku mahu'inga ki he fonuá. Pea ko 'etau sio fakak toá Sea mo e fakalukufuá Sea. Pea kapau 'oku peh 'e he Fakafofongá ko e loto , laum lie lelei e Pal mia mo e Pule'angá ke fai e ng ue ko iá Sea, 'oku tali lelei atu 'e he motu'a ni Sea. M l Sea.

'Eiki Sea: 12.

Vili Hingano: 'Eiki Sea ko u fakatapu atu ki he Feitu'u na. 'Oatu e faka'apa'apa lahi 'aupito ki he Fale 'eiki. 'Oatu 'eku faka'apa'apa ki hoku kaung Fakafofonga pea mei he 'Otu Ha'apai. 'Eiki Sea, ko e motu'a ni foki na'e fakahoko 'a e fakahoha'a ko eni 'aneafi. Pea 'oku me'a mai 'a e Fakafofonga Ha'apai 13 'i he me'a na'e fakahoha'a ai e motu'a ni. Kae tuku p ke u 'oatu Sea 'a e 'uhinga na'e 'oatu ai e fakahoha'a 'aneafi. Na'e 'i ai e ki'i matap 'i he fofonga tali ko eni na'e 'omai pea mei he Pule'anga. Na'e 'omai e ki'i matap ai he tali ko eni. Ko e ki'i matap na'e peh , 'e tupulaki e 'ekon mika e fonua, 'uluaki ia. Pea ko e fo'i pa'anga ko na'e likuesi atu, ke fakalele'aki e Sipoti, na'e to e me'a mai e fofonga tali pea mei he Pule'anga 'o peh , 'oku tui mo'oni e Pule'anga 'e hulu ' noa e pa'anga 'e t naki mai 'i he fo'i pa'anga ko ia na'e likuesi atu. 'A ia ko e ki'i matap ia Sea, na'e 'uhinga e fakahoha'a 'aneafi.

'Eiki Sea: 'E Fakafofonga, ko e me'a p 'oku ou tokanga ki ai, he ko e 'uhinga he 'ai ke tuku hifo e me'a ki lalo, te ke toki me'a mai ai he.

Vili Hingano: 'Ikai ko u lave'i p 'e au Sea ka ko u 'uhinga p au ki he me'a ko eni 'oku me'a ki ai 'a Ha'apai 13 ko e 'uhinga na'e 'ikai ke fakahoha'a noa'ia e motu'a ni. Ka ko e 'uhinga na'e fai ai e fakahoha'a he ko e 'uhinga na'e 'osi 'omai p ki'i matap . Pea na'e kole ia 'e he motu'a ni ki he 'Eiki Pal mia 'aneafi. Ka ko u tui 'oku hoko e Tohi Tangi ko eni he pongipongi ni, ne to e faka'ita'i e Hou'eiki ka ko u tui 'oku 'ikai ke ne tali 'eku kole na'e fai ki ai 'aneafi ko e 'uhinga ko e Tohi Tangi ko eni Ka neongo ia Sea ko e me'a ko 'oku fai ki ai e fakahoha'a, ke mea'i p mu'a 'e he Hou'eiki, hoku kaung Fakafofonga ko eni pea mei Ha'apai 'a e 'uhinga na'e fakahoko ai 'a e me'a ko eni. Pea hang ko e me'a ko eni 'a Niua, tau'at ina p motu'a ni ia Sea. Kapau ko e me'a ia 'oku faka'amu ki ai 'a Ha'apai 13, ..

'Eiki Sea: Ka ko ia Ha'apai. Feinga ma'u p ke mou femahino'aki 'i tu'a pea mou toki me'a mai. 'Eiki N pele 'Eua.

Tokanga ki ha uesia polokalama toli he ng ue pango kau toli 'i Nu'usila

Lord Nuku: Tapu atu ki he 'Eiki Pal mia kae 'uma' e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. 'Eiki Sea ko e fokotu'u ko 'oku 'omai ko mei Ha'apai 13, tali loto fiem lie kapau ko e me'a ia 'e fai ai e Sipoti. Kapau ko e 'uhinga ke tuku mai kia mautolu ke mau fua, kapau 'e 'i ai hano kanongat maki. Ka ko e ng ue foki ia 'oku 'ikai ke 'i ai ha kanongat maki ia 'i he tu'u he 'aho ni. Pea kapau ko honau loto ke tuku atu ki he'emaui vahé, tali loto lelei 'e he motu'a ni. Ko e tali p ia ki he kole ko eni ko pea mei Ha'apai. 'Eiki Sea ko e me'a hono ua 'oku fai ki ai e fakahoha'a ia pea toki tuku hifo ko ki lalo. 'Eiki Sea, 'oku 'i ai e me'a 'oku mafatukituki he motu'a ni. Na'e 'ohake ko eni ko 'o fekau'aki pea mo e kau toli. Ko hono mafatukituki he koe'uhí kuo 'osi me'a mai e Pal mia, 'oku 'ikai ke 'i ai ha'atau ng ue 'atautolu 'e lava 'o fai ki ai. Ka ko 'eku lave'i Sea, 'oku 'i ai e alepau 'a Tonga ni 'i he toli, fekau'aki 'a Nu'usila pea mo Tonga ni. Pea ko e koloa ko 'oku 'ave, ko e koloa ia 'a e Pule'anga Tonga. 'Oku 'i ai 'a e fatongia 'o e Pule'anga ke tauhi e ngaahi me'a ko eni....

<001>

Taimi: 1130-1135

Lord Nuku: ... pea ko e me'a 'oku ou hoha'a ki ai he 'oku ou hoha'a ki ai he koe'uhí he ko e

ma'u'anga mo'ui eni ia 'a e kakai 'i he fonuá. Pea me'apango ia 'oku 'i ai 'a e kalasi 'oku nau 'o maumau'i. Ka ko u, 'oku ou tui 'oku tonu ko e talí 'oku 'ikai ke fakapotopoto 'a e fakahoko mai kuo 'osi fai 'enautolu e aleá. Ko e me'a ko na'e hokó Sea ko e hoko ki he, ko e ongo ki'i finemui Tonga p 'usi'i he 'e kau toli 'a e Pule'anga Tongá. Pea ko e me'a 'oku fai ki ai e hoha'á na'a 'ilo angé kuo mole 'a e faingam lié he aleá. Tuku kehe ...

'Eiki Pal mia: Sea.

Lord Nuku: Kapau te tau hanga 'etautolu 'o kalofaki'i p .

'Eiki Pal mia: Fakatonutonu.

'Eiki Sea: 'Eiki Pal mia.

Tali Pal mia 'ikai lava Nu'usila ke tukuange ng ue lelei kau toli Tonga

'Eiki Pal mia: Fakamolemole atu he fa'a toutou tu'u hake 'o fakatonutonú ka koe'uhí ko hono toutou 'ohake p 'o e me'a tatau. Ko e talanoa ko na'e fai mo e Pule'anga Nu'usila 'osi, nau hanga 'o fua tautau k toa 'a e me'a na'e hoko pea mo e tokoni ko 'a e tamaiki Tongá 'o e anga ko 'etau kakai 'enau ng ué. Pea ko 'enau lau eni. Faka'ofó'ofa e ng ue 'a e tamaiki Tongá ko e ki'i mau, ko e maumau 'oku hoko.

'I he anga ko 'emau fakakaukau atú 'e lava p 'o fai e ng ue ke fakalelei'i e tafa'aki ko ka he 'ikai ke nau lava ke tukuange 'a Tonga ni koe'uhí he 'oku nau 'osi fua tautau 'anautolu 'a e ng ué. Kapiteni 'a Tonga ni ia he ng ue lelei. 'Oku 'ikai ko ha to e me'a ia ke tau to e fehu'i ka ko e maumau kuo hoko. Ko u kole atu tukuange mu'a 'a e me'a ko ení he kuo 'osi fai e talanoa ki ai pea 'oku fai mo e kole fakamolemole. He 'ikai ke tau lava, ko e fu'u kau polisi ko 'a Nu'usilá mo e Pule'anga Nu'usilá 'osi maau 'enau fokotu'utu'u.

Lord Fusitu'a: Ki'i fakatonutonu atu 'Eiki Sea.

'Eiki Pal mia: He 'ikai ke tau to e lava ke kaunoa he me'a ko eni.

Lord Fusitu'a: Fakatonutonu atu 'Eiki Sea. 'Oku 'i ai e me'a 'oku lava 'o fakahoko.

'Eiki Sea: Me'a mai.

Fokotu'u ke fakafoki fakapule'anga kau toli pea fai ha ng ue kia nautolu

Lord Fusitu'a: Ko hono faka'ilo e kau me'a ni. 'Oku 'i ai 'etau Lao *Extradition* 'oku tonu ke *extradite* kinautolu ki ai pea fai leva ha fakatotolo mo ha l pooti p ko e h e 'uhinga na'a nau 'ilo p na'e hoko pea ko e f f u'i pea ko hono ma'u p pea hola taki'i mai e ni'ihi ko ení ki Tonga ni. 'Oku lahi e ngaahi lao 'a e ng ue fakalao kehekehe ke fakahoko ki he me'a ni 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Hou'eiki.

'Eiki Pal mia: Ka u to e ki'i t naki atu p me'a ko eni ke 'uhinga p na'a nounou.

'Eiki Sea: Me'a mai.

'Eiki Pal mia: Hang ko 'eku fakamatala ko e Pule'anga Nu'usilá 'oku maau hono fokotu'utu'u pea m 'opo'opo. He 'ikai ke tau lava 'etautolu 'o fakahoko e ng ue ko iá 'o to e lelei ange hono fakahoko 'e he Pule'anga Nu'usila. Tau tukuange mu'a 'a e ' si ko ení. Hang ko e me'a ko na'a ke fakamatala ki ai, 'ikai ke faingata'a ki Nu'usila ia ke nau hanga nautolu 'o fai ha ng ue. Na'e tu'utu'uni ke nau foki mai ki Tonga ni hili 'o hono vakai'i faka'aufuli 'a e me'a ko na'e hoko. Ko eni 'oku nau 'osi Tonga ni ! Ko e tautea ia 'oku fai kia nautolu. Ko u kole atu ke tau hoko atu ki ha ' si kehe.

Lord Nuku: 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Faka'osi mai.

Lord Nuku: Ko 'eku fakahoha'a atu p 'a'aku ia ko u fakahoha'a ki ai he 'oku ou hoha'a ki ai. He ko e me'a eni 'a e Pule'anga pea ko e me'a eni 'oku fekau'aki mo e kakai 'o e fonuá pea na'e hoko tonu e me'a ko eni na'e 'ikai ke hoko ia ki ha Nu'usila. Hoko p ia ki he kakai Tonga fai he 'e kakai Tonga ko e kau ng ue 'a e Pule'angá na'e 'ave. Ko e me'a ia 'oku fai ki ai e hoha'a Sea. Ko e peh ko ke tukuange ke fai 'e Nu'usila 'a e ng ue 'oku tonu ke tau faí 'Eiki Sea ko e me'a ia 'oku fai ki ai 'a e hoha'a Sea. Ko e 'uluaki ia.

Ko e me'a hono uá 'Eiki Sea 'oku fai ki ai e, 'a e hoha'a he pongipongi ni ko e tohi tangi ko na'e 'omai. Kuo tali 'e he 'Eiki Pal mia ke tuku ai p ki ai ke ne fai p ia ka ko u fakahoha'a atu Sea ko e tohi tangi mai 'a e kakai ko eni ki Fale Alea.

'Eiki Sea: Ko ia.

Lord Nuku: Ke tukuphifo mu'a ke fai p ha ng ue ki ai.

'Eiki Sea: Ko ia 'e tukuphifo ia ki he K miti Kakato. Ko e tali p ke 'osi ho'omou f me'a'aki ...

Lord Nuku: Ko ia.

'Eiki Sea: Ka tau liliu 'o K miti Kakato.

Veivosa Taka: Sea.

'Eiki Sea: Ko e h e me'a 'oku ke fie me'a ki ai ?

Veivosa Taka: Ko e ki'i fakahoha'a atu p fekau'aki pea mo e ' si ko eni 'oku fai ai e f me'a'akí. Tapu mo e Feitu'u na Sea ...

'Eiki Sea: Ko u peh kuo tau paasi. Na'e 'osi kole mai he 'e 'Eiki Pal mia ke tau ...

Veivosa Taka: Ko ia ko 'eku 'uhinga Sea 'oku ou pou pou au ki he me'a ko 'oku 'omai he 'e N pele Niua ke fai ha fakatonutonu fakalao ki he ni'ihiki ko eni. Ka ko u, 'oku 'i ai 'a e lea 'a e folofolá Sea fai e me'a ko 'oku fiema'u ke fai atu kia koe 'o fai ia ki ho kaung 'api kae tuku mai 'a e N pele ia ke u toki fai au ha fakatonutonu fakalao ki ai hono *impeach* he'ene me'a ko 'oku fai. Ka ko u tui Sea ko e ngaahi me'a 'oku tau fiema'u ke *clear* 'a e Fale ni...

Lord Nuku: Ka u ki'i fakatonutonu atu.

Veivosa Taka: Ka tau toki hoko atu ki he ngaahi me'a 'oku ...

Lord Nuku: 'Oku 'ikai ke ngofua 'a e fakamanamana he Fale ni Sea.

Veivosa Taka: M l Sea. 'Oku 'ikai ko ha fakamanamana.

'Eiki Sea: Ko ia. Hou'eiki mahalo kuo maau homou f me'a'aki 'ai ke lava lelei homou loto koe'uhí ko e taimi 'oku mou K miti Kakato 'ai e loto ke laum lie lelei koe'uhí he 'oku, na'a p kalava ha taha.

Lord Tu'i' fitu: Tapu mo e Feitu'u na Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki N pele.

Lord Tu'i' fitu: 'Io.

'Eiki Sea: Me'a mai.

Lord Tu'i' fitu: Ko 'eku tokoni p 'a'aku ki he Fakafofonga Ha'apai ke me'a p ki he Konisit tone 'oku 'ikai ke 'i ai ha taha 'e ng ue fakatamaio'eiki ki ha taha. Ko e lao ia e fu'u fonua ni.

<002>

Taimi: 1135-1140

Lord Tu'i' fitu: Pea ko e lao ia e *Civil Service* 'oku lolotonga me'a ki ai e Pal mia 'o Tongá ke hiki e tu'unga ng ué. Me'a fakamamahi ia ka hiki 'a e ng ue ia e kau *Civil Service* ka tau ta'evahe tautolu he Fale Alea 'o Tongá. Me'a f f ia? Pule'anga f f ia? Tonu p ke fakalelei'i 'e Sea. Tau ki'i foki ki he Konisit toné kae mahino 'etau ng ué. Ko ia pe fakahoha'a m l .

'Eiki Sea: 13, feinga ke lau e Konisit toné. Tau liliu 'o **K miti Kakato**.

Na'e liliu leva 'a e Falé 'o Fale Alea Kakato.

Me'a 'a e Sea

Sea K miti Kakato: Mou fakama'ama'a atu Hou'eiki. Tapu pea mo e Pal mia 'o Tongá.

Fakatapu pea mo e Hou'eiki N pelé. Fakatapu heni ki he kau Minisit e Kapinetí, fakatapu ki he kau Fakafofonga 'o e Kakaí. 'E Hou'eiki m l mu'a e kei fakalaum lie lelei 'a e Fale 'Eiki ni ka mou me'a mai ki he K miti Kakató, na'a tau 'i he Fale Aleá pea 'oku liliu 'etau ngaahi sisitemí 'o tau 'unu mai ki he Fale ni. Kae 'oatu mu'a ha ki'i me'atokoni faka'aho ke mou me'a ki ai. Ko e 'Eiki tau eni ko Siosiuá, 'i hono vahe 1 veesi 8. "Ko e tohi ni 'o e fonó, ke 'oua na'a mahu'ia mei ho ngutú, ka ke fakalaulauloto ki ai 'i he 'aho mo e p , koe'uhí ke ke tokanga 'o fai 'o fakataau ki he me'a kotoa p kuo tohi 'i aí, he ko ia te ke ngaohí ke mon 'ia ai ho halá pea ke toki fai fakapotopoto ai." M l .

Tau hoko atu ki he 'etau 'asenitá, pea mou me'a mai Hou'eiki, ko e me'a p 'oku ou ki'i kole atú ke tau fakam 'opo'opo e ngaahi me'a kotoa p 'oku ke fiema'u ke ke me'a mai 'aki 'o ke hanga 'ohifo ke ma'u pe ho'o miniti 'e 10. Ko e tokoní mo e fehu'í he'ikai ke lava 'o fakahoko, 'omi pe ia 'o toki 'oatu fakataha pe ia ho'o me'a mai ko ke tau lava 'o fakahoko lelei 'a ho'omou ngaahi 'uhingá. Ko e fakatonutonú 'oku ou ki'i hoha'a atu ai Hou'eiki ke tau ... mou mea'i pe 'oku fu'u ... 'oku ou ki'i ongo'i pe 'oku ki'i lahilahi 'a e 'omai 'a ho'o faka'uhinga leá ke fai'aki ia e fakatonutonú. Pea 'oku ou lave'i pe 'oku 'i ai 'a kimoutolu 'oku mou tuput maki he motu'a ni, ka 'oku ou kole atu, ko ho'o me'a hake p 'o fakatonutonú, pea te ke me'a mai 'o talamai e me'a na'e halá pea ke me'a mai ho'o fakatonutonú, kau lava 'o fakahoko atu pe ko ho'o fakatonutonú, pe ko ho'o faka'uhinga lea pea kuo u tui ko e nounou ia 'etau fakahoko fatongiá. Mou me'a mai. Me'a mai 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Fale Alea 'Eiki Sea kae 'uma' e toengá. Koe 'uhí kuo fakakau mai e Tohi Tangi 'a Kolomotu'á ke fakakau ia ko e kongá ia 'o e fokotu'utu'u ko 'o e sipotí, 'oku nau fokotu'u mai ke 'oua 'e tali 'a e sipotí. Ke 'oua 'e tali 'a e fokotu'u 'a e Pule'angá ke tau holomui mei he sipotí. Ko u fie 'oatu pe ki'i me'a pe ko ení na'a tokoni. Ko e motu'a ni 'oku ai e ni'ihí 'oku nau tuli holo. Talu pe 'eku h 'o fakafofonga mo 'enau tuli holo e motu'a ni. Ka na'a ku 'osi fai 'eku lave ki he me'a ko ení, ko e fakamanatu ki he ni'ihí ko ení, mou k taki ko e motu'a ni ko e fu'u 'ata p ia. He 'ikai ke lava ha taha ia 'o tuli e 'atá. 'Oku ai e ngaahi mo'oni tu'uloa 'a e 'Otuá. Ko hotau fatongiá ke kumi ki he mo'oni ko iá 'o pipiki ai. He ko e tangatá ko e me'a vaivai, ko e efu, 'e 'auha. Pea ko e me'a ia 'oku ou kole ki he me'a ko ení, kuo u kole atu ke fai'aki 'a 'eku lave ko ení, he 'ikai ke ma'u ha taha e motu'a ni ia. He koe 'uhingá hang ko 'eku laú ko e fu'u 'ata p . 'Ikaí lava ha taha 'o tuli ke ma'u e fu'u 'atá. Ko e mo'oni 'a Sihová ko e me'a ia 'oku tu'uloá ko e 'aho pe ko 'eku mavahe mei ai ko 'eku ta'e'aongá 'a'aku ia. Neongo e

<003>

Taimi: 1140-1145

'Eiki Pal mia: ...'a e vaí, ka ko e vaivai p kae tuli. Ko u kole fakamolemole atu. Ko e ni'ihí ko eni 'oku nau tuli au ko e ta'u eni 'e 30 ho'omou tuli holo au. Ko u kole atu ke fakamoleki mu'a homou taimi ke tau talanoa lelei ki he me'a ko 'e langa 'aki hotau fonua. Mou fakamolemole Kolomotu'a, pea k taki 'a e fu'u kakai 'o Kolomotu'a. Ko e ki'i tokosi'i p eni ia 'oku nau tuli holo 'a e motu'a ni. Ka ko u kole ki he fa'ahinga ko eni, he 'ikai ke mou ma'u 'a e fu'u 'atá. Ko ia, ko u kole atu tau hiki ki ha me'a kehe 'oua 'e to e lave ha taha ki he Tohi tangi ka tau nofo 'i he fokotu'u ko na'e 'omai, pea ko 'eku fokotu'u atu. Melie hotau efe 'o tautolu. 'Osi melie ia. Toki tuku ange ki he kakai mo e *media* ke nau hoko atu kinautolu hono

toutoutalanoa'i. Kae 'uhingá kae 'uhinga ke fai mo tau hiki ki he 'etau Patiseti mo 'etau 'Esitimeti he ko

e me'a ia 'oku mahu'inga toe si'i 'a e taimi. Ko u fokotu'u atu ke tau p loti!

Sea K miti Kakato: Ko e Fokotu'u Tu'utu'uni eni 'oku tau lolotonga fakahokó. 'E Hou'eiki N pele! Ko u fakatokanga'i ma'u p 'a e Feitu'u na 'oku 'ikai ke ke to e faka'apa'apa'i 'a e motu'a ni, kole mai hao faingamalie, ka ko u 'oatu kiate koe ke ke me'a mai.

Ko e Fokotu'u Tu'utu'uni Fika 3 ke mou faka'osi'osi mai pea ko ena kuo fokotu'u mai pea kuo poupou, pea ka 'oku 'i ai ha taha 'oku fie me'a mai 'i he Fokotu'u ko eni. Pea Fokotu'u Tu'utu'uni Fika 3, pea ka hili ko ia pea tau toki p loti. Me'a mai N pele Niua.

Lord Fusitu'a: M l Sea. M l 'a e ma'u faingamalie. Tapu mo e Feitu'u na, pea tapu mo e Falé. 'A ia ko e tu'utu'uni ko ia 'a e Pal mia he 'ikai ke to e fai ha tipeiti 'i he Tohi Tangi ko eni ko 'ene 'osi 'a'ana ia, 'oku 'ikai ke pule ia....

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele me'a mai koe 'i he Fokotu'u Tu'utu'uni Fika 3, ko e toki me'a ia 'a e motu'a ni ke tau hoko atu kitautolu ki ai.

Lord Fusitu'a: Ko ia! Ko e 'eke p ki he Feitu'u na p ko e h 'a e fakahoko ng ue 'a e Feitu'u na, he 'oku fekau'aki tonu pea mo e Tohi Tangi mo e Fokotu'u Tu'utu'uni.

Sea K miti Kakato: _Me'a mai 'i he Fokotu'u Tu'utu'uni.

Lord Fusitu'a: 'I he Tohi Tangi?

Sea K miti Kakato: 'I he Fokotu'u Tu'utu'uni Fika 3.

'Eiki Tokoni Pal mia: Sea, ki'i tokoni atu p . Ko e Fokotu'u 'a e Pal mia ke tau p loti 'i he Fokotu'u Tu'utu'uni ko ia. Ko e fakamahino atu p ia Sea.

Sea K miti Kakato: Ko ia! 'Oku mahino p ki he motu'a ni, ka ko u feinga p ke 'omai ha ki'i faingamalie ha ni'ihi 'oku nau fie fakahoha'a mai. Me'a mai Fika 17 Niua. Na'e 'ikai ke si'i heni 'a e Fika 17 'aneafi.

Fe'ao Vakata : Sea, tapu p ki he Feitu'u na. Fakatapu atu ki he 'Eiki Pal mia, kae 'uma' 'a e Hou'eiki Minisit . Tapu atu ki he kau Fakafofonga 'o e Hou'eiki N pele, peh ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí.

Sea, ke u fai p ha ki'i fakahoha'a nounou Sea. 'Ikai ke u to e lave l loa Sea, ko u lave'i p kuo m 'opo'opo 'a e ngaahi feme'a'aki 'i he 'aho 'aneafi Sea. Ka 'oku hang ko e me'a 'a Ha'apai 12 ko 'anenai. 'Oku 'i ai p 'a e ki'i ho'ata. Manatu p ki he ki'i faiva ko e *Sound of Music*. Peh ko 'e he fefine ko na'e *star* 'i he faiva Sea, 'e Malia. "Kapau 'oku t puni 'e he 'Otua 'a e matap , *somehow* 'oku ne fakaava p 'a e matap teke. 'Oku kei 'i ai p 'a e faingam lie Sea.

Tokanga ki he mahu'inga 'o e sipoti kih e to'utuupu

Sea, ko 'eku fakahoha'a 'aku makatu'unga 'i he to'utupu Sea, he *youth* pea mo e ngaahi faingamalie ko eni. Na'a ku lave'i p kuo 'osi fai 'a e feme'a'aki ki ai pea ko u kole fakamolemole

atu kapau 'oku toutou 'ohake 'a e kongā ko eni Sea, ka 'oku fu'u mahu'inga 'a e ng ue ko eni he S poti, ha faingam lie ma'a e to'utupu he ko e peseti ia 'e 35 'o e tokolahi 'o e fonua ni, 'e toe lahi ange Sea. Pea mo hono lelei ko , ko u tui kuo 'osi mea'i p ia 'e he Feitu'u na, kae 'uma' 'a e Hou'eiki M mipa. Hang ko e T Folofola ko 'a 'Ene 'Afió 'i he fakaava ko eni 'o e Fale Alea, ki he mo'uilelei, peh ki he akó pea mo 'etau tu'unga faka-'ikonomika 'o e fonua. Ko u lave'i p Sea,'oku mea'i p 'e he Feitu'u na, k toa kato'i 'i he S poti ia 'a e fo'i tolu ko eni. Mo'uilelei ko eni mei he S poti Sea, 'oku 'ikai ke to e fehu'ia 'e ha taha. Kapau 'oku mo'uilelei 'a e sino Sea, 'oku totonu ke to e lelei ange ai 'a e ako 'etau fanau. Tukukehe ange 'a e ngaahi faingam lie ko eni 'oku 'omai 'e he S poti ma'a 'etau f nau, tautautefito ki he'etau

<004>

Taimi: 1145-1150

Fe'ao Vakati : ... f nau 'akapulu, Sea kuo lau ngeau ofi p ki he afe he'eku tui he taimi ni, tau f nau 'akapulu kuo 'i muli tukukehe 'oku nau hanga 'o fakafofonga'i 'a e fonua ni. Na'e 'i ai 'a e l pooti 'a e *World Bank* ki mu'a Sea, 'oku 'ikai ke u lave'i he taimi ni ke u to e ...na'a ku kumi hake 'oku 'ikai te u ma'u, na'e peh pa'anga 'e 14 miliona 'i he ta'u kotoa, pa'anga 'e 14 miliona 'oku 'omai 'e he kau sipoti ki he fonua ni 'i he ta'u. Sea 14 miliona ko eni kapau ko ha ki'i ta'u 'e 10 ko e 140 miliona 'e 'omai 'e he ki'i kau sipoti tokosi'i, kuo tau fakamafai'i pea 'oatu 'o nau lava atu ki muli 'o sipoti ai pea nau 'omai 'a e s niti ki he fonua ni.

Sea ngaahi 'aho ko eni he uaafe tupu si'i ni p na'e 'i ai 'a e ki'i tama mei Vava'u na'a mau 'ave atu ki 'Amelika 'alu 'akapulu faka'amelika, *sign* 'ene *contract* 'i he ta'u kuo 'osi Sea, pa'anga 'e uofulu tupu miliona 'Amelika. Ko e toki 'oatu mei Vava'u, mei Tonga ni, to e ma'u ko eni ko ...'i he taimi tataup Sea ko e l kooti ko 'i he *benchpress* pe ko e hikihiki mahalo kiate au ko e kilo 'e teau to e ma'u p 'e he ki'i tama ko eni. Ki'i tama p eni ia na'e tupu p 'i Tonga ni Sea, na'e to e 'oatu p 'i he ta'u kuo 'osi 'a e toko hongofulu tupu 14, ko e ki 'Amelika, *Hawaii* feinga ha ngaahi faingam lie ko eni Sea, k ko e 'uhinga 'eku fakahoha'á Sea, ko e ngaahi me'a ng ue 'e lava ke 'omai ko 'e he sipoti, he ko e tui ia ko 'e Sea 'i he taimi ni, kongā 'o e ngaahi ' me'a ko 'oku 'ikai ke tau a'usia ai 'a e ngaahi ...'a e tumutumu 'o e sipoti 'i Tonga ni kau ia 'i he ngaahi me'a ng ue ko pea mo e ngaahi *facilities* ko 'oku tau ng ue'aki.

'Eiki Pal mia : Fakatonutonu.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu.

'Eiki Pal mia : 'Oku fokotu'u mai 'e he Fakafofonga ko eni 'e uesia 'a e f nau he tuku 'a e sipoti, kuo 'osi fakah atu mei he t pile ko eni 'oku kei tokanga 'a e Pule'angá ia ke teuteu'i 'a e f nau, hang kiate au 'oku 'i ai 'a e ma'u hala ia 'i he Fale ni. Pea ko e *high performance facilities* 'oku 'osi mateuteu 'a e Pule'anga ko eni ke ne fakakakato k toa 'a e ' me'a ko ia, 'a ko 'oku 'uhinga mai ...'oku ou kole atu ...

Sea K miti Kakato: Mahino Pal mia ...

'Eiki Pal mia : 'Oku fai 'a e teuteu, 'oku hang eni ia 'oku talamai ia 'oku 'ikai ke tokanga 'a e Pule'angá ia ko eni ke teuteu 'a e f nau.

Fe'ao Vakati : Sea, 'oku ou faka'apa'apa'i 'aupito 'a e me'a 'oku me'a ki ai 'a e 'Eiki Pal mia Sea, hang ko ene me'a ko 'aneafi, fiema'u foki 'a e me'a ia ke tohi'i, tau tui ki ai, 'i ai 'a e palani, ngaahi way forward ...hala fononga ko ki he me'a ko te tau a'usia ai hono teuteu'i ko 'a e sipoti Sea. Ko e me'a mahu'inga ko ke tau sio ki ai ko f palani ko ia, fakamole ki he h mo e ngaahi 'u me'a peh . Ko 'eku lave ko eni Sea he 'oku 'i ai 'a e me'a'ofa 'a Siaina mo Siapani ko e ... hang kiate au ko e 5 miliona Sea, ko e me'a ng ue ki he sipoti, pea kapau he'ikai ke fai 'a e sipoti 'e mole 'a e tokoni ko eni Sea.

'Eiki Pal mia : 'Eiki Sea ...

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu.

'Eiki Pal mia : Na'e toki 'osi ni 'eku fakataha mo e 'Amipasitua Siaina ko ki Tonga ni 'aneuhu 'oku kei 'omai p 'e Siaina ia 'enau ngaahi kau ai 'a e ngaahi me'a ko , mo Siapani, 'oku 'ikai 'uhinga ke tuku 'a e me'a ko eni 'e tuku ai 'a e 'omai 'a e ' facilities ia ko ki he fakam lohisino 'a e tamaiki. 'Oku ou kole fakamolemomole atu ke tau nounou.

Fe'ao Vakati : Sea ...

Sea K miti Kakato: Nofu ma'u p Fakafofonga.

Fe'ao Vakati : M 1 , m 1 Sea. Hoko atu p mu'a Sea, ko e sipoti Sea ki he fakakaukau tu'a 'a e motu'a ni pea mo e tokolahi Sea, ko e investment ia ki he fonua. Sea 'oku lava p 'a e ...mau fanongo mai 'oku me'a 'a e Minisit , Fakafofonga 'o Tongatapu 9 nau hala pule'anga, mo'oni 'aupito Sea, ko 'etau fua tautau 'a e hala pule'anga pea mo 'etau f nau Sea, fai tu'utu'uni ko eni te tau fai. Fa'a lahi p taimi Sea me'a ko 'oku me'a mai 'e he Pal mia ke tau ng ue fakataha, mo'oni 'aupito Sea, tui 'a e motu'a ni ki he ng ue fakataha, ka 'oku ou tui p Sea 'oku 'ikai ke 'aonga ia ke tau tipeiti'i 'a e me'a ko eni fekau 'aki mo 'etau f nau, ko 'etau alealea, fiema'u ke tau fetalanoa'aki pea tau talanoa ma'u ha fo'i mo'oni, pea 'oku ou tui ko e lelei taha ia ko ke tau fai Sea. Ko hono mo'oní Sea 'i he 'aho ni, fai tu'utu'uni 'oku fai, lavea ai 'a e taka nofo he ng ue 'a e takatu'u Sea. Ko e me'a ia 'oku ongo lahi Sea.

Totongi Tonga ni lau miliona ki he fonua fai ki ai Sipoti 2019 ka 'ikai fai 'i Tonga ni

'E Sea mahalo p na'e te'eki ai ke me'a 'aki ha taha 'i he Fale ni Sea, kapau 'e a'u ki he tu'unga he'ikai ke tau host 'a e sipoti 'i Tonga ni, 'oku 'i ai 'a e fu'u pa'anga te tau totongi ki he fonua ko te tau 'ave ko ke nau hanga 'o host 'a e sipoti. 'Oku 'i ai 'a e fu'u pa'anga Sea, mahalo p ki he 20 miliona ki 'olunga, te tau to e totongi pea mei he fonua ni, tukukehe ange kapau 'e hoko 'a e hopo ko eni 'oku lau pea tau faingat maki ai...

<005>

Taimi: 1150-1155

Fe'ao Vakati : ... Sea, 'e 'i ai e silini lahi te tau totongi ki he fonua ko te nau hanga 'o

fakalele e Sipotí, kapau he 'ikai ke tau fakalele e Sipoti 'i Tonga ni, Sea. 'Oku 'ikai 'uhinga eni ko ha'aku fakamanamana, pe ko e fakailifia, Sea, ka 'oku ou tui ko e me'a mo'oni ia mo totonu 'e ala hoko ki Tonga ni, kapau he 'ikai ke tau *host* e Sipotí. 'Oku ou tui kuo 'osi mea'i p ia 'e he Pule'angá.

Sea, pa'anga e 46 miliona ko eni 'oku me'a mai e Pal miá, ko hono fakalele e Sipotí, Sea. 'Oku ou tui p , he kongá lahi ai, 'e Sea, kuo 'osi mea'i p 'e he Feitu'u na, kae 'uma' e Pal miá. 'E lukuluku p e fonuá, pea mo e ngaahi me'a kehekehe, tapa kehekehe ki ai. Pea ko e kolé ia, 'e Sea, kapau 'e lava ke tuku e 46 miliona 'oua ng ue ki ai e Pule'angá, kae fai e Sipotí, ka tau feifeinga p tautolu 'i tu'a, 'oku ou tui au 'e ma'u p ia heni. Ko e 'uhinga p 'a e fakahoha'a 'a e motu'a ni, he ko e 'uhingá, 'oku ou mahu'inga'ia heni. Pea 'oku hang ko e me'a ko na'e me'a ki ai 'a Ha'apai 12 ko 'aneafí, 'Eiki Sea. Ka tau tali p a e Sipotí, 'Eiki Pal mia. H e nunu'a 'e hoko ko aí, pea tukuaki'i mai ki he m tu'a ko eni 'oku mau vili kikihi ki aí. Pea kapau ko ha peh 'e to e a'u ia ki ha tu'unga ke, mo'oni e lau 'a e motu'a ko . Mole ai 'emau mo'uí, Sea, ka ko e me'a 'e 'aonga ki he fonuá. Ko e h 'oku to e tuku aí, Sea. Ko e poupou ia 'a e motu'a ni ki he tafa'aki ko e Sipotí. 'Oku ongo'i lahi, Sea, tokolahi

'Eiki Pal mia : Sea, ka u ki'i fakatonutonu atu.

Sea K miti Kakato : Fakatonutonu.

'Eiki Pal mia : Ko e h e 'uhinga ke mole ai si'o mo'uí, he me'a ko ení? Ko e Pule'anga ko ení, ko e fu'u Pule'anga eni 'oku 'i ai hono kau taki, pea 'oku 'i ai mo e kakai 'oku nau fakakaukau'i. Fakamolemole atu. Ko e lelei tahá eni, 'oku 'ikai ke tuku ha lelei kae fai ha kovi. Mou fakamolemole.

Sea K miti Kakato : M l , Pal mia.

Fe'ao Vakat : Sea, ko e 'uhinga p 'eku fakahoha'á, Sea, he ko e 'aho ko , na'a ku ...

Sea K miti Kakato : Fakafofonga, fakam 'opo'opo mai e.

Fe'ao Vakat : 'Io, m l Sea, ki he fakalele e Sipotí. Pea na'e tui e motu'a ni, peh ki he 'Eiki Pal miá, ke fai e Sipotí. 'Aho ni kuo liliu e fakakaukau, ke 'oua e fai e Sipotí. Sea, ka 'oku ou ongo'i 'e au mahalo 'oku 'i ai ha me'a kehe ia 'oku h h mai he tafa'aki ko ení, ke 'oua 'e fai e Sipotí, ko e 'uhingá ko e ki'i me'a si'isi'i.

Taukave ko e langa mala'e t pulu 'oku 'ikai ko ha fiema'u vivili ia

Sea, me'a ko na'e fa'a me'a'aki 'e he Hou'eikí, langa ko eni e mala'e t pulú. 'Ikai ko ha fiema'u vivili ia, Sea. Ka tuku p e mala'e t pulú ia, kae 'oua e fai e Sipotí ia, Sea, 'oku 'ikai ko ha fiema'u vivili ia, kae fakahoko 'a e ngaahi hala ko eni 'oku faí, 'aki e s niti ko ení. He 'oku tau tui tautolu, Sea, talamai ko e 13 miliona, ngaahi'aki e mala'e t pulú. 'I ai e tui fakapapau 'a e motu'a ni, 'e 'ova ia ai, Sea. Tukukehe kapau 'e toki fakatonutonu ia 'e he Pal miá, 'a e tafa'aki ko iá. Ka 'oku 'ikai ko ha fiema'u vivili 'a e mala'e t pulú, Sea, fakatatau ki he ' me'a ko ení. Pe'i fai a e ' ng ue ko ení, Sea, kapau 'oku 'ikai ke fai e Sipotí. 'O fai e ng ue ta'epalani 'o

hang ko e me'a ko 'oku ou hoha'a ki a'i, Sea. Ko f 'a e halafononga ko ki hono fakalelei'i e Sipoti.

Sea K miti Kakato : Fakafofonga, kuo lava ho'o taimi.

Fe'ao Vakaf : Sea, fakam l atu he ma'u taimi, Sea, pea ka toki 'i ai ha faingam lie 'amui.

Sea K miti Kakato : M l Hou'eiki. Hou'eiki, ko e ki'i tokoni atu p 'a e motu'a ni. Ko e ongo faha'i foki 'oku ua, pea 'oku mou feme'a'aki. Ko e 'uhinga ki he motu'a ni ho'omou feme'a'aki, ke tohoaki'i mai ha'o kaung p loti. 'A ia ko e me'a ia ko 'oku 'uhinga ki ai. 'A ia ko ho'o me'a hake p , ko 'eku me'a'...

Lord Nuku : Fakatonutonu atu, Sea. Fakatonutonu atu e Feitu'u na.

Sea K miti Kakato : Me'a ki lalo.

Lord Nuku : 'Oku 'ikai ke peh 'emau fakamalanga, ke fakaloto'i ha taha.

Sea K miti Kakato : Nuku, me'a ki lalo.

Lord Nuku : Ko 'eku fakatonutonu atu ia ki he Feitu'u na.

Sea K miti Kakato : Ko e me'a ko 'oku tokanga ki a'i, ko e taimi ko 'oku ou ki'i fakahoha'a atu a'i, Hou'eiki, pea mou ki'i faka'apa'apa mai. Mou ki'i tatali p he 'e 'oatu p ho'o taimi. Ka ko e 'uhinga ia 'eku fakahoha'a, ke lava ke mou mea'i, ko ho'o me'a hake 'o me'a mai, kae lava ke ... He ko 'etau faka'osi, te tau faka'osi p he hiki e nima. Ka kuo 'osi ko ho'o me'a mai 'o ke faka'ita'i e faha'i 'e tahá, pea 'osi ko ia, pea ke toki kole. Ko e anga p ia 'eku tokoni atu, pea kapau 'oku 'ikai ke tali ia, pea 'oku faka'ofa'ofa ...Me'a mai, 'e Vava'u 16, ke tau t puni'aki ia ka tau p loti.

Lord Nuku : Sea, 'omai mu'a ha ki'i faingam lie.

Sea K miti Kakato : Me'a ki lalo.

Tokanga ki he maumau'i kupu 18(7) Lao Sipoti 2013

'Akosita Lavulavu : Tapu mo e Feitu'u na, 'Eiki Sea. Fakatapu heni ki he 'Eiki Pal miá, mo e Hou'eiki Kapineti. Fakatapu heni ki he Hou'eiki N pelé, peh foki 'eku fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kaka'i. 'Eiki Sea, m l mu'a ho'o laum lie ki he meimei ho'at ko eni, Sea. 'Eiki Sea, ko e poini 'oku ou loto ke u fakahoha'a atu ai 'i he houa ni, Sea. Kuo tu'utu'uni 'a e Lao na'e fai ki he K miti Tu'utu'uni Sipoti, pe ko e *Organising Committee*, pe ko e tu'utu'uni 'oku h 'i he Kupu 18 ...

<006>

Taimi: 1155-1200

‘Akosita Lavulavu: ...Kupu si’i 7 ‘o e Lao ki he Fokotu’utu’u ki he Sipoti ‘a e Pasifiki 2013. Ko e kupu ko eni Sea ‘oku ne fakah mahino mai ai ‘a e fiema’u ‘a e k miti ko eni ke tali ui ki he Fale Alea Sea ko e ‘uhinga ka ‘i ai ha fa’ahinga palopalema Sea ‘e lava ke solova kei taimi, pea te u to e lau atu ‘a e kupu ni, kupu 18 (7) ke mou me’a ki ai Sea, ‘oku peh “ Kuo pau ki he Minisit ke tuku atu ha ngaahi tatau ‘o e l pooti fakata’u takitaha ‘a e K miti Fokotu’utu’u fakataha mo e l pooti ‘a e ‘atita ke fakah atu ki he Fale Alea ‘i loto ‘i he ‘aho ng ue ‘e 14 mei hono ma’u ‘o e l pooti ‘Atita” Sea.

Fokotu’u ‘omai Komiti Fokotu’utu’u Sipoti Lipooti fakata’u mei he 2013-2016 ki Fale Alea

Ko e tu’utu’uni eni ‘a e laó, kuo pau ke fai eni he K miti Fokotu’utu’u, ‘a ia mei he 2013 Sea, 2014, 2015, 2016 kuo ‘osi totonu ke ‘i ai ha l pooti ‘e f kuo ‘osi fakah mai ki Fale Alea ni Sea ke tau alea’i. Ko e fehu’i Sea, ‘oku ‘i f ’ia ‘a e l pooti ko eni Sea, ko hai ‘oku ‘i ai ‘a e l pooti ko eni, ko f ’ia ‘a e tatau ‘o e l pooti ko eni Sea, pea ‘oku tu’utu’uni ‘a e lao ki he OC ‘a e l pooti fakata’u pea ne ‘ave leva ia ki he Minisit Sipoti pea mei he Minisit Sipoti fakah mai ki Fale ni Sea. ‘Oku ou tui Sea ‘oku talangata’ a ‘a e K miti Fokotu’utu’u ki he lao ko eni Sea ‘oku nau maumau’i ‘a e kupu 18 (7) Sea pea ‘i he ’ene peh Sea ‘oku ou fokotu’u atu ke tau tu’utu’uni mu’a ki he *Organizing Committee* ke fakah mai ‘a e L pooti fakata’u 2013, 2014, 2015, 2016 ki ‘apongipongi p Sea ke t pile’i ‘i Fale ni Sea koe’uh Sea ‘e lava e l pooti ko eni ‘o tokoni lahi ki hono fakamaama kitautolu ‘i he ngaahi tipeiti ‘oku tau fakahoko Sea. Pea ‘oku ou tui Sea ‘aneafi na’e lave e tokotaha ‘o peh kuo ‘osi maau ‘a e ngaahi l pooti ko eni ‘i Fale Pa’anga Sea ko e ‘ave ki Fale Pa’anga ke h Sea pea ‘omai ki Fale ni ke alea’i, ‘oku ou fokotu’u atu eni Sea ke ‘omai ‘a e l pooti ko eni ta’u ‘e 1,2,3,4 2013-2016 Sea ke tau me’a ki ai Sea pea ko e anga ia e fokotu’u m l .

Sea K miti Kakato: M l ‘e Hou’eiki ko e fiema’u...me’a mai

Tokanga ki he faingamalie ma’u to’utupu he ako mo e sipoti

Lord Nuku: Tapu p pea mo e ‘Eiki Sea, kae ‘uma’ ‘a e Hou’eiki M mipa e K miti Kakato ‘Eiki Sea, ko e fakahoha’a e motu’a ni ‘Eiki Sea ‘oku fakahoha’a ‘i he sipoti ko eni ko ko tohi tangi, ko e fakahoha’a ko ‘a e motu’a ni ‘Eiki Sea koe’uh ko e me’a na’e me’a ki ai ‘a e Fakafofonga 17 fekau’aki pea mo e ngaahi faingam lie ko eni ko ‘o e to’utupu ‘Eiki Sea. ‘Oku lave’i p he motu’a ni ia ‘a e me’a mai ‘a e ‘Eiki Pal mia ‘oku fai p hono teuteu’i. Sea ko e halanga ko ki he faingam lie he fonua ni ko e ako pea mo e sipoti, ko e ako ‘Eiki Sea ‘oku ...ko hono faingam lie ‘oku fakangatangata Sea ko hai ‘oku lava he sivi mo e ‘u me’a ko ia, pea ‘oku ‘at leva ia Sea ke ‘uh ki he ngaahi faingam lie ko ‘o e kumi faingam lie.

Ko e sipoti ‘Eiki Sea ko e faingam lie ia ‘oku ‘at ia ki he ki’i leka na’e nofo p ia he ako he ako Pule’anga kuo ‘osi fakamo’oni ‘e au me’a ko ia ‘i Tonga ni ‘oku ‘i ai ‘etau kau sipoti lelei ‘atautolu ia ko e tal niti ko ia kapau he ‘ikai ke tau hanga ‘o ‘oange ‘a e faingam lie Sea, tau hanga ‘etautolu ‘o fakangatangata ‘a e faingam lie ko ia, pea ko e me’a ko ‘oku fai ki ai ‘a e hoha’a ko ki he tohi tangi ko na’e ‘omaí, ko e tohi tangi mai ‘a e kakai koe’uh ko e ngaahi faingam lie ‘oku tonu ke nau ‘inasi ai Sea, k koe’uh kuo fai ‘a e tu’utu’uni aofangatuku ia ta’efakalao ke’uh ke ta’ofi

eni, he 'oku hang ko e me'a ko eni na'e me'a mai ko ki ai ko 'a e Fakafofonga Vava'u. Sea ko e me'apango p ke u lave ki ai he ko e me'a ko eni na'e 'osi fai 'a e hopo pea na'e tukuaki'i e k miti ko eni 'oku te'eki ai ke kakato 'enau l pooti ...

<007>

Taimi: 1200-1205 Ho'at .

Lord Nuku : .. ki he sipoti pea ko e tu'utu'uni ko ia Sea, na'e 'osi fakakakato 'a e L pooti ko ia 'o ave ki he Pule'anga Sea, 'a eni ko 'oku to e fokotu'u mai he 'aho ni ke 'omai. Na'e 'osi fai tu'utu'uni ...

Sea K miti Kakato : Hou'eiki, ko e kole ko 'a 16 ke 'omai ki Fale ni, 'oku 'ikai ko e 'ai ia 'o tukuaki'i 'oku hala.

Lord Nuku : Ko 'eku fakamalanga 'a'aku eni Sea, ki he me'a ko 'oku me'a mai ki ai 'a e Fakafofonga ko eni ko mei Vava'u. He koe'uhí, 'oku kei laum lie 'a e Lao ko ení ia, ke fai 'a e fatongia ko eni. Ko e Tu'utu'uni ko he 'aho ní Sea, ko e h hono fakalaó 'i he 'aho ni?

Sea K miti Kakato : Kuo kakato 'a e taimí, ka tau hoko atu ki he Fale Alea. Mou tui homou kote. Ko e me'a ko eni 'oku tau ngata ai he taimi ní, ko e fokotu'u mai ke tau p loti, pea fokotu'u mai 'e 16 ke 'omi 'a e L pooti ko ení mei he 13, 14, 15, 16. Me'a ki lalo, pea ko e me'a ia te tau to e toloi 'etau p lotí, ke tukumai 'a e L pootí, pea tau toki p loti he'etau h mai. Tau liliu 'o Fale Alea. (Na'e liliu 'a e Fale 'o Fale Alea kakato)

(Ne me'a mai 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea – Lord Tu'ivakan ki hono me'a'anga)

'Eiki Sea : Hou'eiki, m l 'aupito 'a e feme'a'akí, ka tau toki hoko atu ki he 2:00 'a ho'at . M l .

(Na'e malolo heni 'a e Fale)

<008>

Taimi: 1400-1405

S tini Le'o: Me'a mai 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea.

(Pea na'e me'a hake leva 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, Lord Tu'ivakan ki hono me'a'anga)

Tokanga ke maau ngaue Fale Alea pea 'omai ha tohi he fakah mai Patiseti fo'ou

'Eiki Sea: Tapu p ki he Hou'eiki M mipa 'o e Kapineti kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga N pele e fonua kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai. M l mu'a 'etau, mou to e a'usia ki he ho'ata ni. 'Oku, ko e me'a p ke fakah , mahalo p 'oku 'ikai ke 'i heni e Minisit Pa'anga, koe'uh p ke, he na'e fakahoko mai ki he Fale 'a e *Budget Statement* fo'ou 'a ia ko e tohi fo'ou.

Pea mo e 'esitimetí ka 'oku 'ikai ke fakahoko mai hono ngaahi liliu. Ka ko e me'apango p 'oku 'ikai ke 'i heni e Minisit koe'uh he ko e 'omai e ng ue ki he Fale 'oku mai 'aki e tohi mo fakahoko mai e ngaahi me'a 'oku liliu mo e ngaahi, 'oku 'ikai ke mono mai p e fu'u fakatonutonu pea 'omai ke faka'asenita'i. 'Oku 'i ai e founga ng ue 'oku fai he Fale ni, kai kehe tuku p ke fai e, mou feme'a'aki ko eni 'i he, he Fokotu'u Tu'utu'uni koe'uh kae toki me'a mai e Hou'eiki Kapineti he koe'uh he 'oku fiema'u ke fai ha'amou me'a ki ai 'o lau e ngaahi fakatonutonu ko eni mo e patiseti fo'ou kuo 'omai, 'oku mahino atu p 'oku, tau feinga ma'u p ke maau e ng ue pea, 'Eiki N pele ...

Tokanga ki he tu'unga fakalao e patiseti na'e 'osi lau tu'o ua he Fale

Lord Nuku: Tapu mo e 'Eiki Sea. Fakatapu atu ki he Hou'eiki Minisit 'o e, Hou'eiki Minisit peh foki 'a e kau Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea ko e me'a ko ena 'oku ke me'a mai 'aki 'i he ho'ata ni 'Eiki Sea ko e me'a 'oku tokanga ki ai 'a e motu'a ni 'Eiki Sea kapau ko e, ko e fokotu'utu'u fo'ou ena ki he Fakamatala Fakapa'anga, ko e h leva e tu'unga na'a tau 'osi a'u ki ai 'o lau tu'o ua 'a e Fakamatala Fakapa'anga ko 'oku lolotonga 'i he Fale? 'A ia na'e makatu'unga ai 'a e fai 'a e Fokotu'u Tu'utu'uni, na'e makatu'unga ia 'i he ' me'a kotoa ko eni ko ko 'i he patiseti ko na'e 'osi lau tu'o ua. Pea kapau kuo liliu e patiseti ko ia Sea, 'oku ha'i fakataha 'a e Fokotu'u Tu'utu'uni mo e Tohi Tangi, makatu'unga kotoa he ' fika ko na'e 'osi lau he Fale ni. Pea na'e 'osi fai mo e fakama'ala'ala ki he K miti Pa'anga ka ko 'eku hoha'a atu Sea koe'uh he 'oku tau 'osi lau tu'o ua, ko e h hono tu'unga fakalao ko ko 'a e ng ue 'a e Fale he 'oku toe p e lau 'e taha pea paasi leva ia pea mei lalo. Ka ko 'eku 'uhinga atu p ko e h hono tu'unga fakalao p te tau hoko atu he 'oku makatu'unga 'emau malanga 'a mautolu ia he ' fika kotoa ko eni ko ko na'e 'omai pea mo e faitu'utu'uni 'a e Pule'anga. Pea kapau kuo liliu e ' fika ko ia, 'Eiki Sea, 'oku fiema'u ia ke to e me'a ki ai ho Fale kae fakapapu'i ...

<009>

Taimi: 1405 – 1410

'Eiki Sea: Ko ia 'oku, ..

Lord Nuku: ... 'emau malangá mo 'emau...

'Eiki Sea: 'Eiki N pele.

Lord Nuku: Ko 'eku tokangá ki he tu'unga fakalao e ngaué Sea. M l .

'Eiki Sea: Ko ia, 'oku mahino'i foki kuo 'osi lau tu'o ua 'a e patisetí. Pea te'eki ai, ka koe'uhí 'oku te'eki ai ke tuku hifo ke fai ki ai ha feme'a'aki. Ka ko e tu'u foki he taimi ní kuo 'omai 'a e fakatonutonu. Ko e me'a ko 'oku fa'a mahino ki he motu'a ni, 'oku makatu'unga 'a e ngaahi fakatonutonu 'i he ngaahi tipeiti mo e ngaahi feme'a'aki 'oku fai ki he, .. Ka ko eni 'oku to e 'omai foki 'a e fakatonutonu. Sai p 'e toki me'a mai e 'Eiki Minisit Pa'angá pea to e tahá p pea mo e 'esitimetí 'oku 'omai p 'a e fakatonutonu mo e ngaahi me'a ko iá ka 'oku te'eki ai ke faka-*detail* mai e peesi mo e ngaahi me'a ko iá. Ka ko e me'a p 'oku fai e tokanga ki ai 'Eiki Minisit , ko e mai e ngaahi fakatonutonu ko ení 'oku 'omai'aki 'a e tohi mei he Fale Pa'anga, pea ke fakamo'oni mai ai 'o fakahoko mai ki he Sea 'a e Fale Aleá 'a e ngaahi me'a ko eni 'oku, 'oku 'ikai ke 'omai

p tohí pea toki kole mai ke faka-t pile'i. Ka ko ena 'oku fai e kole ki ho' potung ué ke nau ng ue mai ki he ngaahi me'a ko iá ke faka-official e me'a ko ení. He koe'uhí he 'oku, kae 'ai p ke, p ko e h p founda 'e fakafaingofua ai pea faingofua ki he Pule'angá pea mo 'etau ng ué. He 'oku 'i ai e fakakaukau 'e taha p ko e tuku hifo, ke 'oleva kuo 'omai e tohi ko ena mei Fale Pa'angá pea 'ave ki he K miti Pa'angá ke nau vakai'i e ngaahi me'a ko ení pea to e fakafoki mai. Pea ko e to e 'ai 'e tahá, ko e, 'oku pau p ke mou me'a lelei ki ai p ko e tuku atu 'apongipongi ke mou me'a 'o vakai e ' ngaahi me'a ko ení hili hono 'omai e tohí. Ke mou fakafehoanaki e ngaahi fika mo sio, mou to e sio ki he fu'u tohi fo'ou fakatonutonu ko eni 'oku ne hanga fakafetongi'i 'a e 'esitimetí, 'a e *Budget Statement*. Ka ko e ..

Lord Fusitu'a: Sea k taki ka u ki'i fakahoha'a.

'Eiki Sea: 'Eiki N pele.

Fokotu'u ki ha taimi ke me'a Hou'eiki & K miti Pa'anga ki he Patiseti fo'ou

Lord Fusitu'a: Ko e fokotu'u atu, ko e me'a p ko ena na'a ke me'a'aki 'Eiki Sea. Koe'uhí 'oku 'i ai e t la'a pea 'oku makatu'unga 'a e Fokotu'u Tu'utu'uni ko ení 'i he patiseti ko eni na'e 'uluaki 'omai. Pea he 'ikai leva ke lava fai ha tipeiti ia fakapotopoto ia 'i he Fokotu'u Tu'utu'uni ko iá p ko e patiseti ko ení kae 'oleva kuo 'omai e ngaahi fika pau ko mei Fale Pa'angá. 'A ia ko e fokotu'u atú, 'omi 'a e ' fika pau fo'ou ko iá, tuku ha 'aho 'e fakafuofua e Feitu'u na ke me'a ki ai ho Falé pea toloi ki ai pea tau toki tipeiti mei ai. M 1 Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit Pa'anga. Me'a mai angé.

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu pea mo e 'Eiki Sea e Fale Aleá, kae 'uma' e kau M mipa 'Eiki Sea. 'Uluaki ko u kole fakamolemole atu 'i he 'ikai ke kakato e fatongia ko ení he na'e fai p ng ue mo e kau ng ué ke, 'ou fakamo'oni he tohi ke 'omai ki he Kalaké pea, ke toki fakah mai. Ka ko u tui mahalo 'oku *overlook* p ka 'e fai e sio ki ai ke fakakakato e fiema'u e Falé. Pea ko e kongia ko fel ve'i pea mo 'etau 'esitimetí pea mo e *statement*. 'Oku fai hono fakatonutonu fakatefito p ia he ' me'a ko 'oku fai tu'utu'uni ko he taimi ní. Pea ko u tuku atu p ki he Feitu'u na Sea ke fai ha'o tu'utu'uni ho Falé. Ka 'i he tui 'a e motu'a ni 'oku fakapotopoto kapau 'e tuku ange ha taimi e Hou'eiki mo ha taimi ki he K miti Pa'angá ke nau ki'i me'a 'o vakai pea tau toki sio ki he'etau 'esitimetí.

Tali Pule'anga ki he hoha'a he totongi fea vakapuna ki Vava'u

Ka ko e kongia hono uá 'Eiki Sea ko u fiefia p ke fakahoko atu p heni hang ko 'eku kole ko ia na'e fai 'anepongipongi fel ve'i pea mo e hoha'a ko ki he totongi ko ki Vava'ú. Ko e Y12 na'e 'ikai ke fai ha aleapau ia fel ve'i mo e totongi ki Niuá ka na'e 'i ai e femahino'aki ai kuo pau ke hanga 'e he Pule'angá 'o tokoni'i p ko hono *subsidize* 'a e mole ko eni he'ene puna ki he ongo Niuá. Ko e MA60 ki he puna ko eni ki he vaha'a 'o Tongatapu ni pea mo Vava'ú. Ko e femahino'aki mo e aleapau na'e fai aí Sea, pa'anga 'e 230 'a e *one way* pea mei Fu'amotu ki Vava'u. 'I hono totongi ko 'i he k nitá p pe ko e totongi ki he kau ng ué, pea kapau leva 'oku puka *online*, 'oku ki'i mamafa ange ia, pa'anga 'e 295. Na'e fai e feinga ke fakafetu'utaki ki he ...

<001>

Taimi: 1410-1415

‘Eiki Minisit Pa’anga: ... pule ‘a e kautaha ko eni. Ko e fakamatala ko ‘oku ‘omai kiate aú ‘oku ‘uhinga ‘enau ki’i hiki ko eni ke *cover* ‘enau fakamolé. ‘A ia ‘oku mavahe ia mei he aleapau ko eni na’e fai e f ng ue’aki mo iá Sea. Pea ‘oku kole atu ke tuku mai p ha taimi ke hoko atu e ng ue ki ai.

Fiema’u ke ‘i ai laiseni kautaha fai charter mai ha vakapuna ki Tonga ni

Ko e kongá hono uá fel ve’i ia pea mo e, sai p ko e ‘Eiki Minisit eni ‘oku me’a mai ki he folau vakapuná ka na’e ‘osi fai p talanoa pea mo e *CEO*. Ko e kongá ko eni ki he *charter* ko vakapuná ‘oku, ko e kongá ko ‘oku fiema’u mei ai ‘oku fiema’u ke ‘i ai ha laiseni ‘a e kautaha ko ‘oku nau hanga ko ‘o fai ‘a e *charter* ‘i Tonga ni. ‘A ia ko e me’a p ia ‘oku fiema’u ko he, mei he potung ue. Pea ko u tui ‘e toki fai p ha ng ue ki ai mo e potung ue pea ko e Minisit ‘oku ‘i heni ke ne faka’osi atu ka ko e fakamatala p na’e fakahoko mai ki he motu’a ni ‘Eiki Sea. M l ‘aupito ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: M l ‘Eiki Minisit pea ‘oku, ko u tui ‘oku m hino mai Fakafofonga fika 16 t ko ‘oku fu’u heva atu e totongí ia. Kae fakam l hono fakam hino mai he ‘e ‘Eiki Minisit Pa’angá ‘a e tu’unga na’e tonu ke fai ki ai e me’á ko e 230 pea toki, kapau ‘e ki’i hiki hake p ‘o 29 ka ‘oku mahalo ‘oku ... 400, 600. ‘Eiki N pele Vava’u.

Lord Tu’ilakepa: Tapu p pea mo e Feitu’u na Sea. Fakatapu atu ki he ‘Eiki Pal mia kae ‘uma’ ‘a e Kapineti. Fakatapu atu ki he Hou’eiki ‘o e fonua kae ‘uma’ e kau Fakafofonga Kakai. ‘Eiki Sea m l ho’o laum lie ‘Eiki Sea.

Ko u fakam l atu ki he ‘Eiki Minisit hono ‘omai e fika ko ení he, ka ko e kole p ‘Eiki Minisit to e fakapapau’i mu’a e 230. He ‘oku mau atu mautolu ‘Eiki Minisit ‘oku ‘i ai ‘a e fika ia ko e 230 ‘i ai ka ko ia p ia ko ‘e vave mai pea te ne ma’u e 230. ‘Oku ‘ikai ke u lave’i p ko e fo’i sea p ia ‘e fiha Sea pea foki p ia ki he n molo ‘o 330 ‘Eiki Sea. Ko e me’a ia ‘oku mau ma’u ko ‘emautolu he taimi, ka ko u fakam l atu ‘Eiki Minisit ho’o me’a mai ‘omai e fika ko iá kae fakapapau’i. ‘Oku ongo lelei he taimi ni ka ‘oku te’eki p tonu. Te’eki p ke mau ongo’i ‘oku fiem lie ‘a e vahefonuá ‘Eiki Sea. Koe’uhí ko e 230 ‘oku ke mo’oni p ‘a e Feitu’u na ia ka ko e sea p ia ‘e ni’ihi. Ko e taimi ko atu ko ‘o ‘eke atu ki aí talamai ‘enautolu fakamolemole ‘ikai, ‘ikai ke lava. ‘Oku ‘osi fonu e sea ko ia foki p ki he 330. Ko e *online* ‘Eiki Sea mahalo ko ha ni’ihi p ia ‘oku ‘i ai ha’anau *visa card* ‘Eiki Sea ka ko e meimei kotoa e fonuá ia ‘e fa’a tulituli atu p ‘o atu ki mala’e he taimi ‘e ni’ihi ke vakai’i ‘oku ‘osi hilifaki mai ia ‘i he tu’unga ko ia ko e 395 ‘o hang ko ko e me’a ‘oku me’a ki ai ‘a e, koe’uhí ko e fakavavevave p ko e h ha’ate me’a ‘Eiki Sea ‘oku fai.

‘Eiki Sea ko u pou pou atu ki he ‘Eiki Minisit ki he me’a ‘oku ke fokotu’u mai kau ki he tau patiseti. Koe’uhí ‘oku fu’u fiema’u ke tukuange ha faingam lie kau M mipa. Pea ko u tui ko e kau ng ue kafataha ia fakataha pea mo e tafa’aki e Pule’anga. ...ke mai kapau ‘oku ‘omai e, ‘a e me’a ni ke fai hano to e vakai’i e fika ka ko ‘e fai hono liliu e Patiseti mo e ‘Esit meti kae fai ‘a e fokotu’u tu’utu’uni ia ‘a e kau Fakafofonga ‘o e Kakai mo e kongá ‘o e Hou’eiki N pele kae fai mo tuku mai ke tau sio ki ai he ko e ‘uhinga he ‘oku vave p taimi ‘Eiki Sea koe’uhí he ‘oku

fakaongoongo mai 'a e kakai 'o e fonuá tautaut fito ki he kau ng ue fakapule'anga he 'oku, mahalo ko e uike kaha'u p kuo hoko 'a e 'aho 30.

'Eiki Sea: Ko ia. Fakafofonga 16.

Fokotu'u ke fokotu'u Komiti Fili ke vakai'i totongi vakapuna ki Vava'u & 'otu motu

'Akosita Lavulavu: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Fakatapu heni ki he 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Kapineti. Fakatapu heni ki he Hou'eiki N pele pea peh foki 'eku fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea m l mu'a ho'o laum lie lelei ki he ho'at ni. Ko u faka'apa'apa lahi 'aupito 'Eiki Sea ki he 'Eiki Minisit mo 'ene me'a mai. Ka ko u fokotu'u atu 'a e me'a ko ení Sea. Ko u, na'a ku fanongo he leti he'etau m tuku atu ko he ho'at Sea 'a e tali 'a e CEO 'a e kautaha *Real* Tonga pea na'a ne peh na'e 'i ai 'a e fo'i fehu'i na'a ne, na'e 'ai, na'e 'oange he tokotaha ko eni ko mei he leti p ko e h e tokoni 'a e Fale Alea p ko e h e me'a 'oku fokotu'u mai he 'e Fale Alea ki aí ki he *price*.

Pea ko e fika totonu ki he t kite *one way* Sea ki Vava'u 'oku ou tui 'oku totonu ke 'i he pa'anga 'e 225 meimei ofi p ki he 230 ko e, na'e me'a mai ai 'a e 'Eiki Minisit *one way* 'o fakatatau p Sea pea mo e ngaahi fika mo e ngaahi fakamatala na'a ku 'osi 'oatu 'aneuhu. Pea ko 'eku 'uhinga ki ai Sea 'e kei ma'u p 'a e pa'anga ia 'e 4000 ki he 5000 ki he fo'i folau 'e taha 'a e tuku Sea. Pea kapau leva Sea 'e faifaiange kuo tau to'o e totongi lisi 'o e vakapuna ko ení Sea 'oku totonu leva ke to e holo hifo 'a e tikite ki Vava'u *one way* ki he pa'anga p 'e 195 ki he fo'i folau 'e taha Sea...

<002>

Taimi: 1415-1420

'Akosita Lavulavu: Ko e tui 'a'akú Sea, ko e me'a totonu ia ke faí ke holoki 'a e totongi vakapuná ki he pa'anga ko eni 'e 225 pe ko e 230 ki he *one way* ki Vava'ú. He na'e 'ikai ke 'uhinga ke 'omai 'a e vakapuna ia ko ení Sea, ke t naki lau miliona ha taha pe ha kautaha pe ko e Pule'angá Sea. Na'e 'omai 'a e vakapuna ko ení ke tokoni mai ki he k inga mei Vava'ú mo Ha'apai pea mo Niua Sea. Pea 'oku mahino lelei p ki he finemotu'a ni 'a e natula 'o e fa'ahinga pisinisi ko ení Sea. Pea 'e foki pe me'a kotoa Sea ki he anga hono *manage* pe ko e founge e fakalele 'a e kautaha ko eni ke tonu mo lelei pea mo ma'ama'a 'a e tikite kae lava ke fonu 'a e vaká he 'alu atu mo foki maí. Ka faifai ange 'oku 'ikai ke fonu e vaká Sea, ko e fo'ui pe kautahá pe ko e h e me'a 'oku 'ikai ke fakam keti'i lelei ai 'a e sea ko eni foki mai ko eni mei Vava'ú. Pe holoki ke fonu mai e vaká he 'e lava pe kakai 'o Vava'ú 'o *afford* kapau 'e holo e tikité 'e Sea. Pea kapau leva Sea 'oku fu'u mamafa, he 'ikai leva ke fonu e vaká ia, ko e ngaahi fakamatala na'a ku 'oatu 'aneuhú Sea, 'ikai ai ha me'a ia 'e hala Sea. Tonu kotoa pe me'a na'a ku fakamatala atú Sea. Pea kapau leva 'oku 'ikai ke mou tali Sea 'a e me'a 'oku ou 'oatu ki he ta'efiem lie e kakai 'o Vava'ú Sea ki he fu'u mamafa e tikite vakapuna ki Vava'ú, kuo u fokotu'u atu Sea ke mou tali 'eku fokotu'u ne u 'osi 'oatu 'aneuhú, he na'e 'osi pou pou mai ki ai 'a Vava'u 15. Fokotu'u ha K miti Fili pea tautau toko 2 mei he T pilé ke nau ng ue ki hono vakai'i pe ko e h e 'uhinga 'oku fu'u mamafa peh ai e folau vakapuna ki Vava'ú, pea nau 'omai ha ngaahi fokotu'u fakakaukau Sea ke solova ai 'a e fo'i 'isi ko ení he vave tahá, pea 'e lava eni ia Sea, ke tokoni lahi 'aupito eni ki he Pule'angá Sea.

Pea taimi tatau p Sea, fai pe ng ue e Pule'angá, kae fai Sea ha ng ue 'a Fale Aleá ni he ko u m mipa 'i Fale Alea ni Sea, pea ko 'eku fetu'utaki Sea ki he Fale Alea ni 'i he ngaahi 'isi 'oku hoha'a mai ai e k inga mei Vava'u 16, fakatatau Sea pea mo e Tu'utu'uni Ng ue ho Falé Kupu 159, Kupu 170, 'oku 'at ki ha M mipa Fale Alea ke ne fokotu'u atu ke fokotu'u ha K miti Fili ke nau ng ue ki ha 'isi 'oku fu'u mahu'inga 'aupito fel ve'i pea mo e mo'ui 'a e kakaí pea mo ha to e ngaahi 'isi 'oku mahu'inga. Pea 'i he 'ene peh Sea, kuo u fokotu'u atu fakatatau pe pea mo e tu'utu'uni ng ue ho Falé ko e fie ma'u ko ení kuo fu'u fuoloa hono t langa'í Sea, te'eki lava 'o solova e palopalema ko ení. Pea ko e anga ia e fokotu'ú Sea. M 1 e ma'u faingam lie.

Fokotu'u 'oku fakapotopoto fai p Pule'anga ng ue ki he fiema'u Vava'u 16

'Eiki Sea: M 1 . Hang pe ko ia ke mea'i he Minisit Pa'angá pea 'oku ou tui Hou'eiki 'oku ... kuo u kole pe ki he Pule'angá ke fai mu'a ha ng ue ki he me'a ko ení, koe'uhí ke to e 'omai p 'Eiki Minisit mo e ... kau atu ki ai mo e Minisit *Public Enterprise* mo e Minisit *Civil Aviation* ke mou sio ki he me'a ko ení he ko e me'a ení 'oku mahu'inga 'aupito ki he, taafataha p ki hotau kakai mei Tokelaú. Koe'uhí, 'oku mahino p na'e 'uhinga peh pe ke ma'ama'a e totongi ko eni e folau ki Tokelaú. Ofi pe he ... mahalo ko e fiká pe ia. 230. Pea kapau 'oku to e ki'i 'ova atu ai mo e me'á, kuo u tui p 'oku totonu ke to e vakai fakalelei na'a 'oku to e kumi faingam lie ha fa'ahinga ia he fo'i fakalahi ko eni 'oku tau fanongo ki aí. 'Oku mahino p , kapau 'e ai ha tau K miti Fili, ko e me'a tatau p , 'e 'osi ange pe 'ahó 'e to e fakafoki ia ki he Pule'angá ke fai ha ng ue ki ai. Ka ko e kole fakamolemole atu pe ki he Pule'angá ke mou k taki pe ke mou to e vakai'i mu'a e me'a ko ení koe'uhí ke 'omai ha fakamatala ki he me'a ko ení 'i he ... mou maau p , tau peh pe ko e nounou pe M nite uike kaha'ú ka tau to e... He koe'uhí 'e ki'i lahilahi he taimi ni e ... ko e teu atu ke fakahifo 'a 'Ene 'Afió, pea 'oku ai mo e 'u uike Heilala mo e ngaahi 'u me'a 'e lahilahi e folaú. He ko e me'a ia 'e taha ko eni 'oku talamai 'oku kei fakakaukau'i pe 'e toe puna ko e vakapuná, fe'unga pe mo e tu'o 2. He koe'uhí he 'oku teuteu atu mo 'etau 'a'ahi ko 'atautolú, ka 'oku fiema'u ke fakahoko 'etau ng ue ko 'atautolú. Pea ko ia 'oku kole atu ...

<003>

Taimi: 1420-1425

'Eiki Sea:peh kia kimoutolu Pule'anga. Tokoni Pal mia!

'Eiki Tokoni Pal mia: Tapu mo e Feitu'u na Sea. Tapu mo e Hou'eiki M mipa 'o e Falé. Poupou lahi atu 'a e Pule'anga ki he Fokotu'u kuo tuku mai Sea. 'Oku 'at p ki he Fakafofonga 16 ke ha'u p 'o kau 'i he p talanoa ko ia Sea, kae toki 'omai ha tali ki mu'a p 'i he M nite. M 1 .

'Eiki Sea: M 1 'Eiki Tokoni Pal mia. Niua 17?\

Kole ke fakakaukaua ange mo e fea vakapuna ki he ongo Niua

Fe'ao Vakats : Sea, fakam l atu. Tapu atu ki he Feitu'u na pea fakatapu atu ki he Hou'eiki M mipa 'o e Falé Sea. Ko u lave'i p 'e au Sea, mo e faka'amu ke kau atu ai p mo e si'i ongo Niua hono *consider* he 'u me'a ko eni Sea. 'Ikai fa'a manako au ke l unga 'i he tafa'aki ko eni Sea, kapau 'oku hanu 'a Vava'u 'i he 200 tupu mo e 300 tupu 'i he *one-way*. F f si'i ongo k inga

ko e 500 tupu 'a e *one-way* mei Niuatoputapu pea 600 tupu 'a e *one-way* ki Niuafu'ou. 'Oku te lava kita 'o folau tu'o ua, tu'o tolu ki Nu'usila mo 'Aositel lia. 'i he *fare* ko eni. Ko e kole p ki he Hou'eiki Pule'anga ke fakakau atu p mo e ongo Niua 'i he me'a ko eni Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki Tokoni Pal mia! 'Oku ke fanongo ki he me'a ko ? 'Ai ke mahino...

'Eiki Tokoni Pal mia: Na'e mu'omu'a p 'a e ongo Niua, kae ngalo p Sea. Niua mo Vava'u Sea.

'Eiki Sea: Ko ia! 'Eiki N pele Vava'u.

Fokotu'u malava ke ta'e'aonga Patiseti na'e fakahu mai he kuo Lao Fakaangaanga

Lord Tu'i'afitu: Tapu p mo e Feitu'u na Sea. Ko u loto p au ke fakapapau'i 'a e ng ue ho Fale ni, fakatatau ki he Tu'utu'uni ho'o Tohi Tu'utu'uni 'a e mahu'inga 'a e ngaahi Lao Fakaangaanga. Ko e Lao Fakaangaanga ki he Fale ni, 'oku 'at p ia ki ha Memipa 'o kau ai mo ha Minisit ,peh ki he Patiseti, ko e me'a mahu'inga taha ia 'a e tohi 'oku h 'i he Tohi Tu'utu'uni 'a e Feitu'u na Sea. Pea 'oku fakapapau'i mai 'a e Lao Fakaangaanga 'i he Kupu 125 kupu si'i (ii) 'oku peh . "Kuo pau ki he ngaahi Lao Fakaangaanga 'a e Pule'anga ke fakah mai 'e he Minisit 'oku ne tokanga'i 'a e Lao Fakaangaanga. 'Osi lau tu'o ua ia heni kuo 'osi h 'a e lao ia ko eni ki loto 'a e Patiseti ko eni kuo 'osi lau, 'a eni 'oku tau lolotonga feme'a'aki ai pea tuku hifo. Ko hono to e fakatekinikale'i kuo maumau lao. Ka ko e kole ko eni, 'a 'etau fakama'ama'a 'oku fai ki he Pule'anga. Kapau 'e tali 'e he Feitu'u na, ko e mafai lahi ia ki ho'o tu'utu'uni ho'o tohi ko . Pea 'e fou p 'i he founa tatau p na'e fakah mai ai 'a e Lao Fakaangaanga ko eni ki he K miti Tu'uma'u. Pea 'oku 'i he kupu 137, 35 kupu 3 si'i. 'E 'i ai 'a e faingamalie 'o e Fokotu'u ko eni ka ko e talí ko 'e he K miti Tu'uma'u, he 'ikai hoko ia ko ha lao, kae 'oua kuo fakapaasi 'o fakatatau ki hono fakatonutonu 'a e ngaahi ng ue fakalao ke paasi ho Falé.

Sea, ko u fokotu'u atu. Kapau ko e hoko mai ko eni ko e kongap ia 'o e fakatonutonu 'a e Pule'anga, pea tali lelei p 'e he Hou'eiki. Ko u kole atu. Ko e tohi ko ena 'e fokotu'u mai 'e he 'Eiki Minisit Pa'anga. Fakah mai ai mo ha'ane fakamatala 'e malava p ke ta'e'aonga 'a e Patiseti na'e fakah mai ki mu'a, he kuo 'osi Lao Fakaangaanga ia. 'I he fakatonutonu ko eni 'i ha tali 'i he K miti Tu'uma'u 'i tu'a, kae 'omai ko e fo'i 'Asenita fo'ou ia. Ko e anga ia 'eku fokotu'u Sea, ko e ki'i maama ia ki he motu'a ni. M l 'aupito.

'Eiki Sea: Ko ia! Ko e tali p ki he tohi ko ena na'e 'omai mei he Potung ue, koe'uhi ke fakakakato mai 'aki 'a e Patiseti fakatonutonu 'Esitimeti fakatonutonu, pea mo e 'Esitimeti, 'a ia 'oku 'omai. Koe'uhi ke tau toki vakai ki ai ke tukuhifo ki he K miti Pa'anga. Pea 'i he taimi tatau p 'oku fiema'u ke,... mahalo na'a fe'unga p mo ha ki'i 'aho 'e taha ke mou vakai fakalelei ki he fakafehoanaki 'a e ngaahi fiká mo e ngaahi fakatonutonu 'oku 'omai, he ko u tui 'e vave p 'a e me'a kotoa p . Koe'uhi ko ho'omou loto lelei p ko 'ene vave ia lele ...'Eiki Pal mia!

Fokotu'u ke p loti he Fokotu'u Tu'utu'uni

'Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Feitu'u na kae 'uma' 'a e Hou'eiki. Ko e me'a p ia na'e 'ai ke u fakahoha'a atu ai, ko ena mahalo ko hono fakalea 'e taha. Ko e fakatonutonu ki ha 'Esitimeti

mo ha Patiseti 'oku 'ikai ko ha me'a fo'ou ia. Neongo kuo 'osi pulusi mai, m l p hono to e 'omai 'a e me'a ko . Pea kapau na'a tau ng ue'aki p 'etautolu 'etau Patiseti ko na'e 'omai ke fai ai 'etau...'oku 'ikai ko ha fakatonutonu lahi ia. Ka neongo ia, fakam l atu ki hono tali 'a e me'á. Ka ko u fokotu'u atu, ke tau paloti Tohi Tu'utu'uni Fokotu'u Tu'utu'uni, pea tau matuku 'o lau 'etau me'a ko .

'Eiki Sea: M l Pal mia. Me'a mai. Ko e....

<004>

Taimi: 1425-1430

Tokanga ki he takihala'i Fale Alea e fonua he ta'emateuteu 'ene ng ue 'oku fai

Lord Nuku: 'Eiki Sea ko e fokotu'u ko eni 'oku 'omai ko eni mei he 'Eiki Pal mia ke tau p loti 'a e Fokotu'u Tu'utu'uni 'Eiki Sea. Kapau te tau p loti'i ia 'o fakatatau ki he fika ko ko 'i h 'e kehekehe 'i he taimi 'e fakatonutonu ai 'Eiki Sea. Pea ko e 'ai ke u fakahoha'a atu Sea, ko e ta'u eni 'e 31 'ene Fale Alea 'a e 'Eiki Pal mia . Ko e toki ta'u eni 'e taha 'i he 31 ko ia 'oku hoko ai 'a e me'a ko eni, me'a fo'ou eni, pea ko e me'a eni 'Eiki Sea 'oku ou tui 'oku fu'u h ta'emateuteu 'a e Fale ki he'ene ng ue ko 'oku fai. He koe'uhí he ko 'ene tu'u ko 'i he taimi ni 'Eiki Sea 'oku tau lolotonga taki hala'i 'a e fonua 'Eiki Sea.

'Eiki Pal mia: Fakatonutonu atu.

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai 'Eiki Pal mia, 'Eiki N pele.

'Eiki Pal mia: Mahalo na'e 'osi mahino 'emau fokotu'u atu ko e holomui ko 'a Papua Niukini na'e toki fai ni, na'e 'osi mateuteu p Pule'angá ia ke hoko atu, ka koe'uhi ko 'enau toki holomui ko 'i M , ko e holomui ia ko 'oku holomui fakataha mo e 33 miliona, k taki fakamolemole ko e 'uhinga ia 'oku fo'ou ai, he kapau na'e 'ikai ke holomui 'a Papua Niukini, 'ikai ke 'i ai ha me'a 'e maumau ai, 'ikai ke tau pule'i 'etautolu 'a Papua Niukimi. Na'a nau 'osi *commit* nautolu ke 'omai 'enau 33 miliona p ko e kina 'e 49, pea 'ikai ke hoko ia. Ko e me'a ia 'oku fo'ou ai 'a e me'a ko 'oku ke peh 'oku fo'ou, m l .

Tokanga na'e 'ikai 'asi he tokoni Papua Niukini he patiseti 16/17

Lord Nuku: Sea, ko 'eku to e lave p 'a'aku ia ki ai ko e to e me'a ki ai 'a e 'Eiki Pal mia . Na'e te'eki ai ke u sio au he fakamatala pa'angako eni ko 16/17 'oku 'i ai ha pa'anga tokoni ai 'a Papua Niukini.

'Eiki Pal mia: Sea fakatonutonu atu. Ko 'oku tu'u 'i he peesi 34. Peesi 34 'oku 'asi ai hingoa 'o Papua Niukini. Ko e 'uhinga ia 'o e fakatonutonu ke to'o ia.

'Eiki Sea: M l 'Eiki Pal mia .

Lord Nuku: Ko ia, 'i he fakamatala patiseti ia ko eni. Ko e fakamatala patiseti ko ko 'a ko 'oku tau lolotonga 'i ai 'oku 'ikai ke 'i ai ha tokoni ia 'a Papua Niukini ki he sipoti. Ko e fakamatala patiseti ko 'oku 'asi h 'a eni ko 16/17 'oku 'asi ai ...

'Eiki Sea: 'Eiki N pele 'oku ke mo'oni p koe ka ke malanga mai p koe kiate au.

Lord Nuku: Ko ia ko e 'uhinga ia 'eku tokanga atú 'Eiki Sea, he 'oku tau lolotonga taki hala'i 'a e kakai 'o e fonua he 'aho ni.

'Eiki Pal mia: Sea to e fakatonutonu atu ke tau nounou.

'Eiki Sea: 'Eiki Pal mia ko e h ho'o fakatonutonu?

'Eiki Pal mia: Ko 'eku fakatonutonu 'oku 'asi ia 'i he pati...ko 'emau fakatonutonu ko 'oku to'o ai. K 'oku 'asi ia kapau te ke me'a hifo ki ho'o *Budget Statement* motu'a, 'oku 'asi ai 'a e hingoa ko eni.

'Eiki Sea: Hou'eiki 'oku mahino p ia, ko e *budget* ko ena na'e me'a ki ai 'a e 'Eiki Pal mia ko e 17/18 ia, ko e 16/17 na'e 'ikai ke 'asi 'a e me'a ko ia ai, ko e me'a ia ko 'oku mahino, ka na'e fie ma'u ke to'o mei h he koe'uhi he 'oku 'i ai mahalo 'a e fakatonutonu ko eni 'o e me'a, 'oku mo'oni, kae me'a mai koe 'Eiki N pele.

Lord Nuku: Ko ia 'Eiki Sea, ko e 'uhinga 'eku fakahoha'a atú 'Eiki Sea he kuo fai 'a e feme'a'aki pea mo e fakamalanga 'i he Fale ni kuo to ki tu'a, fai 'a e f t huaki 'i he me'a ko eni, pea 'oku me'a mai 'a e kakai 'o e fonua Sea, ko 'ene tu'u ko 'i he taimi ni, 'oku hang 'oku ki'i anga faikehe he koe'uhí kuo fai atu 'a e Tohi Tangi, ko e makatu'unga p mei he *budget* ko eni ko ko e 17/18, ko eni 'oku talamai fakatonutonu 'a e fika 'i he taimi ni 'osi ko ia 'oku 'osi 'omai 'a e ngaahi Tohi Tangi 'a e kakai ke mea'i p na'e fai 'a e laka ki he Tu'i ko e 'ave ki ai 'a e Tohi Tangi, koe'uhí ko e ' fika ko 'o e 17/18, k na'e 'uhinga 'eku fakahoha'a atu Sea 'oku tau kei lele 'i he patiseti ko ko 'o e 16/17, toki ngata ia 'i he 'aho faka'osi 'o Sune. Pea ko e 'uhinga ia 'eku lave ko ki ai 'oku fakatonutonu 'a e patiseti 'oku te'eki ai fakalao'i ia 'e he Fale ni, kuo 'osi fakah mai 'a e Lao ko ia Sea, k ko e 'uhinga 'eku hoha'a atú Sea, 'oku ki'i h ki tu'a 'oku fakavalevale h fanga 'i he fakatapu Sea, k kuo tau hanga 'o taki hala'i 'a e kakai 'o e fonua 'o hoko ai 'a e fetuhuaki, fai 'a e ngaahi Tohi Tangi, fai ai 'a e ngaahi fokotu'u kehekehe, fai ai 'a e laka ki he Tu'í

'Eiki Minisit Polisi: Sea kole p ke u tokoni ki he 'Eiki N pele.

Lord Nuku: Ko e me'a ia 'oku fai ki ai 'a e hoha'a Sea ko hono taki hala'i 'a e Fale ni 'a e kakai 'o e fonua Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki N pele tokoni mai 'a e 'Eiki Minisit Polisi ...

<005>

Taimi: 1430-1435

‘Eiki Minisit Polisi : Tapu mo e Feitu’u na, ‘Eiki Sea, pea peh ki he Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tongá. Sea, ko e kole p na’a lava ke tokoni, ka tau nounou.

‘Eiki Sea : M 1 .

Fokotu’u tomu’a paloti’i Fokotu’u Tu’utu’uni kae mahino hala fononga e Patiseti

‘Eiki Minisit Polisi : Ko e ongo Patiseti kehekehe ko eni kuo fakahoko maí, ‘oku makatu’unga p ia he fo’i me’a ‘e taha. P ‘e fai e Sipotí, pe ‘ikai. Pea ‘oku fakatonutonu mai e Patiseti ko eni hono 2, ‘oku *revise*. Ko hono to’o ko eni e Sipotí. ‘Oku ou tui, Sea, mahalo ‘e lelei ange kapau ‘e hoko atu p e tu’utu’uni ‘a e Feitu’u na, ke fai e feme’a’akí ‘i he Tohi Fokotu’u Tu’utu’uní, pea p loti’i ia he ‘oku lolotonga lele ia ‘i he K miti Kakató, pea ko ‘ene mahino ko iá, ‘e tofa ai e hala, pe ko f e Patiseti ko te tau lele aí, Sea. ‘Oku ou tui mahalo ko ‘ene me’a ia ko ‘oku mahino ‘aupitó. Ko ‘ene tonú p ia. Hoko atu ia he Fokotu’u Tu’utu’uní, he ‘oku lolotonga ‘i he K miti Kakató, ia, Sea, kae fakakakato mai e ng ue na’a ke toki me’a mai ki aí, Sea. Nounou ange ia. Pea ko e h e p loti he Fokotu’u Tu’utu’uní, te ne tofa mai e hala ‘e hoko atu ki ai ho Falé, mo f e Patisetí. Ko e tokoni atu p , Sea, ka tau nounou.

‘Eiki Sea : M 1 .Minisit Polisi. Me’a mai.

Lord Nuku : Sea, kuo liliu e Patiseti. ‘E ala liliu p pea mo e Fokotu’u Tu’utu’uní. He na’e fakapipiki mai ‘a e Fokotu’u Tu’utu’uní, ‘i he Patisetí. Pea kapau kuo holomui ‘a e Patisetí ‘o liliu, kuo pau ke to e vakai’i mo e Fokotu’u Tu’utu’uni ki he me’a fo’ou ‘oku ‘omaí, Sea. ‘Ikai ke u tui ‘oku tonu ke p loti’i, he na’e ‘uhinga e Fokotu’u Tu’utu’uni, koe’uhí ko e alea’i e Patiseti na’e ‘omaí, Sea. Ka ko e Feitu’u na p ‘oku aofangatukú.

‘Eiki Sea : ‘Eiki Tokoni Pal mia.

‘Eiki Tokoni Pal mia : Ki’i fakatonutonu pe, ko e *revised version* ko na’e ‘omaí, Sea, ko e ‘uhingá p , kuo ‘osi holomui a Papua ia. ‘Ikai ko tautolu ia na’a tau fai tu’utu’uni. ‘Osi holomui ia, pea ‘oku ‘ikai leva ke tonu ke kei ‘asi ia ‘i he ‘Esitimetí. Pe te tau sipoti, pe ta’esipoti, ‘oku ‘ikai ha’ane fekau’aki ‘a’ana ia, he kuo ‘osi holomui a Papua ia. ‘A ia ‘oku fakapotopoto leva ke to’o a Papua ia mei he ‘Esitimetí, he ‘oku nau ‘osi talamai ‘enautolu, kuo nau holomui nautolu. Tau toki p loti ai p tautolu pe te tau sipoti, pe ta’esipoti. Ko e anga p ia e tokoni atu, Sea, ke toki fai ha tu’utu’uni ki ai.

‘Eiki Sea : Me’a mai.

Lord Tu’i’ fitu : Ko e ki’i fakatonutonu p ki he Tokoni Pal miá. Na’e tonu p ke nau mea’i lelei e taimi. He ko e Patiseti ko ení na’e fakah mai he ‘aho 1 ‘o M . Ko e h na’e ‘ikai ke fokotu’u mai ai ‘a e fakatonutónú ai? Pea ‘omai ki he K miti Tu’uma’u ‘a e Feitu’u na. Ka nau tali ki he fu’u taimi ko ení, ko e maumaulao ia mo e fakafepaki, mo e ‘ai’ainoa’ia e Fale ni, Tu’utu’uni ho Falé.

‘Eiki Tokoni Pal mia : Fakatonutonu p , Fakafofonga.

‘Eiki Sea : Tokoni Pal mia.

‘Eiki Tokoni Pal mia : ‘Ikai ke ‘i ai ha Lao ‘e maumau, ‘Eiki Sea. Ko e kei fai p eni e t langa ki aí. Pea ko Papua ia na’e toki holomui ia he ‘osi ‘a e ‘aho l ‘o M . Pea ‘oku fakapotopoto p ke tau liliu ‘i he tu’unga ko ‘oku ‘i ai he taimi ni. M l .

‘Eiki Sea : ‘Eiki N pele Niua.

Lord Fusitu’a : M l Sea. Ko e toe ‘oatu p e fokotu’u ‘a e motu’a ni na’e ‘oatu ‘anenaí. Koe’uhí ‘oku makatu’unga e tohi Fokotu’u Tu’utu’uní, ‘i he Patiseti motu’á. Ko ‘ene to’o p ‘a e Patiseti motu’á, ‘e pau ke ‘i ai e *impact* ‘i he Fokotu’u Tu’utu’uní. Ko ia ai, to e ‘oatu p e fokotu’ú. Toloí e me’a kotoa, kae ‘oleva kuo ‘omai e l pooti mei he Fale Pa’angá. Fai ha me’a ki ai ho Falé, pea toki tu’utu’uni ‘e he Feitu’u na p ‘e toloi ki he ‘aho f . M l Sea.

‘Eiki Sea : Ko ia, Hou’eiki, ‘oku toki tali p foki. Na’e peh p ke toki, ho’at ni. ‘E Fakafofonga Fika 5, Tongatapu.

Tokanga ki he ‘ikai ‘asi tokoni Papua Niukini he ‘Esitimeti ne ‘uluaki ‘omai

Dr. ‘Aisake Eke : Tapu ki he Seá, mo e Fale Aleá. Sea, ko ‘eku ki’i sio vave hifo p ‘a ‘aku ia, ko e ‘Esitimeti foki , ‘a ia ko e t pile 15, mo e 16, mo e 17, ‘asi ko aí, ‘oku ‘ikai ke ‘asi ‘a Papua Niu Kini ia ai. ‘A ia ko e Fakamatala Patisetí foki ‘oku fakatatau ki he ‘Esitimetí. ‘Osi ‘ilo’i pe mahalo ‘e ...ka ‘oku fakamatala foki. ‘Ai p , Minisit Pa’anga, kuo u ki’i sio vave hifo p au ki aí, ‘oku ‘ikai ke ‘asi a Papua ia ‘i ai. Na’e ‘ikai ke ‘asi ia. ‘I he ‘Esitimeti ko eni na’e ‘omaí, ‘a ko na’e ‘uluaki ‘omaí. ‘Io ...ki’i ‘ai ...

‘Eiki Pal mia: K taki fakamolemole ‘ai mai

Dr. ‘Aisake Eke: ‘Ikai ke ‘asi ia ai

Lord Nuku : Ko ‘eku tokoni atu ‘oku ‘asi he Fakamatalá.

Tokanga Dr. Eke ko e fakamatala Patiseti ‘oku ne fakamatala’i e ‘Esitimeti

Dr. ‘Aisake Eke: Ka ‘oku ‘uhinga foki ‘a e fakamatala

Lord Nuku : Ka ko e fiká ‘oku ‘ikai ke ‘asi ia ai, Sea.

Dr. ‘Aisake Eke : Ka ko e Fakamatalá foki ‘oku ne fakamatala’i ‘a e ‘Esitimetí.

Lord Nuku : Ko ia.

‘Eiki Sea : ‘Eiki Minisit Pa’anga.

‘Eiki Minisit Pa’anga : Tapu mo e ‘Eiki Seá, pea tapu mo e Hou’eikí. ‘Eiki Sea, ko e .. te u malanga ‘Esitimeti ai leva au, ‘Eiki Sea, kapau ko ia.

‘Eiki Sea : Te’eki ke tukuhifo. Kapau ‘oku me’a ka ko e me’á p , he ‘oku te’eki ai ke tukuhifo

‘etau me’á, he na’e toki tuku atu e me’á, ka koe’uhí he na’a tau lele foki he’etau Fokotu’u Tu’utu’uni.

Tali Pule’anga ki he hoha’a Dr Eke ‘ikai ‘asi tokoni Papua Niukini he ‘Esitimeti ‘uluaki

‘Eiki Minisit Pa’anga : He ‘oku ‘i ai p e ngaahi t pile, hang ko e lave ko ‘oku ‘ikai ke ne uesia, ka ko hono fakal kufuá, ‘oku ne uesia e ‘Esitimeti fakal kufuá. ‘A ia ‘oku kau ‘a e me’a mahu’inga taha, hang ko ‘ení. Ko e holomui ko ‘a Papua Niu Kiní, pea mo e tukupua ko eni ki he leví, ‘Eiki Sea, na’e ‘i ai e ...

<006>

Taimi: 1435-1440

‘Eiki Minisit Pa’anga: ...Fakakaukau ia ke to e taimi ni ‘oku s niti ‘e taha ki he pa’anga ‘e taha, k na’e ‘i ai ‘a e fakakaukau ke to e hiki hake eni ‘aki ha s niti ‘e f ki he teuteu ko eni ki he sipoti, ‘a ia ko e ongo t naki pa’anga p foki eni ‘e ua ‘oku fakatefito ki he sipoti, ‘a ia ko e *levy* na’e ‘osi lava ‘o fakahoko ko e toe eni e tukupua mavahe ko eni e mala’e vakapuna ‘a ia ‘oku pa’anga ‘e 35 ‘oku ‘amanaki ke fakahoko mo ia ‘i he ‘aho 1 ko ia ‘o Siulai, k ko e kongá ko eni ki he *levy* ‘Eiki Sea ‘oku mau to e holomui hifo ‘o to e tukupua p ki he s niti ‘e taha, ‘a ia ‘oku ne uesia lahi leva ‘e ia e ‘Esitimeti he taimi ni, na’e fakafuofua ia kapau ‘e hiki s niti ‘e f p s niti ‘e nima tonu ke ne ma’u ‘a e pa’anga ‘e 18 miliona ‘i he ta’u fakapa’anga hoko 17/18. Pea ko hono to e fakafoki ko eni kei tu’u ma’u p e s niti ‘e taha, fakafuofua p ki he 5 miliona pea ‘oku ‘i ai leva ‘ene uesia fakalukufua fakataha p mo e fanga ki’i fakatonutonu ‘Eiki Sea ke fakafen pasi ‘a e ‘ fika mo e fika ko *Public Account*, pea mo hono uesia ko ia ‘o e ‘ t pilé, ‘a ia ko e kongá lalahi p ia Sea e fakatonutonu ko ia ki he ‘Esitimeti, ka ‘oku hang ko e me’a ko ‘a e ‘Eiki Pal mia, pea ko hono fakalelei ‘o’ona ‘o to’o ko eni ‘Eiki Sea, to’o p ia mei he Potung ue Pa’anga ‘a e to’o ko eni, ‘a ia ko e toenga ko ‘o e ngaahi potung ue ia, ‘ikai ke ne uesia ‘e ia, tatau p fo’i ‘uluaki *draft* ‘uluaki mo e fo’i *revised version* ko eni ‘i he fika 2, ‘a ia ko ia na’e to e tufa atu, ‘a ia ko hono kakano p eni ‘oku ou fakahoko atu ‘Eiki Sea, ko e to e holomui mei he fakakaukau ko ke hiki ‘a e *foreign exchange levy* ke s niti ‘e f p nima, kapau ‘e hiki ki ai ki he 17/18 te ne ‘omai ‘a e fakafuofua ko e pa’anga ‘e 18 miliona, tu’uma’u p ‘i he *rate* ko ‘oku ng ue’aki he taimi ni s niti ‘e taha fakafuofua ki ai te ne ‘omai ‘a e pa’anga ‘e nima miliona ko ia p ‘Eiki Sea m l .

‘Eiki Sea: ‘Eiki N pele

Lord Tu’ilakepa: Fakamolemole p ‘Eiki Minisit Pa’anga, na’a ku ‘ai p ‘e au ke ke tokoni mai p , ko e me’a lelei ‘a feme’a’aki he Fale ni, ke mahino ki he M mipa pea mahino ki he kakai ‘o e fonua hang ko ia ‘oku hoko ‘i he ho’at ko eni ‘Eiki Sea. ‘Eiki Minisit ko e fakamatala Patiseti fakamatala ko fakalukufuá ‘oku ‘asi ai e me’a ko ‘oku mai ki ai ‘a e ‘Eiki Pal mia, ko e ‘Esitimeti ‘oku ‘ikai ke ‘asi ai, ko e me’a ko ‘oku fai atu ko ‘a e tokanga atu ki ai ‘a e kau M mipa ko e ‘Esitimeti ‘oku ‘ikai ke ‘asi ai ‘a e ...p ‘oku ‘i ai p ha ki’i t pile ke mea’i ‘oku ‘asi ai, ‘a ia ko e me’a ia ‘oku fai ai ko tokanga ko ki ai ‘a e kau M mipa, hang ko e me’a na’e ‘ohake ‘e he ‘Eiki N pele.

Kole ke ki'i fakapapau'i ange fika he 'Esitimeti fo'ou

Ko e me'a ko ena 'oku ke me'a mai ki ai 'e 'Eiki Sea 'oku ou kole atu p au ki he Feitu'u na, tuku he 'oku 'i ai p hono taimi 'e fakamatala ai e 'Eiki Minisit pea mau toki *note* leva pea mau toki malanga atu 'i he ngaahi fu'u t naki tukuhau ko eni 'Eiki Sea he koe'uh kapau 'oku ta'ofi e sipoti kei fai p e t naki tukuhau, ka 'oku ou tui p au ko e taimi p eni ia 'a e 'Eiki Pal mia ko eni, k na'e 'i ai foki e taimi ko na'a nau fakahoha'asi e fonua ni ke 'oua 'e fa'a fai e me'a ko e t naki tukuhau, he 'oku ongoongosia e kakai 'o e fonua. K 'oku ou kole p au ia koe'uh ko e me'a ko 'oku ke fakamatala ki he fika, ke ki'i fakapapau'i ange 'Eiki Sea, pea kapau he 'ikai ke fakapapau'i mahalo 'oku sai ange 'Eiki Sea ke tau toloi 'o hang ko e me'a ko 'oku ke me'a mai ai 'Eiki Sea mo e kole na'e fai he 'Eiki Minisit koe'uh kae 'omai 'enau ...ka tau to e fai ha fema'a'aki he fakamatala ki he Fokotu'u Tu'utu'uni fai mai e fokotu'u tu'utu'uni ia makatu'unga he Patiseti mo e 'Esitimeti ko eni 'Eiki Sea, k koe'uh ko eni kuo liliu, pea kuo liliu pea 'oku 'i ai leva e hoha'a mo e ni'ini na'e 'omai e tohi tangi t ko 'oku liliu e me'a ia ko eni, kae tangi mai e kakai e fonua 'Eiki Sea, pea 'oku ou tuku atu he 'oku fu'u l l a 'etau feme'a'aki 'Eiki Sea, k ko e h p ha'o ...

'Eiki Sea: Ko e 'eke atu p ki he 'Eiki Minisit , 'e vavevave mai 'a e ng ue 'a e potung ue ke mai e tohi ke ...

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu mo e 'Eiki Sea, Sea kuo 'osi maau ia, 'oku ou 'amanaki p au, 'oku maau mai p ki he efiafi ni, p ko e *break* p ko eni, 'oku fakah mai ia ki he Kalake e Fale ke toki fai ha tu'utu'uni 'a e Feitu'u na m l .

'Eiki Sea: Fakafofonga 17.

Fe'ao Vakata : Tapu p mo e Feitu'u na Sea, tapu atu ki he Hou'eiki M mipa e Fale Alea 'o Tonga, pou pou atu p Sea ki he Feitu'u na peh ki he me'a 'a e 'Eiki N pele ko 'o Fakafofonga 'o 'Eua, fakafoki p Sea ke fakakakato mai 'a e 'u me'a ko eni, hang ko e me'a ko 'oku fa'a me'a ki ai 'a e Pal mia, tau tui ki he me'a ko 'oku tohi'i, t ko ko e fakamatala ia, k ko e me'a ia 'oku tohi'i 'oku 'ikai ke 'i ai 'a e fakamatala ia ko ki Papua, pea fakafoki ke to'o k toa mo e ' me'a ko ia ke 'omai 'oku tau tui p Sea 'oku mahu'inga, 'oku ou kole fakamolemole atu 'e 'Eiki Pal mia ki he Feitu'u na pea mo e Hou'eiki Pule'anga. Sea ko e pou pou p ki he

<007>

Taimi: 1440-1445

Fe'ao Vakata : .. tafa'aki ko eni 'oku mahu'inga 'aupito Sea. 'Oku ou tui p mahalo 'i he 'aho ni, kuo ho'ata mai 'a e ng ue fakatahá, mei he kau M mipá kae 'uma' 'a e Hou'eiki Pule'anga. 'Oku ou pou pou atu Sea ke fakafoki 'a e fakamatala Patisetí ke na k inga pea mo e Patiseti. He 'oku fakamatala 'a e Patisetí ia 'oku 'i ai 'a P pua, ka ko e Patisetí pea mo e mata'ifiká 'oku 'ikai ke 'asi ai 'a P pua, m l Sea.

'Eiki Sea : Ha'apai 13.

Veivosa Taka : Tapu pea mo e Seá, tapu pea mo e fakataha'anga ni Sea. 'Oku ou fokotu'u atu Sea, ke fai mu'a 'a e fokotu'u 'a e Feitu'u na, he kuo u ongo'i 'e au ho Fale 'eiki' kuo tau tipeiti. Kapau kuo tipeiti Sea, pea 'oku ou fokotu'u atu ke tukuhifo ki he K miti Kakató, he kuo monuka ho Falé Sea. M 1 Sea.

'Eiki Sea : M 1 . Hou'eiki, ko e 'Eiki Minisit eni kuo ma'u 'a e me'á, pea 'oku ou fakam l atu ki he Potung ué, kae tuku p mu'a ke ... na'a sai ke tukuhifo ki ho'omou K miti Pa'anga. 'Oku te'eki ke tufa mai kia mautolu, ka koe'uhí ko e mahu'ingá 'oku ma'u mai 'a e tohí, koe'uhi kae fai ha ng ue ki ai ke ... 'Oku ou tui p Hou'eiki, 'oku tonu p , mahalo 'oku mahu'inga ange ke mou me'a atu 'o sio ki he.. 'e tufa atu p he efiafi ni, kae fai ha ng ue ki ai 'a e me'a. 'Oatu p 'a e fo'i 'aho 'e taha, he 'oku ou tui ko e Tu'apulelulú 'oku tonu ke ... 'e vave p 'a e me'a ko eni. Ka koe'uhi K miti Pa'anga 'e lava ke mou toki fakataha ki 'apongipongi, efiafi 'apongipongi? Falaite? Ko e f 'a e Sea 'o e K miti Pa'anga?

Lord Nuku : 'Oku mau fakaongoongo atu p ke maau mai 'a e ng ue 'a e .. Tuku mai hang ko e me'a 'a e Feitu'u na. Mau fakaongoongo atu p , ko 'ene maau mai p pea ui leva 'a e fakataha. M 1 Sea.

'Eiki Sea : Koe'uhi mahalo 'ai p ke tau feng ue'aki p he me'á, 'ai p koe'uhi ko e fakatonutonu. Ko e ngaahi fakalelei'i p o e Patiseti motu'a. 'Oku 'osi mahino p kuo tali 'etau Patiseti ko he lau tu'o 2, ka 'oku te'eki ai ke tau alea'i.

Vili Hingano : Sea, k taki ko e ki'i fehu'i atu p .

'Eiki Sea : 'Io..

Vili Hingano : M 1 'aupito Sea. Ko e fehu'i atu p ko e 'uhingá he 'oku fai 'a e fakatonutonu ko ení ki he 'Esitimetí pea mo e *Statement*. Ko e h 'ene kaunga ki he fo'i Lao ko 'o e Sipoti? Te tau liliu ai p mo e fo'i Lao Sipoti? Ko e 'uhingá he ko eni kuo liliu 'a e *policy* pea mo e *direction* ki he..

'Eiki Sea : 'Oku 'i loto p ia 'oku te'eki ai ke liliu 'a e Lao ko ena 'o e Sipoti 13. Ko e makatu'unga p he 'etau alea'i 'a e me'a ko ení, mo tali 'e Hou'eiki 'a e me'a ko eni.

Vili Hingano : Ko e 'uhinga p hono 'ai atu p Sea ko e 'uhinga kuo tau talanoa kitautolu he ko eni kuo fai 'a e liliú ia, kuo hoko 'a e liliú te'eki ai ke liliu 'a e fo'i Lao.

'Eiki Sea : Sai p ia, mou alea'i p 'e mautolu ia, kae toki 'osi 'a hono alea'i ko ka tau toki vakai ki he Lao heko e me'a 'e tahá kapau 'e paasi 'a e Laó ia, pea tali 'a e me'á ia.

'Eiki Tokoni Pal mia : Ko e 'u pa'anga ia fekau'aki mo e ngaahi Lao 'oku tu'u he taimi ní 'oku kei 'i he 'Esitimetí p Sea.

'Eiki Sea : Ko ia. Hang ko e ' ...

Vili Hingano : Sea, ‘oku ou ‘uhinga atu au ki he fo’i Lao ko ia ki he Sipoti. ‘Oku sai p ‘a e ki’i Lao ia ko eni ki he *levy* mo e ...

‘Eiki Tokoni Pal mia : Ko ‘eku ‘uhinga eni ki ai Sea.

‘Eiki Sea : Ko ia, ko e fakamahino mai ko ‘e he Minisit , ko e ngaahi me’a ko ena ‘oku me’á ‘oku ‘ikai ke to’o ha me’a ia, ‘oku kei ‘i loto p ia ‘a e fanga ki’i me’á ‘a e *levy* ko ena he me’a. Ka koe’uhí ko ha’amou toki faka’uhinga’i faka-Lao ‘e moutolu p ‘oku fakalao p ta’efakalao ‘a e ngaahi me’a ko ia. He ko e *direction* ko ko e taumu’a ‘o e me’a ia ko ki mu’á ki he 2019 pea mo e *Pacific Game*. Ko e me’a ko eni ko ‘oku ‘i ai e me’á, ‘oku fakalelei’i p ‘a e ngaahi me’a ka ‘oku ‘ikai ke liliu ha.. ‘oku ‘ikai ke to’o ia. Koe’uhí ke mou toki sio ki he ngaahi fiká mo e ngaahi fakafehoanaki ho’omou *Budget Statement*, pea mo e ‘Esitimetí mo e ngaahi fika ko pea me’a. Ko e fo’i ‘aho p ‘e taha ‘oku tukuatu ke mou .. ‘Eiki Fakafofonga 15.

Fokotu’u ki he Pule’anga ‘omai lisi ngaahi me’a ‘oku liliu ke vave ng ue

S miu Vaipulu : Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea, mo e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale. ‘Eiki Sea ko e kole p eni ia ki he ‘Eiki Minisit Pa’angá, koe’uhi ko ena kuo ngali kuo tali ‘e he Feitu’u na ke tau ‘ai fo’ou. F f kapau ‘e lava ke ‘omai ha ki’i ...

<008>

Taimi: 1445-1450

S miu Vaipulu: lisi, ke talamai ai ke faingofua ka mautolu ‘a e me’a ko ‘oku liliu ke vave.

‘Eiki Minisit Pa’anga: Tapu mo e Sea, m l ‘aupito, ko u tui p ‘e to e ng ue e Kalake, ‘e toki tufa fakataha atu p mo e me’a ‘oku ‘osi, ‘omai p fo’i peesi ‘e taha ai ne tuhu’i hangatonu mai p e ‘ me’a ko ‘oku fakatonutonu, m l .

‘Eiki Sea: ‘Io, ko ia pea mahalo ‘oku sai ke tuku ki he K miti Pa’anga ke ...

Dr. ‘Aisake Eke: Tapu p mo e ‘Eiki Sea peh ki he Fale Alea. Kapau ‘oku si’isi’i p e lisi ia pea ‘oku ne ‘osi talamai e peesi ke me’a, ko u tui te tau lava p tautolu ‘o muimui heni ‘a e Fale. Kapau ko e, kapau kuo ne ‘osi tuhu’i mai p e peesi fiha, ko e h e liliu, kapau ‘oku ne ‘osi ...

‘Eiki Sea: He ko e ...

Dr. ‘Aisake Eke: Tataki pehe’i mai p ia tautolu ko u tui ‘e lava p ia ‘o, kai kehe ko e anga p ...

‘Eiki Sea: ‘Oku, ‘oku sai foki ki he kau tama ko ‘oku fika, ko e kautama ko ‘oku ‘ikai ke nau fika ‘oku fiema’u ke ki’i sio ki ai mo ai ha ngaahi fale’i mo e ngaahi me’a ia ...

Dr. ‘Aisake Eke: ‘Oku ‘ikai ‘asi, ‘oku ‘ikai foki ke ‘asi e fika ia h ko e fakamatala p ia.

'Eiki Sea: 'Eiki N pele ...

Lord Tu'ilakepa: 'Oku ou pou pou atu au ki he ' me'a ko 'oku fai ki ai e feme'a'aki, f f p ke fai mo ke paaki ke tufa ke tau ki'i m l l , paaki 'o tufa, mahalo ko e Feitu'u na p 'oku 'ikai ke fu'u sai ho'o fika, mautolu k toa ko eni, sai atu 'emau fika, ka ko e kole atu p ke 'uh Sea ke tau ki'i m l l .

'Eiki Sea: Ko ia.

Veivosa Taka: Sea ko e fakatonutonu Sea. Fakatonutonu.

'Eiki Sea: 13.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e Sea, pea tapu mo e Fale 'Eiki ni. Sea ko 'eku ki'i fakatonutonu mo 'ene peh ko 'oku 'ikai ke, Feitu'u na 'oku 'ikai ke fika ka ko 'eku fakahoko ki he Fakafofonga ko e faiako fika eni 'a Tonga *High*. M l

'Eiki Sea: Hou'eiki.

Lord Tu'i' fitu: Sea ka u faka'osi atu p mu'a.

'Eiki Sea: 'Io.

Lord Tu'i' fitu: Vave p Sea e ng ue ia ki he me'a ko eni. Ko hono fakatonutonu mai p e mata'ifika ia ko eni te nau fakah mai e, 'a e monomono fo'ou ko eni, ke to'o 'osi 'a e *direction* ko 'o e *policy* e tu'utu'uni 'o e patiseti motu'a na'e hanga 'o ho'ata ai e sipoti 'o e *South Pacific Game* kae fakah mai ai he 'ikai fai ha *South Pacific Game* kae to'o e fika ko ia kae fai p 'a e sipoti fakalotofonua *local* p . Ka tau toki vakai e Lao he 2013 kuo mu'omu'a 'a e saliate he hoosi. M l Sea.

'Eiki Sea: Ko ia Hou'eiki 'e toki, mahalo 'e sai ke ng ue 'a e *Secretariat* ki ai pea koe'uh ke mou me'a atu, me'ame'a lelei ki ai tau toki fakataha ki he Tu'apulelulu koe'uh ke mou me'a ki he ngaahi me'a ko eni 'oku, ko u tui p ko e 'osi p Tu'apulelulu mahalo te tau feinga p ke 'osi he 'ikai ke to e l loa atu he M nite p ko e T site 'a e ng ue ko eni he 'oku tali mai e Pule'anga ki he kau ng ue mo e ngaahi me'a ko ia. M l ka tau kelesi.

Kelesi

(Na'e fakahoko ai p ia 'e he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, Lord Tu'ivakan)

<009>

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga